

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

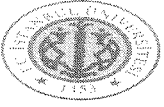
**KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**SİLAHLI KUVVET KULLANILMASI VE TSK'NIN
YURTDIŞINDA GÖREVLENDİRİLMESİNİN
HUKUKİ ESASLARI
(BARIŞ OPERASYONLARI)**

**Cemal YURTSEVEN
2501100326**

**TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. Murat YANIK**

İSTANBUL - 2013



YÜKSEK LİSANS

TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN

Adı ve Soyadı : CEMAL YURTSEVEN

Numarası : 2501100326

Anabilim/Bilim Dalı : KAMU HUKUKU

Danışman : DOÇ.DR.MURAT YANIK

Tez Savunma Tarihi : 27.08.2013

Tez Savunma Saati : 13:00

Tez Başlığı : SİLAHLI KUVVET KULLANILMASI VE TSK'YURTDIŞINDA GÖREVLENDİRİLMESİNİN
HUKUKİ ESASLARI (BARİŞ OPERASYONU)

TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜ'NE OYBİRLİĞİ / ~~OYÇOKLUĞUYLA~~ karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1. PROF.DR. ABDURRAHMAN EREN		
2. PROF.DR.İBRAHİM KAYA		KABUL
3. PROF.DR.NİHAT BULUT		//
4. DOÇ.DR.MURAT YANIK		//
5. DOÇ.DR.HÜSEYİN ÖZCAN		//

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- YRD.DOÇ.DR.FERMAN DEMİRKOL		//
2- YRD.DOÇ.DR.SİNAN KILIÇOĞLU		

SİLAHLI KUVVET KULLANILMASI VE TSK'NIN YURTDIŞINDA GÖREVLENDİRİLMESİNİN HUKUKİ ESASLARI (BARİŞ OPERASYONLARI)

Cemal YURTSEVEN

ÖZ

Bu tez çalışmasında, kuvvet kullanımının teorik çerçevesi kapsamında, Anayasal düzenlemeler, gerekli uluslararası hukuk mevzuatı, kuvvet kullanma kararları ve yabancı ülke örnekleri ile TBMM'nin, Anayasa'nın 92'nci maddesi kapsamında verdiği izin kararları ele alınmıştır.

Tarihsel bir süreç içinde Birleşmiş Milletler tarafından gerçekleştirilen Barışı Destekleme Harekâtlarını doğuran koşulları, söz konusu bu harekâtların amaç ve görevleri, hukuksal temelleri ile ilke ve esasları, siyasi ve askeri boyutları incelenmiştir.

Uluslararası mevzuatın ortaya konulmasından sonra konu ulusal mevzuat bakımından incelenmiştir.

BM, uluslararası siyasi sistemde yer alan devletlerin tamamına yakını, gönüllülük esasına göre üye olarak bünyesinde barındırmaktadır. Amacı, uluslararası barış ve güvenliği korumak olan BM, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasında, öncelikle sorunun giderilmesi için barışçı çözüm yollarına başvurmaktadır.

Türkiye, Kosova'dan Afganistan'a, Lübnan'dan Doğu Timor'a, Bosna-Hersek'ten Gürcistan'a kadar dünyanın birçok yerindeki, farklı düzey ve biçimdeki barışı destekleme harekâtına katılmış ve katılmayı sürdürmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kuvvet Kullanma, Barış Operasyonları, Silahlı Kuvvetlerin Kullanılması Kararları, Türkiye'nin Barışı Destekleme Harekâtlarına Katılımı.

THE ARMED FORCES USE AND THE LEGAL PRINCIPLES OF THE USE OF ABROAD TURKISH ARMED FORCES (PEACEKEEPING OPERATIONS)

Cemal YURTSEVEN

ABSTRACT

In this thesis study, the theoretical within the framework of the use of force, the constitutional arrangements, the needful international laws and regulations, use of force decisions and foreign countries examples and within the meaning of the Constitution's 92. article, act of Turkish Grand National Assembly's decisions were discussed.

Historical in a process that carried out by the United Nations peacekeeping operations give rise to the conditions of the mission and objectives of these operations, and the legal principles and fundamentals of the legal foundations of the political and military dimensions were examined.

After laying down the topics examined in terms of national legislation, international legislation.

United Nations includes almost all the states as members in the system of international politics in accordance with the principle of voluntarism. UN that mainly aims at keeping international peace and security primarily applies to peaceful solution methods to eliminate the problems.

Turkey has been actively contributing to several peacekeeping operations with different formations from Kosovo to Afghanistan, from Lebanon to East Timor, from Bosnia-Herzegovina to Georgia.

Keywords: Use of force, Peacekeeping Operations, Use of the Armed Forces Decisions, Turkey's Contribution to Peacekeeping Operations.

ÖNSÖZ

Uluslararası sistemin egemen unsuru dün olduğu gibi bugün de kuvvet kullanımıdır. Savaşların en büyük sorumlusu en başta devletler ve onları yönetenlerdir. Devletlerin diplomatik ilişkilerini keserek giriştikleri mücadele anlamına gelen savaşı ve kuvvet kullanmayı engellemek mümkün olmasa bile asgari düzeye indirmek insanlık için başarı sayılabilir. Bunun için insanoğlu uluslararası ve ulusal düzeyde çaba sarf etmiştir. Son yüzyılda, bu bağlamda uluslararası alanda devletlerin uyacağı kurallar ve bu kuralların ihlali halinde düzeni sağlayacak örgütler kurulmuştur. Bu örgütlerden en önemlileri olan Milletler Cemiyeti ve Birleşmiş Milletler, devletlerin kuvvet kullanımını kontrol altına almak için kurulmuşlardır. Ulusal düzeyde de kuvvet kullanımının önüne geçmek için özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra devletler, uluslararası hukuktaki gelişmelere paralel olarak kendi hukuki düzenlemelerini sorgulamışlar ve kuvvet kullanımını kontrol etmek için gerekli düzenlemeler yapmışlardır.

Bu çalışmada, Türkiye'de savaş ilanına karar verme ve silahlı kuvvet kullanmaya izin verme yetkisini, ilgili ulusal mevzuat ve uluslararası hukuk çerçevesinde, uygulama örneklerini inceleyip, bu husustaki düzenlemeleri de irdelerek Türkiye'de silahlı kuvvet kullanımına ilişkin sorunları tespit etmeye çalışıp, çözüm önerileri sunduk. Çalışmada Türkiye'de savaş hali ilanına, Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine ve yabancı silahlı kuvvetlerin ülkemizde bulunmasına karar verilmesine dayanak oluşturan Anayasanın 92'nci maddesi irdelenecektir. Çalışmamızda, Anayasanın bu maddesinin daha iyi açıklanmasına yardımcı olduğu ölçüde uluslararası mevzuata ve uluslararası ilişkilere değinilecektir.

Tezin hazırlanması aşamasında desteklerini hep yanımda hissettiğim eşime teşekkür eder, her alanda yardımlarını, değerli bilgi ve tecrübelerini eksik etmeyen; aynı zamanda tez danışmanlığımı da üstlenen değerli hocam Doç. Dr. Murat YANIK'a derin saygı ve şükranlarımı sunarım.

İÇİNDEKİLER

ÖZ	ii
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
KISALTMALAR.....	x
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	4
ULUSLARARASI HUKUKTA KUVVET KULLANMA	4
I. KUVVET KULLANMA	4
A. Genel Olarak Kuvvet Kullanma.....	4
B. BM Döneminden Önce Kuvvet Kullanma.....	6
1. Milletler Cemiyetinden Önceki Dönem	6
2. Milletler Cemiyeti Dönemi	8
C. Birleşmiş Milletler Döneminde Kuvvet Kullanma.....	9
1. Birleşmiş Milletler Antlaşmasına Göre Kuvvet Kullanma Biçimleri	9
a. Genel Olarak.....	9
b. Barışa Zorlama Harekatları	11
c. Barışı Koruma Harekatları	13
2. Kuvvet Kullanmama İlkesi.....	16
3. Kuvvet Kullanımına İstisnai Olarak İzin Verilen Haller	16
a. BM Güvenlik Konseyi Faaliyete Geçmeden Beş Daimi Üye Devletin Kuvvet Kullanımı	17
b. İkinci Dünya Savaşında Düşman Sayılan Devletlere Karşı Kuvvet Kullanımı.....	18

c. Güvenlik Konseyi Kararlarıyla Kuvvet Kullanımı	18
(1)Barışın Tehdit Edilmesi	19
(2) Barışın Bozulması	20
(3) Saldırı Durumu	20
d. Genel Kurul Kararı İle Kuvvet Kullanımı	22
e. Meşru Müdafaa (Yasal Savunma)	24
(1) Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa	24
(2) Birleşmiş Milletler Antlaşmasına Göre Meşru	
Müdafaa	26
II. BARIŞI KORUMA HAREKATLARININ HUKUKSAL ESASLARI	31
A. Genel Olarak	31
B. Barış ve Savaş Kavramları	32
1. Barış Kavramı	32
2. Savaş Kavramı	33
C. Barışı Koruma Harekatlarının Hukuksal Esasları	34
1. Rıza İlkesi	34
2. Kuvvet Kullanmama İlkesi	36
3. Tarafsızlık İlkesi	37
İKİNCİ BÖLÜM	37
TÜRK HUKUKUNDA KUVVET KULLANMA	37
I. SİLAHLI KUVVET KULLANILMASINA İLİŞKİN YASAL DÜZENLEMELER	37
A. Anayasal Düzenlemeler	37
1. 1921 Anayasası	37
2. 1924 Anayasası	38
3. 1961 Anayasası	38
4. 1982 Anayasası	39

B. İçtüzük Hükümleri.....	41
1. 1965 Tarih ve 1 Sayılı TBMM İçtüzüğü	42
2. 1973 Tarih ve 584 Sayılı TBMM İçtüzüğü	42
II. SİLAHLI KUVVET KULLANILMASINA İZİN VERME KARARININ ANAYASAL ÇERÇEVESİ	43
A. Savaş ve Savaş Hali	43
B. Silahlı Kuvvetler	46
C. Silahlı Kuvvet Kullanılması	46
1. Kuvvet Kullanma.....	46
2. Saldırı.....	47
3. Müdahale	50
D. Milletlerarası Hukuk Açısından Meşruluk.....	50
1. Önleyici Savunma.....	53
2. Önleyici Savunma, NATO ve Afganistan Harekâtı	55
E. Milletlerarası Nezaket Kuralları.....	56
F. Türkiye'nin Taraf Olduğu Milletlerarası Antlaşmalar.....	57
1. NATO (Washington) Antlaşması.....	57
2. Garanti Antlaşması	60
III. SİLAHLI KUVVET KULLANILMASI KARARININ HUKUKSAL SÜRECİ	60
A. Kararın Niteliği.....	60
B. Karar Vermede Yetkili Organlar.....	64
1. Cumhurbaşkanı	64
2. TBMM'nin Yetkisi.....	65
a. Genel Olarak	66
b. Karar Yeter Sayısı	67
3. Bakanlar Kurulu	68

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	71
TÜRKİYE'DE SİLAHLI KUVVETLERİN KULLANILMASI UYGULAMALARI VE YARGISAL DENETİMİ.....	71
I. BARIŞI DESTEKLEME HAREKÂTI UYGULAMA ÖRNEKLERİ	71
A. Genel	71
B. Kore	73
C. Demokratik Kongo Cumhuriyeti (ONUC, 1960-1964)	74
D. Kıbrıs (UNFICYP, 1964 -)	76
E. Somali (UNUSOM, 1992-1995)	76
F. Libya	77
G. Lübnan (UNIFIL, 1978-)	79
H. Bosna-Hersek	82
I. Arnavutluk	83
İ. Kosova	83
J. Makedonya	84
K. Afganistan	84
L. Darfur/Sudan	86
M. Katrina Kasırgası 2005 Sonrası NATO İnsani Yardım Harekâtı	86
N. Pakistan Depremi 2005 Sonrası İnsani Yardım Harekâtı	86
II. ANAYASA'NIN 92. MADDESİ KAPSAMINDA KUVVET KULLANMAYA İLİŞKİN TBMM VE YARGI KARARLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ	87
A. Genel	87
B. TBMM'nin Anayasa'nın 92'nci Maddesi Kapsamında Verdiği İzin Kararları	88
C. Silahlı Kuvvetlerin Kullanılması Kararlarına İlişkin Anayasa Mahkemesi Kararları	91

1. TBMM'nin 107 ve 108 Sayılı Kararlarına İlişkin Anayasa Mahkemesi Kararlarının Birlikte Değerlendirilmesi.....	91
a. TBMM'nin 107 Sayılı Kararı.....	91
b. TBMM'nin 108 Sayılı Kararı.....	92
c. TBMM'nin 107 ve 108 Sayılı Kararlarına İlişkin İptal Başvurusunun Gerekçeleri	92
d. Anayasa Mahkemesi'nin Kararı	94
2. TBMM'nin 409 Sayılı Kararı İle İlgili Anayasa Mahkemesi Kararının Değerlendirilmesi	95
a. TBMM'nin 409 Sayılı Mahkemesi Kararı.....	95
b. TBMM'nin 409 Sayılı Kararına İlişkin İptal Başvurusunun Gerekçeleri.....	96
c. Anayasa Mahkemesi'nin Kararı	97
3. TBMM'nin 722 Sayılı Kararı İle İlgili Anayasa Mahkemesi Kararının Değerlendirilmesi	99
a. TBMM'nin 722 Sayılı Kararı.....	99
b. TBMM'nin 722 Sayılı Kararına İlişkin İptal Başvurusunun Gerekçeleri.....	100
c. Anayasa Mahkemesi'nin Kararı	102
D. Silahlı Kuvvet Kullanımına İlişkin TBMM Kararlarının Yetki Devri Niteliğinde Olup Olmadığının Değerlendirilmesi.....	104
E. Meclis Denetimi	108
SONUÇ	110
KAYNAKÇA	118

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
A.e.	: Aynı eser
AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AYM	: Anayasa Mahkemesi
AYMK	: Anayasa Mahkemesi Kararı
AYMKD	: Anayasa Mahkemesi Kararları Dergisi
BK	: Bakanlar Kurulu
Bkz.	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Genel Kurulu
Bs.	: Baskı
C.	: Cilt
D.	: Daire
DD	: Danıştay Dergisi
E.	: Esas
K.	: Karar
KHK	: Kanun Hükmünde Kararname
MGK	: Milli Güvenlik Kurulu
MC	: Milletler Cemiyeti
ONUC	: United Nations Operation in the Congo
S.	: Sayı
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TGNA	: Turkish Grand National Assembly
UCD	: Uluslararası Ceza Divanı
UCM	: Uluslararası Ceza Mahkemesi
UHDİGM	: Uluslararası Hukuk ve Dışilişkiler Genel Müdürlüğü
UNIFIL	: Birleşmiş Milletler Lübnan Barış Gücü
UNFICYP	: Birleşmiş Milletler Kıbrıs Barış Gücü
UNUSOM	: Birleşmiş Milletler Somali Barış Gücü
YAŞ	: Yüksek Askeri Şura

GİRİŞ

Savaş ve barış, uluslararası toplumda her zaman var olmuş olgulardır. Çoğu zaman tarihsel süreç içerisinde biri diğerini takip etmiştir. Barış halinin bir anlamda karşıtı olan savaş hali, çeşitli yazarlarca farklı şekillerde tanımlanmıştır. Herhangi bir tarihsel bakış açısı taşımayan doğal hukuk düşüncesinde, Hobbes bütünüyle kurgusal bir biçimde “savaş”ı insan doğasında mevcut olan bir kötülükle açıklarken¹, Kant, savaşı militarist ve otoriter rejimlerin halkları sürükledikleri bir facia olarak tanımlar.² Grotius'a göre savaş, devletlerarasında bir şiddet durumudur.³ Hegel ise savaşı devletlerarası anlaşmazlıkların çözümü için oluşan bir araç gibi görmektedir.⁴

Uluslararası hukuk alanında, savaşın tanımında ortak ve genel kabul görmüş bir tanımın var olduğunu söyleyemeyiz. Bugün artık uluslararası hukukta savaş ya da harp tabiri yerine, kuvvet kullanma kavramının kullanılmakta olduğunu görmekteyiz. Bu durum özellikle Birleşmiş Milletler (BM) Antlaşması'nda karşımıza çıkmaktadır. Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın savaş kelimesi yerine kuvvet kullanma terimini kullandığı görülmektedir. Ayrıca, Güvenlik Konseyi'nin yetkilerini düzenleyen 39'ncu maddede, barışa yönelik tehdit, barışın bozulması ve saldırı tabirleri kullanılmıştır. Daha önceki zamanlarda imzalanan Milletler Cemiyeti Misakı ve Briand-Kellog Paktı gibi uluslararası metinlerde, devletlerin silahlı çatışma hali için savaş tabiri kullanılmıştı; Ancak sonraları görüldü ki, bazı devletler bu terimi istismar ettiler. Özellikle, devletlerarasında meydana gelen bazı silahlı çatışmaların savaş boyutuna varmadığını ileri sürerek söz konusu antlaşmaların getirdiği yükümlülüklerden kurtulma yollarını aramışlardır.

Kuvvet kullanma tabiri oldukça geniş kapsamlı bir tabir olması sebebiyle, devletlerarasında meydana gelen ve savaşa varmayan silahlı çatışmalarla birlikte, abluka, ambargo ve bombardıman gibi sınırlı zararlar karşılık verme usullerini de kapsamaktadır. Devletler, uluslararası hukukun bağımsız birer kişileri olmaları sebebiyle aralarında meydana gelen anlaşmazlık ve uyuşmazlıkları çeşitli yollardan çözümlemeye çalışırlar. Bu noktada, devletlerin iradelerinin serbestliği söz konusudur. Her ne kadar uluslararası hukuk bu alanda da çeşitli düzenlemeler ve

¹ Faruk Yalvaç, “Hegel, Dünya Tarihi ve Özgürlük Mücadelesi Olarak Uluslararası İlişkiler”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 6, Sayı 21 (Bahar 2009), s.22.

² Sertaç Hami Başeren, “İnsan Hakları ve Terörizm”, *Uluslararası İlişkilerde Hukuk ve Gerçek*, TBB yayınları, Ankara, 2001, s.42.

³ Hugo Grotius, *Savaş ve Barış Hukuku*, Seçmeler, Çeviren Seha L. Meray, AÜSBF Yayınları No:222, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1967, s.204.

⁴ Faruk Yalvaç, *a.g.e.*, s.27-28.

yaptırımlar getirmeye çalışmış ise de bunların başarılı olmaları devletlerin iradelerine bağlıdır.

Kuvvet kullanma eylemi, hiçbir hukuk düzeninde toptan ve tüm olarak yasaklanamaz. Bu anlamda uluslararası hukuk, kuvvet kullanma konusuyla iki bakımdan ilgilenmektedir. Birincisi, kuvvet kullanmayı belirli yöntemlere ve kurallara bağlamak, başka bir deyişle, savaş ve tarafsızlık hukukunun kurallarını saptamak ikincisi ise, kuvvet kullanmayı önlemektir. Kuvvet kullanma hakkının bir düzene bağlanması, uluslararası örgütlenme tasarıları ile hukuki bir temele dayandırılmaya çalışılmıştır. Bu amaçla yapılan çalışmalar aksamakla beraber, bu durum hiçbir kural ya da düzenin olmamasına göre şüphesiz çok daha iyi bir durumdur.

Tezin kapsamı “Silahlı Kuvvetlerin yurtdışında kullanılması” konusunun Anayasa Hukuku ağırlıklı olarak ele alınması olacaktır. Tez ile meşru gücün temsilcisi olan Ulusal Silahlı Kuvvetlerin diğer uluslara karşı kullanılma yöntem ve usulleri irdelenmeye çalışılmıştır. İlgili tanımların ortaya konması, bu kapsamda TSK'nin yapısı, vazifesi ve Birleşmiş Milletler (BM) antlaşmasına göre silahlı kuvvet kullanılması ile silahlı kuvvetlerin kullanılması ile ilgili anayasal ve yasal düzenlemelerin neler olduğunun ortaya konulması amaçlanmıştır.

Bitmek bilmeyen savaşların en büyük sorumlusu elbette en başta devletler ve onları yönetenlerdir. Devletlerin diplomatik ilişkilerini keserek giriştikleri mücadele anlamına gelen savaşı⁵ ve kuvvet kullanmayı engellemek mümkün olmasa bile asgari düzeye indirmek insanlık için başarı sayılabilir. Bunun için insanoğlu uluslararası ve ulusal düzeyde çaba sarf etmiştir. Son yüzyılda, uluslararası alanda devletlerin uyacağı kurallar ve bu kuralların ihlali halinde düzeni sağlayacak örgütler kurulmuştur. Bunların en önemlilerinden ilki, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan Milletler Cemiyeti; ikincisi ise, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan Birleşmiş Milletlerdir. Bu örgütler, devletlerin kuvvet kullanımını kontrol altına almak için kurulmuşlardır. Ulusal düzeyde de kuvvet kullanımının önüne geçmek için özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra devletler, uluslararası hukuktaki gelişmelerle paralel olarak kendi hukuki düzenlemelerini sorgulamışlardır ve kuvvet kullanımını kontrol etmek için gerekli düzenlemeler yapılmıştır.

Karşılaşılan sorunlara çözümler üretmeyi amaçlayan bu çalışmada, Türkiye'de savaş ilanına karar verme ve silahlı kuvvet kullanmaya izin verme yetkisini, ilgili ulusal ve uluslararası hukuk çerçevesinde, uygulama örneklerini de

⁵ Oral Sander, *Siyasi Tarih 1918-1994*, İmge Kitabevi, Ankara, 2005, s. 594.

göz önüne alarak, irdelenecektir. Türkiye’de silahlı kuvvet kullanımına ilişkin kimi sorunları tespit etmeye ve bazı çözüm önerileri sunmaya çalışacağız. Çalışmada Türkiye’de savaş hali ilanına, Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine ve yabancı silahlı kuvvetlerin ülkemizde bulunmasına karar verilmesine dayanak oluşturan Anayasanın 92’nci maddesi ve ilgili mevzuat etraflıca irdelenecektir. Çalışmamızda, Anayasanın bu maddesinin daha iyi açıklanmasına yardımcı olduğu ölçüde uluslararası mevzuata ve uluslararası ilişkilere de değinilecektir.

Anayasa’nın 92’nci maddesi Anayasa Hukuku açısından olduğu kadar uluslararası hukuk açısından önemli bir maddedir. Zira, Anayasa 92’nci maddesinin ilk cümlesi, “milletlerarası hukuk açısından meşruluk” ön koşulundan söz eder. Dolayısıyla milletlerarası hukuk boyutu öncelikli, ele alınması gereken konudur. Tezde de konunun milletlerarası hukuk boyutu da ağırlıklı olarak ilk bölümde ve kısmen diğer bölümlerde ele alınacaktır.

İkinci bölümde, silahlı kuvvet kullanılmasının hukuki esasları ile kuvvet kullanımına ilişkin hukuki düzenlemeler Türk Anayasa Hukuku, Milli Güvenlik Hukuku, Türk Askeri Hukukunun ilgili konuları bağlamında ele alınarak, bu düzenlemelerin Anayasa Hukuku kapsamında değerlendirilmesi yapılarak, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin savaş hali ilanına izin verme karar sürecinde izlenen usul ve esaslar anlatılacaktır.

Üçüncü bölümde ise, Türkiye’nin barışı destekleme harekâtlarına katılımı ve silahlı kuvvet kullanımına ilişkin bazı örnek olaylar ele alınacaktır. Kore, Somali, Afganistan, Kıbrıs vb. pek çok örnek bu bölümde ele alınacaktır. Makedonya, Afganistan, Somali, Bosna, Arnavutluk, Kıbrıs, Kongo ve Kosova kararları, bu kararlara ait TBMM tutanakları da değerlendirilmek suretiyle konular irdelenecek, TBMM’nin savaş hali ilanı, asker gönderme ve yabancı asker bulundurmaya ilişkin kararları ile bu kararlar aleyhine Anayasa Mahkemesi’ne açılan davalar ve yargısal denetimin kapsamı anlatılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI HUKUKTA KUVVET KULLANMA

I. KUVVET KULLANMA

A. Genel Olarak Kuvvet Kullanma

BM sistemi dahilinde kuvvet kullanma istisnai haller dışında yasaklanmıştır. Ancak 1945 sonrasında uluslararası politika alanında ciddi değişimler yaşanmış, yeni tehditler ortaya çıkmış, mevcut tehditlerin de yıkıcı güçlerinde artışlar görülmüştür.⁶

Günümüzde silahlı güce başvurma konusunda temel düzenleme olan BM Anlaşması'nda kullanılan terim kuvvet kullanmadır. Savaş terimi ise 111 maddelik tüm Antlaşma içinde yalnızca bir kez geçmektedir. Bu terim yerine 2'nci madde 4'üncü bentte "kuvvet kullanımı" tabiri kullanılmış ve üye devletlere bu fiilden kaçınma konusunda yükümlülük getirilmiştir.⁷

Uluslararası hukuk metinlerinde savaşın genel bir tanımı yapılmamıştır. Bunun sebebi, bir silahlı çatışmanın veya eylemin savaş sayılıp sayılmayacağı hususunda uluslararası hukukta objektif bir ölçütün belirlenmemiş olmasıdır. Kuvvet kullanma tabirinin kullanılmasındaki sebep ise, saldırı mahiyeti, savaşa varmayan zorlamalar veya tehdit unsuru taşıyan fiillerin tamamını kapsayacak bir terim bulma ihtiyacıdır. Özellikle savaşın tanımlanamamasından kaynaklanan sorunlar ve geçmişte devletlerin girdikleri çatışmaları savaş olarak adlandırmayarak bu yükümlülüklerinden kurtulma yoluna gitmeleri, bu yönde bir arayışı da beraberinde getirmiştir.⁸

Kuvvet kullanmanın, BM Anlaşması'nda tam bir tanımının yapılmaması da, belirttiğimiz sebeplere dayanmaktadır. Böyle bir tanımlamanın, bu kapsamda ele alınacak tüm fiillere bir sınırlama getirebilmesi olasıdır. Tam bir tanımlamanın olmaması neticesinde devletlerarasındaki her türlü silahlı çatışma, bu çatışmaya devletler ne isim verirse versin kuvvet kullanma terimi kapsamında

⁶ Utku Yapıcı, "Uluslararası Hukukta Terörizme Karşı Kuvvet Kullanımı Sorunu", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt 2, No: 7, s.21.

⁷ Funda Keskin, *Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve Birleşmiş Milletler*, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara, 1998, s.23 -24.

⁸ M. Yasin Aslan, "Savaş Hukukunun Temel Prensipleri", *TBB Dergisi*, sayı 79, s.248.

değerlendirilmektedir.⁹ Anlaşmada kuvvet kullanımı ile birlikte “başka devletin toprak bütünlüğüne, siyasi bağımsızlığına karşı ve BM amaçlarına uymayan herhangi bir tehdit”¹⁰ kavramı da eklenerek, üye devletlerin, uluslararası ilişkilerinde başvurmaktan kaçınmayı taahhüt ettikleri eylem çeşitlerinin kapsamı daha da genişletilmiştir.¹¹

Kuvvet kullanma kapsamına, savaş gibi en geniş çaplı ve yoğun olan kuvvet kullanma yolları, abluka, ambargo, bombardıman gibi zararlar karşılık verme ya da silahlı zorlama yolları, geniş çaplı ya da sınırlı olabilen değişik nedenlerle müdahale yolları alınabilmektedir.¹²

Uluslararası hukuk, kuvvet kullanma eylemi konusuyla iki bakımdan ilgilenmektedir:

- Kuvvet kullanmayı belirli yöntemlere ve kurallara bağlamak; başka bir deyimle, savaş ve tarafsızlık hukukunun kurallarını saptamak,
- Kuvvet kullanmayı önlemek.¹³

Devletler tarafından kuvvete başvurulmasının yanı sıra, bölgesel veya evrensel uluslararası siyasi örgütler de kuvvet kullanabilirler. Bu tür bir kuvvet kullanmaya hangi durumlarda başvurulabileceği her örgütün kurucu anlaşmasında belirlenmiştir. İlk kez BM Anlaşması’nda belirlenen bazı durumlarda kuvvet kullanma yetkisi tanınmış ve BM bu yetkisini değişik zamanlarda kullanmıştır.¹⁴

BM Anlaşması, 2’nci madde 4’üncü bentte, devletlerin sadece uluslararası ilişkilerinde kuvvet kullanmamayı veya kuvvet kullanma tehdidinde bulunmamayı taahhüt ettiklerine dair sorumluluk yüklemektedir. Bu nedenle iç çatışmalar kuvvet kullanma terimi kapsamında değerlendirilmez. İç çatışmalar, Anlaşmanın VII’nci Bölümüne göre uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden ve bu yüzden önlem gerektiren nitelikte olduklarında, BM tarafından kuvvet kullanmaya varabilecek tedbirler ile bu kapsama dâhil edilebilmektedir.

⁹ Keskin, a.g.e., s.24 -25.

¹⁰ Bkz. BM Anlaşması madde 2/4.

¹¹ www.uhdigm.adalet.gov.tr/sozlesmeler/coktarafli-soz/bm/bm_01.pdf, (Çevrimiçi) 20.07.2013.

¹² Enver Bozkurt, *Birleşmiş Milletler Sisteminde Kuvvet Kullanımı*, Nobel Basımevi, 2003, s.9.

¹³ Seha L. Meray, *Uluslararası Hukuk ve Uluslararası Örgütler El Kitabı*, A.Ü. SBF, 2.Baskı, Ankara, 1979, s.226-227; Hasan Duran, *Birleşmiş Milletler ve İnsani Müdahale*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2001, s. 37-38. <http://tez2.yok.gov.tr/> (Çevrim içi), 10.04.2013.

¹⁴ Keskin, a.g.e., s.25.

B. BM Döneminden Önce Kuvvet Kullanma

1. Milletler Cemiyetinden Önceki Dönem

Bu dönemdeki kuvvet kullanımının sınırlanmasının yalnızca savaş hukuku kurallarıyla belirlendiğini söylemek mümkündür. Haklı-haksız savaş ayrımı savaş hukuku prensiplerine göre yapılmaktaydı. Ortaçağda, kilisenin temsilcisi olan Thomas Aquino'ya göre haklı bir savaşın üç koşulu bulunmalıdır; yetkili bir otorite tarafından ilan edilmeli, kendisine karşı savaş yürütülen halkın bunu işlediği bir suç ya da kusur yüzünden hak etmesi gereği ve son olarak da savaşı yürüten tarafın iyi niyetle hareket etmesi gerekmektedir.¹⁵ İşte, bu üç koşulun varlığı halinde yürütülen savaş haklı bir savaş olarak nitelenebilir. Öte yandan Hugo Grotius da savaşı, devletin sınırsız egemenliği içerisinde yer alan bir hak olarak görmekte ancak, bir zarara karşılık verilmesi hallerinde savaşa başvurmanın haklı olarak kabul edilebileceğini ileri sürmektedir.¹⁶

Savaşların bu şekilde haklı ya da haksız olarak tasnifi Birinci Dünya Savaşı'na dek sürmüştür. Özellikle 19'uncu yüzyılda meydana gelen değişimler, toplumların ve dolayısıyla devletlerin sosyal, siyasal ve ekonomik yapılarını etkilediği gibi savaşlar üzerinde de önemli etkiler yaratmıştır. Bu dönemde yani Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesine kadar olan değişiklikleri başlıca üç ana kategoride toplamak mümkündür. Bunlar sırasıyla; Teknolojik, Demokratik ve Ekonomik gelişmelerdir.¹⁷ Her şeyden önce teknolojik gelişmeler, savaşların yürütülmesinde kullanılan araçlarda büyük değişimlere ve gelişimlere neden olmuştur. Bu ise, savaşların yıkıcı etkisini o güne kadar görülenden çok daha fazla arttırmıştır. Dolayısıyla, devletler, artık eskisi kadar savaşa yani kuvvet kullanmaya başvurmakta tereddütsüz değillerdir.

Tüm bu gelişmeler, devletler hukukunda topyekün savaş yerine, savaşa varmayan bazı zorlamaların ve güç gösteriminin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu durumda savaşın bu tür zorlamalardan ayrılması zarureti hâsıl olmuştur. Savaşa varmayan bu tür zorlamaları üç ana başlık altında toplamak mümkündür. Buna göre; Misilleme, Zararla Karşılık ve Karışma (Müdahale), devletlerarasındaki ilişkilerde, savaşa varmayan zorlamalar olarak görülmektedir.¹⁸ Alsan ise, bu zorlayıcı

¹⁵ Keskin, a.g.e., s.26.

¹⁶ Bozkurt, a.g.e., s.9, Keskin, a.g.e., s.27.

¹⁷ Meray, *Uluslararası Hukuk ve Uluslararası Örgütler El Kitabı*, s.232.

¹⁸ Bozkurt, a.g.e., s.8.

tedbirlerin sayısını biraz daha artırmaktadır. Ona göre, boykot, muslihane (barış içinde) abluka, muvakkat işgal, bombardıman ve diplomatik münasebetlerin kesilmesi de zorlayıcı tedbirlerin arasında sayılabilir.¹⁹ Bu tedbirlerin ortak özelliği BM Örgütü kurulmadan önceki dönemde, uluslararası hukukta başvurulmuş zorlayıcı tedbirler olmasıdır.

Misilleme, bir devletin kendisine karşı başka bir devlet tarafından yapılan, dostluktan uzak fakat uluslararası hukukça yasaklanmamış bir eyleme aynı biçimde karşılık vermesidir. Misilleme yapılmasını, gerektiren eylem, uluslararası hukuk açısından haksız bir eylem değildir. Misillemeye önemli nokta, misilleme yapan devletin kendisine yapılan davranışın aynısıyla karşılık vermesidir. Misilleme, uluslararası hukukun yasaklamadığı bir eylem olduğu ayrıca silah ya da kuvvet kullanılmasını gerektirmediği için bugün BM Antlaşmasına da aykırı sayılmamaktadır.²⁰ Yapılacak olan misilleme eyleminin uluslararası hukuka uygun bir davranış olması gerekmektedir. BM Antlaşması md. 2/4'te belirtilmiş genel yasağa göre misillemenin kuvvet kullanımı veya tehdidi içermemesi bir zorunluluktur. Yine uluslararası hukuka uygunluk için misilleme, karşı devletin bir hakkına değil, sadece çıkarlarına zarar vermekle sınırlı olması gerekmektedir.²¹

Zararla Karşılık ise, bir devletin, milletlerarası hukuka aykırı bir fiille diğer bir devletin hakkını ihlal etmesi ve bu ihlalden dolayı sorumluluk kabul etmemesi halinde, hakkı ihlal edilen devletin, hakkını elde etmek için ihlalle orantılı bir biçimde uluslararası hukuka aykırı benzer veya diğer bir fiille karşılık vermesidir. Alsan bu davranışın bir nev'i meşru müdafaa mahiyetini taşıdığı iddia etmektedir.²² Burada her iki devletin de davranışı uluslararası hukuka aykırıdır. Ancak, ilk önce haksız eylemde bulunan devletin, bu davranışı karşılık veren devletin davranışına yasallık yani meşruluk kazandırmaktadır. Zararla karşılığı, misillemeye ayıran özellikte burada yatmaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken bir diğer nokta da, zararlar karşılık verilmesi sırasında üçüncü bir devletin bu eylemden dolayı herhangi bir zarara uğramamasıdır. Uygulamada zararlar karşılık verme biçimleri olarak,

¹⁹ Zeki Mesud Alsan, **Yeni Devletler Hukuku**, A.Ü.H.F. Yayınları, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1955, cilt 2, s.372.

²⁰ Seha L Meray, **Devletler Hukukuna Giriş**, C. 2, Ankara, 1975, s. 412, Bilal Karabulut, "Uluslararası Yaptırımların Hukuksal Bir Analizi", **Uluslararası Hukuk ve Politika**, C. 3, S. 12, 2007, s. 20.

²¹ Hüseyin Pazarıcı, **Uluslararası Hukuk**, Ankara 2012, s. 438.

²² Alsan, a.g.e., s.372.

ambargo, barış içinde abluka, boykot, bombardıman ve barış içinde işgal sayılabilir.²³

Zorlayıcı tedbirlerden biri de müdahaledir. Müdahale, bağımsız bir devletin, bağımsız bir veya birden fazla devletin iç veya dış işlerine, onu egemenlik haklarını ihlal edecek bir biçimde, mevcut durumu sürdürmek veya değiştirmek amacıyla karışmasıdır. Uluslararası hukukta genel prensiplerden biri de, egemen ve eşit devletlerin birbirlerinin iç ve dış işlerine karışmamalarıdır. Bir müdahalenin *saldırı* sayılabilmesi için, bir başka devletin siyasal bağımsızlığına veya ülke bütünlüğüne veya egemenliğine karşı hukuka aykırı ve o devletin güvenliğini tehlikeye sokacak ve dolayısıyla o devlete kendini korumak için savunma önlemleri alma hakkı verecek derecede ciddi mahiyette bir eylemin söz konusu olması gerekir.²⁴

2. Milletler Cemiyeti Dönemi

Milletler arası toplumda ilk örgütlenme deneyimi olan bu dönemde kuvvet kullanımı ile ilgili 1920 yılında yürürlüğe giren Milletler Cemiyeti Misakında bazı düzenlemeler getirilmeye çalışılmıştır. Milletler Cemiyeti Ortak Güvenlik Sistemini kurmak ve savaşı engellemek amacı taşıyan bir örgüt olarak oluşturulmuştur.²⁵ Milletler Cemiyeti Misakı bir yandan üye ülkelerin egemenliklerini gözetici hükümler içerirken diğer yanda da ülkelerin davranışlarını sınırlayıcı hükümler taşımaktaydı.²⁶ Misak, sorunların barışçı yollardan çözülmemesi durumunda güç kullanma yetkisini Milletler Cemiyetine tanımaktaydı. Ayrıca Misak, sadece antlaşmaya taraf olan ülkeleri bağlamaktaydı. Güç kullanımının örgüte tanımış olduğunu gösteren hükümlerin varlığı, Milletler Cemiyetinin güç kullanımını yasaklamadığını, sadece geciktirebileceğini ortaya koymaktadır. Bu durum örgüt içinde saldırı tanımının yapılmasında da bazı güçlüklerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Devletler, Misakın belirttiği barışçı yolları tüketmeden savaşa başvuramayacaklardı.²⁷

Bu dönemde uluslararası hukuktaki önemli örgütlenme çabalarından biri de 27 Ağustos 1928 tarihinde Fransa Dışişleri Bakanı Briand ile ABD Dışişleri Bakanı Kellog arasında Paris'te imzalanan ve bu ikilinin adıyla anılan Briand-Kellog

²³ Meray, *Uluslararası Hukuk ve Uluslararası Örgütler El Kitabı*, s.234, Keskin, a.g.e., s. 94.

²⁴ Sadi Çaycı, *Silahlı Kuvvetlerin Kullanılması*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1995, s. 7.

²⁵ Şayan Ulusan, Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne(Cemiyet-i Akvam) Girişi, *ÇTTAD*, VII/16-17, (2008/Bahar-Güz), s. 256.

²⁶ <http://www.ataturkinkilapları.com/adp/48/>, (Çevrimiçi), 15.04.2013.

²⁷ www.erdemdenk.com/mcmisaki.doc, (Çevrimiçi), 15.04.2013.

Paktıdır.²⁸ Halen yürürlükte olan bu paktın hükümlerine göre, devletler, savaşı ulusal politika aracı olarak kullanmaktan vazgeçiyorlardı. Paktın ikinci maddesine göre devletlerarasındaki uyuşmazlıklar yalnızca barışçı yollarla çözümlenmeliydi. Ancak bu dönemde de kuvvet kullanımıyla ilgili olarak etkili denebilecek önlemlerin ve sınırlamaların getirilemediğini görmekteyiz.

C. Birleşmiş Milletler Döneminde Kuvvet Kullanma

1. Birleşmiş Milletler Antlaşmasına Göre Kuvvet Kullanma Biçimleri

a. Genel Olarak

Uluslararası toplumun 1945 yılında Birleşmiş Milletler şeklinde örgütlenmesinden sonra dünya üzerinde yeni bir hukuksal düzen başlamıştır. Buna BM düzeni de demek mümkündür. Daha önceki deneylerden ve çabalardan edindiği tecrübeler sonucu uluslararası toplum, BM düzeniyle getirilen amaçlara ulaşmak için yalnızca, temenni ve iyi niyetin yeterli olmadığını görmüştür. Her hukuksal düzen, kendisinin ihlaline karşı aynı zamanda bunun yaptırımını da getirmiştir. BM Şartı ile getirilmek istenen yeni dünya düzenine ait kuralların ihlali ve uluslararası barış ve güvenliğin tehlikeye düştüğü ya da düşürüldüğü hallerde, buna sebep olan devlet ya da devletler hakkında da birtakım yaptırımlar getirilmiştir. Bu yaptırımlar BM Antlaşması çerçevesinde kuvvet kullanılmasıdır.²⁹

BM şartı, kural olarak uluslararası ilişkilerde kuvvet kullanılması tehdidinde bulunulmasını veya silahlı kuvvet kullanılmasını yasaklamaktadır. Ancak bir silahlı saldırı halinde, bu saldırıya karşı kendini savunma, BM Güvenlik Konseyi'nin BM şartının VII veya VIII'nci bölümü hükümleri çerçevesinde verebileceği yetkiye

²⁸ Söz konusu Paktın ve T.C. Devletin katılımına dair onay kanunu metinleri için bkz. <http://www.mfa.gov.tr/turkce/gruph/hc/27.htm>, (Çevrimiçi), 15.04.2013.

²⁹ BM Şartı BM'nin amaçları şöyle açıklanmaktadır. "Birleşmiş Milletlerin amaçları şunlardır: 1- Uluslararası barış ve güvenliği korumak ve bu amaçla: barışın uğrayacağı tehditleri önlemek ve bunları boşa çıkarmak, saldırı ya da barışın başka yollarla bozulması eylemlerini bastırmak üzere etkin ortak önlemler almak; ve barışın bozulmasına yol açabilecek nitelikteki uluslararası uyuşmazlık veya durumların düzeltilmesini ya da çözümlenmesini barışçı yollarla, adalet ve uluslararası hukuk ilkelerine uygun olarak gerçekleştirmek; 2- Uluslararası, halkların hak eşitliği ve kendi geleceklerini kendilerinin belirlemesi ilkesine saygı üzerine kurulmuş dostça ilişkiler geliştirmek, ve dünya barışını güçlendirmek için diğer uygun önlemleri almak; 3- Ekonomik, sosyal, kültürel ve insancıl nitelikteki uluslararası sorunları çözmede, ve ırk, cinsiyet, dil ya da din ayrımı gözetmeksizin herkesin insan haklarına ve temel özgürlüklerine saygının geliştirilip güçlendirilmesinde uluslararası işbirliğini sağlamak; ve 4- Bu ereklere ulaşılması yolunda ulusların giriştikleri eylemlerin uyumlaştığı bir odak olmak."

dayanarak icra edilecek bir hareketin icrası kapsamında kuvvet kullanılması söz konusu olabilir.³⁰

BM Şartının başlangıcında yer alan genel ilke ve amaçlar, BM örgütüne uluslararası barış ve güvenliği sağlama görevi vermektedir. Bu ilke ve amaçlar doğrultusunda, BM'nin gerektiğinde güç kullanmak suretiyle her türlü önlemi almak yetkisine sahip olduğu ileri sürülmektedir.³¹

Bu kapsamda BM'nin barışı koruma görevi olarak barış hareketleri üç tip askeri faaliyeti içermektedir. Birinci tip, uyuşmazlıkların barışçı yollardan çözülmesine ilişkin diplomatik faaliyetlerin askeri yönden desteklenmesinden ibaret olan, barışı kurma (peace making), barışı inşa (peace building) ve önleyici diplomasi (preventing diplomacy) faaliyetleridir. Bütün bunlar diplomasinin desteklenmesi (support to diplomacy) kavramı izah edilmektedir.³² Bu tür faaliyetler ister barış zamanında ister silahlı çatışma sırasında yapılsın, faaliyetleri yürüten askerler açısından barış zamanının günlük faaliyetleridir. Bu faaliyetler, askeri birliklerin ve personelin yurtdışına gönderilmesi, askeri diplomatik görüşmeler, karşılıklı güvenlik programlarının yardım şeklinde uygulanması gibi faaliyetleri içermektedir.³³

İkinci tip barış hareketi ise, barışa zorlama hareketleri (peace enforcement operations) olarak adlandırılan hareketlerdir. Bu hareketler ile, insancıl yardımın korunması (protection of humanitarian assistance), düzen ve istikrarın korunması (establishment of order and stability), yaptırımların uygulanması (enforcement of sanctions), korunan bölgelerin tesisi (establishment of protected zones) ve hasımların güç kullanarak ayrılması (forcible separation of belligerents) gibi faaliyetleri içermektedir.³⁴

Uygulamada görülen bir başka barış hareketi ise, barışı koruma hareketleri (peace keeping operations) diye adlandırılan hareketlerdir. Bu kavram, 1960'lı yıllardan itibaren özü itibarıyla ihtiyaç veya zorunluluktan doğan bir uygulamayı belirtmek için kullanılmıştır.³⁵ Yazılı bir kuralı bulunmayan bu hareket tipi, özelliklerini doğan ihtiyaçlara göre geliştirmiş, uygulama ile gelişen bu özellikler zamanla hukuksal bir değer kazanmıştır. Barışı koruma, devletlerarasında veya devletlerin

³⁰ Sadi Çaycı, a.g.e., s.8.

³¹ A.e., s.3.

³² Orhan Nalcioğlu, *Birleşmiş Milletler Barışı Koruma Harekâtını Hukuksal Esasları*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1997, s.18.

³³ JP 3-07.3, *Joint Tactics, Techniques, and Procedures for Peace Operations*, 1999, s.GL-7.

³⁴ Peace Support Operations (AJP-3.4.1), NATO, 2001, s.GL-1. Yönergenin tam metni için bkz. www.osrh.hr/smvo/Library/ajp-3.4.1.pdf, 20.05.2013. (Çevrim içi).

³⁵ Nalcioğlu, a.g.e., s.18.

kendi içinde çıkan çatışma ve krizlerin azaltılması ve sona erdirilmesi için, tarafsız üçüncü bir uluslararası nitelikli askeri güç ve sivil unsur arasında politik-askeri girişimler icra etmek, barışı yeniden tesis ve idame etmek olarak açıklanabilir. Bu tanımın ışığı altında, BM anayasası barışı koruma görevlerini belirtmiştir. Bu görevler; askerden arındırılmış belirli sınırları gözlemlemek, ateşkesi kontrol etmek, tampon bölgeleri kontrol etmek, savaşan tarafların silâhtan arındırılmasını ve sınırların kontrolünü sağlamaktır. 1990'lı yıllardan soma, insani yardımların korunmaya alınması ve mülteci hareketleri da bu görevlere eklenmiştir.³⁶

Bu bölümde, BM'nin bozulan ya da tehdit altında olan uluslararası barış ve güvenliğin yeniden tesis edilmesi maksadıyla başvurduğu zorlayıcı önlemlerden Barışa Zorlama Harekatları ile Barışı Koruma Harekatlarını inceleyeceğiz. Herhangi bir çok uluslu hareketin, genel yaklaşımının saptanmasında en başta dikkate alınması gereken unsurlar, hareketin bir barışı koruma hareketi mi, yoksa bir zorlama hareketi mi olduğu ve yürütülecek hareketin hukuksal çerçevesidir. Bu saptamayı ve ayırımı yaparken, görev, hareket alanındaki genel durum, tarafların muvafakati, hareket alanında hukuki veya fiili bir otorite boşluğunun olup olmadığı, silahlı kuvvet kullanma durumu, çatışma kurallarının içeriği gibi ölçütler dikkate alınabilir.³⁷

b. Barışa Zorlama Harekatları

Bütün BM üyesi devletler, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına katkıda bulunmak amacıyla, yapılmış veya yapılacak özel anlaşma ve anlaşmalarda yer alan esas ve usullere uygun olarak, Güvenlik Konseyinin, BM Şartının VII nci Bölümü uyarınca yapacağı çağrı üzerine, uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli olan silahlı kuvvetlerle, geçiş hakları da dahil olmak üzere, diğer yardım ve kolaylıkları Güvenlik Konseyine temin etmekle yükümlüdürler.³⁸ Barışa zorlama hareketinin, Barışı koruma hareketinden başlıca farkları, öncelikle mutlaka BM tarafından verilmiş bir yetkinin bulunması, çoğunlukla silahlı çatışmanın (Armed Conflict) bulunduğu bir ortama müdahale niteliği taşıması ve son olarak da, hareketin icra edildiği ülkedeki devletin veya silahlı çatışmanın taraflarının muvafakatlerine gereksinim duyulmamasıdır. Zorlama hareketi için, Güvenlik Konseyince karar ve yetki alınması, bu husustaki takdirin tek tek ülkelere

³⁶ MT 145-12, *Barışı Destekleme Harekatı*, Gnkur. Basımevi, 2001, s.5-16.

³⁷ Sadi Çaycı, "Barışı Destekleme Harekatı", *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, Yıl: 1994, sayı 341, s. 32.

³⁸ Çaycı, *Silahlı Kuvvetlerin Kullanılması*, s.34.

bırakılmaması, uluslararası düzenin, barış ve güvenliğin muhafazası açısından oldukça önemlidir. Ulusal çıkarlar doğrultusunda yönlendirilmiş bir takım sübjektif yorumlarla ve değerlendirmelerle, olmayan bir yetkinin varsayılması ve buna göre askeri hareket düzenlenmesi sakıncalı bir hareket tarzıdır.³⁹

Bu duruma örnek olarak, Kuzey Irak'ta icra edilmekte olan Provide Comfort (Kuzeyden Keşif) Harekatı gösterilebilir. BM Güvenlik Konseyinin 5 Nisan 1991 tarihinde aldığı 688 sayılı kararı bu hareketin hukuki dayanağı olarak gösterilmektedir.⁴⁰ Ancak, söz konusu kararın hiçbir yerinde, zorlamaya, herhangi bir biçimde kuvvet kullanımına veya askeri harekate Güvenlik Konseyi tarafından yetki verildiğine dair hiçbir hüküm yoktur. Tam tersine, Irak devletinin siyasal bağımsızlığı ile toprak bütünlüğüne saygı gösterilmesinin gerektiği vurgulanmaktadır. Barışı zorlama hareketlerinde, BM üyesi devletler, Güvenlik Konseyi tarafından alınan tedbirlerin uygulanmasında karşılıklı olarak yardımlaşmakla yükümlüdürler. Bu kurallar, BM Şartının 103'üncü maddesiyle birlikte yorumlanmalı öyle değerlendirilmelidir.⁴¹ Bu taktirde, barışa zorlama hareketine fiilen iştirak etmeyen devletlerin de sadece tarafsızlık hukukuna dayanarak bu yükümlülüklerini yerine getirmekten kaçınmaları mümkün olamayacaktır.

BM Örgütüne bağlı, daimi bir askeri gücün oluşturulması düzenlenmemiştir. Bu nedenle barışa zorlama Harekatlarının icrası maksadıyla, özel antlaşmalarla kurulacak silahlı kuvvetlerden yararlanılması düşünülmüştür.⁴² Öte yandan, Güvenlik Konseyi yürütülmekte olan barışa zorlama hareketleri için mevcut bölgesel düzenlemeleri ve kuruluşları da kullanabilmektedir. Uygulamada, Amerikan Devletleri Örgütü, Afrika Birliği Örgütü, NATO, Arap Devletleri Birliği ve Batı Avrupa Birliği, BM Şartının VII'nci Bölümü anlamında bölgesel örgütler olarak kabul edilmektedir. Ancak bu noktada, barışı zorlama hareketlerinin, barışı koruma hareketlerinden bir farkını belirtmek gerekir. Bölgesel örgütler, kendilerini BM Güvenlik Konseyince yetki verilmedikçe, barışı zorlama hareketi icra edemezler.⁴³

³⁹ A.e., s.35.

⁴⁰ BM Güvenlik Konseyi'nin 688 sayılı kararı için bkz.

<http://www.un.org/Docs/scres/1991/scres91.htm>, (Çevrim içi), 20.05.2013.

⁴¹ BM Şartı 103. Madde: "Birleşmiş Milletler üyelerinin işbu Antlaşma'dan doğan yükümlülükleri ile başka herhangi bir uluslararası anlaşmadan doğan yükümlülüklerinin çatışması durumunda, işbu Antlaşma'dan doğan yükümlülükler üstün gelecektir." Şeklinde düzenlenmiştir.

⁴² Bkz. BM Şartı, m.42,43,44,45,53 ve 106.

⁴³ Çaycı, *Silahlı Kuvvetlerin Kullanılması*, s.36

c. Barışı Koruma Harekatları

Birleşmiş Milletler liderliğinde icra edilen zorlayıcı harekatlardan biri de Barışı Koruma Harekatları (Peace Keeping Operations) olarak adlandırılan harekatlardır. Barışı koruma harekatları ya da başlangıçta kullanılan adıyla barış gücü harekatı kavramı, ilk defa, Süveyş Kanal Şirketinin, 1956 yılında Mısır Devlet Başkanı Cemal Abdülnasır tarafından millileştirilmesi üzerine, İngiliz, Fransız ve İsrail silahlı kuvvetlerinin Mısır'a silahlı saldırıda bulunmaları üzerine ortaya çıkan durumda, BM Genel Kurulunun, Barış İçin Birleşme kararında yer alan ilkeler doğrultusunda ele alması ve Kanada önderliğinde hareket eden bir grup ülkenin teklifleri sonucu ortaya çıkmıştır. Bunu izleyen yıllarda meydana gelen gelişmelerle birlikte barışı koruma terimi Lübnan BM Gözlemci Grubu, BM Kongo Harekatı, ve Kıbrıs BM Kuvveti gibi birimlerin harekatlarını ifade etmekte kullanılmıştır.⁴⁴ Barışı Koruma Harekatlarının esas ve usulleri BM Şartında açıkça düzenlenmemiştir. İlgili tarafların mutabakatı ile, BM Şartının, 11, 12, 14, 24, 39-49 ve 52-54'üncü maddelerinde yer alan ilke ve kurallar bu harekatın başlıca hukuksal temellerini oluşturmaktadır.

Barışı koruma harekatlarına ilişkin olarak üzerinde uzlaşılabilir bir tanıma ulaşmak zordur. Bunun en önemli nedeni, bu harekatlara ait tanımların BM Şartında yer almamasıdır. Dolayısıyla bir harekatın barışı koruma mı yoksa barışa zorlama mı olduğuna politik bir organ olan Güvenlik Konseyi karar vermektedir. Ancak, Güvenlik Konseyinin yapısı ve niteliği özellikle daimi üyelerin veto hakkına sahip olması, buradan çıkacak kararlar hakkında da değişik yorumlara ve spekülasyonlara neden olmaktadır. Özellikle, barışı koruma harekatlarının son yıllarda almış olduğu biçim ve uygulamaları bu konuda yapılan eleştirileri giderek artırmış ve müşterek bir tanımın yapılmasını güçleştirmiştir.⁴⁵

Barışı koruma harekatlarının en genel anlamıyla tanımlarına ulaşmak için BM kaynaklarına bakmak gerekmektedir. Buna göre, barışı koruma harekatı, çatışma bölgelerinde uluslararası barış ve güvenliği yeniden kurmak ve korumak üzere, BM tarafından askeri birliklerin, askeri gözlemcilerin ve sivil unsurların kullanılmasını gerektiren, rıza ve iş birliğine dayanan, kuvvete başvurulmasını son çare olarak ve kendini savunma amacı ile sınırlayan ve uyuşmazlıkta tarafsız olan

⁴⁴ Cengiz Okman, "Birleşmiş Milletler Barış Gücü Konsept-Kuruluş ve Uygulama", **Deniz Harp Okulu Bülteni**, İstanbul, 1990, Cilt:217, Sayı 26, s.40.

⁴⁵ Nalcioğlu, a.g.e., s.21.

bir harekattır.⁴⁶ Barışı koruma faaliyetleri, yalnızca askeri değil aynı zamanda politik faaliyetleri de kapsamaktadır. Dolayısıyla, barışı koruma hareketini tek bir cümle ile tanımlamak kolay değildir. Bunun yerine, barışı koruma hareketlerinin içeriğini ve kapsamını dikkate alarak bu hareketleri tanımlamak daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Geleneksel ve dar anlamıyla, barışı koruma hareketi, sınırların denetimi, ateşkesin gözetimi, tampon bölgelerin kontrolü, savaşa grupların silahsızlandırılması ve teşkilatlarının dağıtılması ve sınırların gözetimi gibi görevleri içeren ve tarafların rızası ile hareket bölgesine bir barışı koruma kuvveti gönderilmesi ve konuşlandırılması suretiyle icra edilir.⁴⁷ Son yıllarda uluslararası sistemin geçirdiği değişime paralel olarak barışı koruma hareketlerinin da boyutu ve kapsamı değişmiştir. Son dönemde insancıl yardım faaliyetlerinin korunması ve mültecilere yardım gibi konular da bu faaliyetin kapsamına girmiştir. Burada önemli bir ayrıntı da barışı koruma hareketleri yalnızca askeri birliklerce icra edilmemektedir. Bazı sivil unsurlar ve sivil faaliyetler de bu hareketin içinde yer almaktadır.

Barışı koruma hareketini, zorlama hareketinden ayıran başlıca unsurlar şöyle sıralanabilir; katılan ülkelerin ve uyuşmazlığın önemli taraflarının rızalarının mevcudiyeti, uygulanacak çatışma kurallarının, yani kuvvet kullanma yetkisi usul ve esaslarının kendini savunma ilkesi ile sınırlı olması, gerçekte, normal şartlar altında kendini savunmayı gerektirecek bir durumun dahi söz konusu olmamasıdır.⁴⁸

Barışı koruma hareketlerinin sık sık karıştırıldığı bir eylem de İnsancıl Nedenlerle Karışma (Humanitarian Intervention) diye adlandırılan ve kuvvet kullanma yasağının istisnası olarak kabul edilen uluslararası müdahale biçimidir. Bu tür müdahalenin hukuki dayanağı olarak BM Şartının 2/7'nci maddesi ileri sürülmektedir. Sözü geçen maddede "*İşbu Antlaşmanın hiçbir hükmü, Birleşmiş Milletlere herhangi bir devletin kendi iç yetki alanına giren konulara müdahale yetkisi yermediği gibi, üyeleri de bu türden konuları işbu Antlaşma uyarınca bir çözüme bağlamaya zorlayamaz; ancak, bu ilke, VII'nci Bölümde öngörülmüş olan zorlayıcı önlemlerin uygulanmasını hiçbir biçimde engellemez*" şeklinde bir hüküm vardır. İnsancıl müdahaleyi savunan görüşlere göre, bir devletin kendi vatandaşlarına nasıl davrandığı hususu uluslararası hukuku ilgilendirmemektedir. Ancak, bunun da bir sınırı bulunmaktadır. Eğer, bu devlet vatandaşlarına en temel insan haklarını dahi

⁴⁶ The Blue Helmets, A Review of United Nations Peace-keeping Forces, **United Nations Publications**, Newyork, 1990, s.4.

⁴⁷ Çaycı, **Silahlı Kuvvetlerin Kullanılması**, s.32.

⁴⁸ Çaycı, **Silahlı Kuvvetlerin Kullanılması**, s.33

tanımayacak ve insanlığın vicdanını sızlatacak biçimde davranıyorsa, bu konu artık o devletin iç işi olmaktan çıkmaktadır. Bu durumda insancıl nedenlerle müdahale etmek mümkün ve hukuki olmaktadır.⁴⁹

İnsancıl nedenlerle müdahale, birçok olayda ileri sürülmüştür. Hindistan'ın 1971 yılında Pakistan'a müdahalesi ve Tanzanya'nın 1979 yılında Uganda'ya müdahalesi örnek olarak sayılabilir.⁵⁰

İnsanlık tarihi boyunca yaşanan ve sonuçları itibarıyla en büyük yıkıma yol açan İkinci Dünya Savaşından sonra, özellikle, Müttefik Devletler olarak adlandırılan ve savaşın galipleri olan devletler bir daha böylesine yıkımların yaşanmaması için uluslararası bir düzenin tesisi konusunda anlaşmışlardır. Bu maksatla, ABD'nin San Francisco kentinde 25 Nisan 1945 tarihinde 50 devletin temsilcilerinin katılımıyla bir konferans düzenlenmiştir.⁵¹ Yapılan uzun müzakereler sonucunda hazırlanan BM Antlaşması taslağı, 26 Haziran 1945 tarihinde imzalanmıştır. Bu antlaşmanın 24 Ekim 1945 tarihinde yürürlüğe girmesiyle birlikte artık devletlerarası ilişkilerde yepyeni bir dönem başlamaktadır. 111 maddeden oluşan BM Antlaşması, yeni dönemde uluslararası düzenin tesisi için oldukça önemli hükümler içermektedir. Kurucu antlaşma niteliğindeki bu antlaşmayla devletlerarasındaki uyuşmazlıkların çözümünde, üye devletlere barışçı yollara başvurma yükümlülüğü getirilmektedir.⁵² Bu yollar; görüşme⁵³, dostça girişim⁵⁴, arabuluculuk⁵⁵, soruşturma komisyonları⁵⁶, uzlaştırma komisyonları⁵⁷, hakeme başvurma ve yargı yolu ile bölgesel örgütler aracılığı olarak sayılabilir.⁵⁸

⁴⁹ Keskin, a.g.e., s.125.

⁵⁰ A.e., s.126.

⁵¹ Alsan, a.g.e., s. 116.

⁵² Bkz. BM Antlaşması, m.2, www.uhdigm.adalet.gov.tr/sozlesmeler/coktarafli-soz/bm/bm_01.pdf, (Çevrimiçi), 20.07.2013.

⁵³ Devletlerin yetkili temsilcileri aracılığıyla, hem anlaşmazlıkları çözmek, hem de bütün ilişkilerini düzenlemek ve geliştirmek amacıyla sözlü veya mektup nota veya muhtıra verilmesi v.b. yöntemlerle temasta bulunmaları.

⁵⁴ Aralarında uyuşmazlık bulunan, ancak çeşitli nedenlerle doğrudan görüşmeyen tarafların, uygun bir görüşme ortamı yaratılarak görüşme masasına oturmalarını temin için üçüncü bir devletçe gösterilen çaba.

⁵⁵ Tarafları görüştürmekle kalmayıp, tavsiye niteliğinde olmak kaydıyla, tarafların görüşlerini bağdaştırmak ve mevcut olabilecek intikam duygularını yatıştırmak için tarafların rızası ile görüşmelere katılmak ve çözüm yolları önermek.

⁵⁶ Uyuşmazlığa neden olan olayın aslının ne olduğunun açık ve kesin olarak saptamak maksadıyla soruşturma yapılması ve sonucun taraflara bir rapor halinde sunulması.

⁵⁷ Hem uyuşmazlığın aslının, nesnel öğelerinin soruşturulması, hem de uyuşmazlığın çözümü için bağlayıcı olmamak kaydıyla önerilerde bulunulması.

⁵⁸ Bahsedilen barışçı yollara ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Sadi ÇAYCI, *Harekat Hukuku*, Genelkurmay Basım Evi, 1992, s.3-4, Hüseyin Pazarcı, *Uluslararası Hukuk*, Ankara 2012, s. 454-466.

Uluslararası hukuk, kuvvet kullanımı konusuyla iki yönden ilgilenmektedir. Birincisi kuvvet kullanmayı engellemek, ikincisi kuvvet kullanımının engellenemediği durumlarda kuvvet kullanmayı belirli kurallara bağlamaktır.⁵⁹ Günümüz dünyasında, uluslararası düzenin temelinde Birleşmiş Milletler Şartı bulunmaktadır.⁶⁰ İlk olarak 1961 Anayasası'nın 66'ncı maddesinde yer alan, 1982 Anayasası'nın 92'nci maddesinde aynen bulunan "savaş hali ilanı için milletlerarası hukukun meşru saydığı haller" şartı, Birleşmiş Milletler döneminden sonra yapılmıştır. Bu düzenlemelerle milletlerarası hukuk üstün tutularak, iç hukuktaki yetkinin kullanılması uluslararası hukuka uygun olma şartına bağlanmıştır.

Birleşmiş Milletler savaşı devletler için bir hak olmaktan çıkarmış ve kuvvet kullanmayı tekeline almıştır.⁶¹

BM döneminin en önemli özelliği, o güne kadar devletlerin kuvvete başvurmada herhangi bir sınırlamaya tabi tutulmamasına rağmen, BM döneminde artık, kuvvet kullanmanın eskisi kadar kolay ve meşru olmamasıdır. BM Antlaşması kural olarak devletlerarasındaki ilişkilerde kuvvet kullanma tehdidinde bulunulmasını ya da silahlı kuvvetlerin kullanılmasını yasaklamaktadır. Ancak bir Silahlı saldırı halinde, bu saldırıya karşı kendini savunma, ya da BM Genel Kurulunun BM Antlaşmasının VII veya VIII'nci bölümlerine göre ve hükümleri çerçevesinde verebileceği yetkiye dayanarak icra edilecek bir zorlama harekâtının icrası amacıyla kuvvet kullanılması söz konusu olabilir.⁶² Görüldüğü üzere BM Antlaşmasıyla, devletlerarasında kuvvet kullanmaya ilişkin birtakım esaslar getirilmeye çalışılmıştır.

2. Kuvvet Kullanmama İlkesi

BM Antlaşması pek çok hükmünde devletlerarasındaki uyuşmazlıkların kuvvete başvurulmadan, barışçı yollarla çözümlenmesinin gereği vurgulanmaktadır. Bu aynı zamanda üye devletler açısından bir yükümlülüktür. BM Antlaşması, savaş ve savaşa varmayan zorlamalar ayırımını kaldırmaktadır. Antlaşmanın 2'nci maddesinin 4'üncü fıkrası kuvvet kullanmayı ve kuvvet kullanma tehdidinde bulunmayı yasaklamıştır. Söz konusu maddede; *Teşkilatın üyeleri, milletlerarası ilişkilerinde gerek herhangi bir başka devletin toprak bütünlüğüne ve siyasi*

⁵⁹ Aydın İpek, *Anayasa ve Uluslararası Hukuk Çerçevesinde Kuvvet Kullanımı*, Doktora Tezi, İzmir, 2007, s.102.

⁶⁰ Sadi ÇAYCI, *Barışı Destekleme Harekati*, s. 30.

⁶¹ Mehmet Alkan, *Silahlı Kuvvetlerin Yurtdışında Kullanılması*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2005, s.13.

⁶² Çaycı, *Silahlı Kuvvetlerin Kullanılması*, s.8

*bağımsızlığına karşı, gerekse de BM'nin amaçlarıyla bağdaşmayacak herhangi bir surette, tehdide veya kuvvet kullanılmasına başvurmaktan kaçınırlar, şeklinde bir hüküm getirilmiştir. Bu surette BM düzeninde, sadece kuvvet kullanmak değil kuvvet kullanmak tehdidinde bulunmak bile yasaklanmıştır. Bu yasaklama her türlü silahlı zorlamaları kapsamaktadır. BM Antlaşması gereği, devletlerarasındaki uyuşmazlıklar barışçı yollarla çözümlenmese bile, taraflara meşru müdafaa hali dışında kuvvet kullanma hakkı tanınmamıştır.*⁶³

3. Kuvvet Kullanımına İstisnai Olarak İzin Verilen Haller

Birleşmiş Milletler düzeninin kuvvet kullanılmasına ilke olarak karşı olduğu, kurucu antlaşmanın pek çok yerinde belirtilmiştir. Ancak her hukuksal metinde olduğu gibi bu kuralın da istisnaları olduğu belirtilmiştir. Kuvvet kullanımının istisnaları BM Antlaşmasında düzenlenmiştir. Bunları sıralayacak olursak; *Meşru müdafaa halinde kuvvet kullanma, BM Güvenlik Konseyi tarafından kuvvet kullanımı, Güvenlik Konseyi faaliyete geçmeden beş daimi üyenin kuvvet kullanımı, İkinci Dünya Savaşındaki düşman sayılan devletlere karşı kuvvet kullanımı* olarak sayılabilir. Bu istisnalardan son ikisi, bugün itibarıyla uygulanabilirliğini kaybetmişlerdir. Meray ise, kuvvet kullanmaya dair bu istisnaları üç grupta toplamaktadır.⁶⁴ Bunlar; BM Şartı hükümleri uyarınca zorlama önlemlerinin uygulanması, BM Şartının 51'nci maddesi uyarınca doğal olan, bireysel ya da ortak yasal (meşru) savunma hakkı uyarınca, BM Şartının 107 ve 53/1'nci maddeleri uyarınca eski düşman devletlere karşı kuvvet kullanılmasıdır.

a. BM Güvenlik Konseyi Faaliyete Geçmeden Beş Daimi Üye Devletin Kuvvet Kullanımı

BM Antlaşmasının 106'ncı maddesi bu durumu düzenlemektedir. BM Antlaşmasının 42'nci maddesi gereğince, üye devletler, Güvenlik Konseyi'nin kararları doğrultusunda harekâta girişebilirler. Ancak, bu harekât esnasında Güvenlik Konseyinin daimi üyelerine danışmalıdır. 106'ncı madde, beş daimi üyeye, bu geçiş süresince BM adına müştereken askeri güç kullanma yetkisini vermektedir.

⁶³ Bkz. BM Antlaşması, m.33 Söz konusu maddede, devletlere uyuşmazlıklarını çözüm yolu olarak, müzakere, soruşturma, tahkim, uzlaştırma ve yargısal çözüm yolları gibi yollar önerilmiştir.

⁶⁴ Seha L. Meray, *Devletler Hukukuna Giriş*, C.2, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1975, s.441.

b. İkinci Dünya Savaşında Düşman Sayılan Devletlere Karşı Kuvvet Kullanımı

Bu istisna, BM Antlaşmasının 106 ve 53'üncü maddelerinde düzenlenmiştir. 107'nci maddeye göre, İkinci Dünya Savaşında düşman kabul edilen herhangi bir devlete karşı BM Antlaşmasına taraf olan devletlerden herhangi birinin girişeceği harekâtı ya da alacağı önlemleri engelleyici herhangi bir hüküm antlaşmada yer almayacaktır. 53'üncü madde bu hakkı daha da ileri götürmekte ve bu nedenle alınacak tedbirlerde Güvenlik Konseyinin onayına ihtiyaç olmadığını belirtmektedir. Bu maddelerin amacı, İkinci Dünya Savaşının bitimine dek, tehdit altında olan ülkelerin düşman ülkelere karşı tedbir alması ve BM Güvenlik konseyince onaylanmayan veya kabul görmeyen saldırı ve tehditlerden dolayı düşman ülkelere korunmak için bölgesel düzeyde kuvvet oluşturmaya izin verilmesidir.⁶⁵ Ancak bu düzenlemelerin bugün için uygulanabilirliği mümkün değildir.

c. Güvenlik Konseyi Kararlarıyla Kuvvet Kullanımı

Birleşmiş Milletler, esas itibarıyla uyuşmazlıkların barışçı yollarla çözümünü hedeflemektedir. BM Antlaşmasına göre uyuşmazlıklar tarafların kendi aralarında ya da BM tarafından barışçı yollarla çözülemezse, meşru müdafaa dışında taraflara kuvvet kullanma hakkı tanınmamıştır. Fakat BM Antlaşması ile getirilmek istenen uluslararası düzenin bozulması tehlikesine karşın bazı savunma mekanizmaları kabul edilmiştir. Barışçı yolların sonuç vermediği durumlarda, bozulan uluslararası barışın ve düzenin yeniden tesisi amacıyla kuvvet kullanımı gündeme gelecektir.⁶⁶

Buna ilişkin hükümler BM Antlaşmasının VII'nci Bölümünde düzenlenmiştir. Bu bölümün ilk maddesi olan 39'uncu maddede Güvenlik Konseyi'ne barışın tehdit edildiğini, bozulduğunu ya da bir saldırı eylemi olduğunu saptamak görevini yüklemektedir. Güvenlik Konseyi bu saptamayı yaptıktan sonra, öncelikle bozulan barışın ya da uluslararası düzenin yeniden tesisi amacıyla ilgili taraflara tavsiyelerde bulunmalıdır. Ancak, bu tavsiyelerin işe yaramadığı ya da sonuç vermediği hallerde, bu kez Güvenlik Konseyi, Antlaşmanın 41 ve 42'nci maddeleri uyarınca hangi önlemlerin alınması gerektiğini kararlaştırmakla yetkilidir. BM Antlaşmasının 39'uncu maddesinde Güvenlik Konseyinin hangi hallerde kuvvet kullanımına karar

⁶⁵ Bozkurt, a.g.e., s.23.

⁶⁶ Bülent Şener, *Türk Dış Politikasında Güç Kullanma Seçeneği (1923-2010)*, Barış yayınları, Ankara, 2013, s.136-143.

verebileceği sayılmıştır. Antlaşmanın 39'uncu maddesi şöyledir; *Güvenlik Konseyi, barışın tehdit edildiğini, bozulduğunu ya da bir saldırı eylemi olduğunu saptar ve uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için tavsiyelerde bulunur veya 41 ve 42'nci Maddeler uyarınca hangi önlemler alınacağını kararlaştırır.* BM Antlaşmasına göre, üç durumda Güvenlik Konseyi kuvvet kullanmaya yetkilidir. Bunlar; barışın tehdit edilmesi hali, barışın bozulması hali ve nihayet saldırı halleridir. Ancak burada da kuvvet kullanmanın amacı, biçimi ve sınırları bakımından yine BM Antlaşmasına yollamada bulunulmuştur. Buna göre, BM Güvenlik Konseyi kuvvet kullanırken, Antlaşmanın 41 ve 42'nci maddelerine göre hareket etmek durumundadır.⁶⁷ Buradaki önemli noktalardan biri de, 39'uncu maddeye göre, barışın bozulduğunu, tehdit edildiğini ya da bir saldırı durumunun tespiti halinde, Güvenlik Konseyinin hemen zorlayıcı önlemlere başvurmak gibi bir mecburiyetinin olmadığıdır.⁶⁸ Böyle bir durumda, Güvenlik Konseyi öncelikle bozulan uluslararası barış ve güvenliğin yeniden tesisi için tavsiyelerde bulunabilir ve BM Şartının VI ncı bölümünde yazılı barışçı çözüm yollarını denemelidir.

(1) Barışın Tehdit Edilmesi

Barışın tehdit edilmesi hali, 39'uncu maddede sayılan hallerden biridir. Ancak, barışın hangi hallerde tehdit edildiğinin tespiti oldukça güç bir durumdur. Öte yandan bu durumu kesin ve değişmez kurallara bağlamak ta imkânsızdır. Örneğin, BM Güvenlik Konseyinin, Irak ile ilgili olarak aldığı 1441 Sayılı kararında, Irak'ın sahip olduğu kitle imha silahlarının uluslararası barışı tehdit ettiğini ileri sürmektedir. Söz konusu kararda istenen hususların yerine getirilmemesi halinde, BM Antlaşmasının VII'nci Bölümüne atıfta bulunulmakta ve gerektiğinde kuvvet kullanımına gidilebileceği belirtilmektedir.⁶⁹ Güvenlik Konseyi veya Genel Kurulun

⁶⁷ BM Antlaşmasının 41 ve 42'nci maddeleri: 41. Madde Güvenlik Konseyi, kararlarını yürütmek için silahlı kuvvet kullanımını içermeyen ne gibi önlemler alınması gerektiğini kararlaştırabilir ve Birleşmiş Milletler üyelerini bu önlemleri uygulamaya çağırabilir. Bu önlemler, ekonomik ilişkilerin ve demiryolu, deniz, hava, posta, telgraf, radyo ve diğer iletişim ve ulaştırma araçlarının tümüyle ya da bir bölümüyle kesintiye uğratılmasını, diplomatik ilişkilerin kesilmesini içerebilir. 42. Madde; Güvenlik Konseyi, 4. madde'de öngörülen önlemlerin yetersiz kalacağı ya da kaldığı kanısına varırsa, uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için, hava, deniz ya da kara kuvvetleri aracılığıyla, gerekli saydığı her türlü girişimde bulunabilir. Bu girişimler gösterileri, ablukayı ve Birleşmiş Milletler üyelerinin hava, deniz ya da kara kuvvetlerince yapılacak başka hareketleri içerebilir.

⁶⁸ Meray, *Devletler Hukukuna Giriş*, s.442

⁶⁹ Bkz. http://tr.wikipedia.org/wiki/Birleşmiş_Milletler_Güvenlik_Konseyinin_1441_sayılı_kararı (Çevrim içi), 20.07.2013.

barışı tehdit eden durumların değerlendirilmesi konusunda herhangi bir yerleşmiş uygulamaları ya da iki organ arasında uygulama birliği bulunmamaktadır.⁷⁰

(2) Barışın Bozulması

Barışın bozulması haline dair BM Antlaşmasında herhangi bir açıklayıcı hüküm yer almamaktadır. Öte yandan hangi durumların barışı tehdit ettiğine dair uluslararası toplumda yerleşmiş bir kanaat de mevcut değildir. Aynen barışın tehdit edilmesi durumunda olduğu gibi barışın bozulması halinin tespitinde de Güvenlik Konseyine oldukça geniş bir yetki tanınmıştır. Buradaki sıkıntı barışı bozan tarafın yani saldırganın tespit edilmesi halidir. Güvenlik Konseyi bugüne kadar gelen süreçte iki defa, Güney Kore ve Kuveyt'in işgali olaylarında barışın bozulduğuna karar vermiştir. Barışın bozulması halinin tespiti, barışın tehdit edilmesi halinin tespitine göre nispeten daha kolaydır.

(3) Saldırı Durumu

Askeri ve dar anlamıyla saldırı, ister taarruz ister savunma maksadıyla olsun, düşmana karşı şiddet kullanılmasını ifade eder.⁷¹ Uluslararası hukuk ve uluslararası ilişkiler açısından ise saldırı tanımına yüklenen anlam biraz daha farklıdır. Bu manada saldırı, bir devletin, bir başka devletin egemenliğine, ülke bütünlüğüne, siyasal bağımsızlığına karşı yahut BM'nin amaç ve ilkelerine aykırı herhangi bir şekilde silahlı kuvvet kullanılmasıdır.⁷² Uluslararası hukukta en çok tartışılan konulardan biri de saldırı durumunun tanımının nasıl yapılacağı hususudur. Bu konu ilk defa, Milletler Cemiyeti döneminde Sovyetler Birliği'nin 6 Şubat 1933 tarihinde Cenevre'de toplanan Silahsızlanma Konferansına bir tasarı sunmasıyla ele alınmıştır. Bu komisyonda hazırlanan ve 24 Mayıs 1933 tarihinde kabul edilen raporda aşağıda sayılan beş durumun gerçekleşmesi halinde ilk girişimde bulunan devlet saldırgan sayılacaktı⁷³. Bu haller;

a. Bir devletin başka bir devlete savaş ilan etmesi,

b. Savaş ilanı olmaksızın da olsa, bir devletin silahlı kuvvetlerinin diğer bir devletin ülkesini istila etmesi,

⁷⁰ Bozkurt, a.g.e., s.26

⁷¹ Çaycı, Barışı Destekleme Harekatı, s.21.

⁷² A.e., s.21.

⁷³ Meray, Uluslararası Hukuk ve Uluslararası Örgütler El Kitabı, s.243, Bozkurt, a.g.e., s.28.

- c. Savaş ilan etmeksizin, bir devletin kara, deniz ya da hava kuvvetleriyle bir başka devletin ülkesine, gemilerine veya uçaklarına saldırması,
- d. Bir başka devletin kıyıların ya da limanlarının ablukası,
- e. Bir devletin ülkesinde bulunan ve bir başka devletin ülkesini istila amacı güden silahlı çetelere yardım etmek ya da alınabilecek önlemleri almaya yanaşmamak.

Ancak, Milletler Cemiyeti tarafından yapılan bu çalışmalar olumlu sonuç vermemiştir. San Francisco'da, BM Antlaşmasının hazırlık çalışmaları sırasında da saldırı kavramı üzerinde durulmuştur. BM'nin kuruluşundan kısa bir süre sonra, 1950 yılı sonlarında saldırı kavramının tanımlanması işi uluslararası hukuk Komisyonuna havale edilmiştir. Uzun yıllar süren çalışmalardan sonra BM Genel Kurulu, bu komisyonun hazırladığı taslağı 14 Aralık 1974 tarihinde kabul ederek saldırı tanımını yapmıştır.⁷⁴ BM Genel Kurulunda kabul edilen bu metin, bir başlangıç ve sekiz maddeden oluşmaktadır. Ayrıca, bir de açıklayıcı not eklenmiştir. Söz konusu metnin birinci maddesine göre saldırı şöyle tanımlanmaktadır: *Saldırı, bir devletin, bir başka devletin egemenliğine, ülke bütünlüğüne ya da siyasal bağımsızlığına karşı silah kullanması, ya da, bu tanımlamaya uygun olarak, BM Antlaşmasıyla bağdaşmaz başka bir yola başvurusudur.* Tanımdan da kolaylıkla anlaşılacağı üzere bu madde, dolaylı kuvvet kullanımlarının tamamını kapsamamaktadır. Metnin 3'üncü maddesinde saldırı olarak kabul edilecek eylemler sayılmıştır.⁷⁵ Ancak, eylemlerin bunlarla sınırlı olmadığı 4'üncü maddede düzenlenmiştir. Buna göre BM Güvenlik Konseyi, BM Antlaşması hükümlerine uygun olarak başka eylemleri de saldırı fiili olarak kabul edebilecektir. Metnin 5'inci maddesinde, siyasal, ekonomik, askeri ya da başka herhangi bir saldırı nedeninin, saldırıyı haklı çıkarmayacağı açıklanmaktadır. Ayrıca, böyle bir saldırı sonucunda elde edilen herhangi bir kazanç meşru sayılmayacaktır. 7'nci maddede ise, saldırı tanımının self-determination⁷⁶, özgürlük ve bağımsızlık haklarına hâlel getirmeyeceği düzenlenmiştir. 8'inci ve son

⁷⁴ Saldırı tanımına ait BM Genel Kurul Kararı için bkz. İngilizce metin için; <http://www.un.org/Depts/dhl/resguide/resins.html>, Türkçe metin için; http://www.un.org.tr/Unic_tr/ekler.html, (Çevrim içi), 22.12.12.

⁷⁵ BM Uluslararası Adalet Divanı, Nikaragua davasında, milletlerarası örf ve adet hukukuna göre, bir başka devletin ülkesindeki muhalif gruplara silah sağlamanın o devlete karşı silahlı saldırı sayılması gerektiği yolundaki iddiaları reddetmiştir. Bu konudaki UAD kararı için bkz. <http://www.ici-cij.org/iciwww/idecisions/isummary/inusummary860627.htm>, (Çevrim içi), 01.04.2013.

⁷⁶ Self-determination: Kendi geleceğini tayin etme hakkı, bir ulus ya da yabancı bir güce bağımlı olmadan ayrı bir devlet halinde örgütlenebilme özgürlüğüdür. Ayrıntılı bilgi için bkz. Hüseyin Pazarcı, a.g.e., s. 141, M. Akif Kütükçü, "Uluslararası Hukukta Self-Determinasyon Hakkı Ve Türk Cumhuriyetleri", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 01/2004, s.261-163.

maddede ise metnin her maddesinin yorumlanmasında her maddenin öteki maddelerle bağlantılı olduğu ve yorumlanmanın böyle yapılması vurgulanmaktadır.

d. Genel Kurul Kararı İle Kuvvet Kullanımı

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin yapısından ve karar alma mekanizmasından kaynaklanan olumsuzluklar, bazı kritik durumlarda uluslararası barış ve güvenliğin tesisi açısından alınması gereken kararların çıkmaması gibi sonuçlara neden olmaktadır. Özellikle Güvenlik Konseyinin daimi üyelerinin BM Antlaşması gereği sahip oldukları veto hakkı çoğu zaman bu devletlerin ulusal çıkarları doğrultusunda ama uluslararası hukuka aykırı bir biçimde kullanılabilmektedir. İşte bu tıkanıklığı aşmak için BM Genel Kuruluna bazı yetkiler tanınmıştır.⁷⁷ Bu durumda pek çok devlet çatışmaların çözümü konusunda doğrudan Genel Kurula başvurmaya başlamıştır. Özellikle Kore savaşı sırasında, Güvenlik Konseyinin daimi üyelerinden olan Sovyetler Birliği'nin, Konseyi işlemez ve karar alamaz hale getiren engellemeleri neticesinde, başta ABD olmak üzere bazı devletler konuyu BM Genel Kuruluna götürmeye karar verdiler. ABD tarafından ortaya atılan Barış İçin Birlik kavramı, BM Genel Kurulunun 3 Kasım 1950 tarihinde yaptığı oturumda 377 sayılı kararı olarak kabul edildi.⁷⁸ Bu kararla birlikte, BM Genel Kurulunun barış ve güvenliğin korunmasındaki yetkileri genişletilmekteydi. Ancak, bu yetki genişletilmesi BM Antlaşması Hükümlerinin geniş bir biçimde yorumlanmasıyla olmuştur.⁷⁹ BM Genel Kurulu bu kararında, Güvenlik Konseyi'nin daimi üyelerinin engellemeleri sonucu uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden bir duruma karşı herhangi bir tedbir alınamaması halinde, sorunu kendisi ele alacaktır.⁸⁰ Hatta daha kritik ve acil durumlarda, üye devletlere müşterek harekâta bulunmayı tavsiye edebilir. Ancak, bu kararla doğan umutlar ne yazık ki hiçbir zaman gerçekleşmedi. O tarihten bu yana Genel Kurul hiçbir zaman müşterek harekâta yapılması tavsiyesinde bulunmadı. Bu durumun en büyük nedeni, kuşkusuz BM Örgütünde son derece etkili olan ve aynı zamanda Güvenlik Konseyinin daimi üyeleri olan devletlerin (başta ABD olmak üzere) bu konudaki olumsuz tavırlarıdır.

⁷⁷ Bkz. BM Antlaşmasının 11/3, "Genel Kurul, uluslararası barış ve güvenliği tehlikeye sokması muhtemel durumlara Güvenlik Konseyinin dikkatini çekebilir."

⁷⁸ Bu kararın pdf. sürümü için bkz. www.unicankara.org.tr/doc_pdf/377.pdf, (Çevrim içi), 20.07.2013.

⁷⁹ Nalcioğlu, a.g.e., s. 14.

⁸⁰ Bkz. Yukarıdaki 377 sayılı karar m.1.

Öte yandan 377 sayılı karar ile Barış Gözlem Komisyonu (Peace Observation Commission) kurulmuş ise de bu komisyonun da belli nedenlerden dolayı (veto hakkı) arzu edilen işlevini yerine getiremediği görülmüştür.⁸¹ BM Genel Kurulunun barışın ve uluslararası düzenin tesisiyle ilgili olarak gereken tedbirleri almasına ilişkin yetkisinin özellikle BM Antlaşmasının VII'nci bölümüyle ilgili olan yetkilerinin BM Antlaşmasının 12, 14 ve 35'nci maddelerinden kaynaklandığı ileri sürülebilir.⁸² Genel Kurulun milletlerarası barış ve güvenliği sağlanması ve korunması amacıyla tavsiyelerde bulunması yetkisi ise Antlaşmanın 10'uncu maddesinde yer almaktadır.⁸³ Bu karar ezici bir çoğunlukla alınmış olduğu halde, BM ortak güvenlik sistemine bir canlılık kazandıramamıştır. BM Genel Kurulu bu kararda öngörülen şekilde silahlı kuvvet kullanımı kararını hiçbir zaman alamamıştır. Ancak, tüm bu düzenlemelere rağmen BM Genel Kurulunun alacağı kararları bağlayıcılığının olmadığı ve tavsiye niteliğinde olduğu gerçeği gözden uzak tutulmamalıdır.

e. Meşru Müdafaa (Yasal Savunma)

(1) Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa

Devletlerin kendi güvenliklerini koruma hakları, her zaman uluslararası hukukun en temel ilkelerinden birisi olmuştur. Meşru müdafaa hakkı ise, bu

⁸¹ Bozkurt, a.g.e., s.55

⁸² Sözü geçen maddeler şöyledir; m. 12: 1. Güvenlik Konseyi herhangi bir uyuşmazlık ya da duruma ilişkin olarak işbu Antlaşma'nın kendisine yüklediği görevleri yerine getirdiği sürece, Genel Kurul, Güvenlik Konseyi bunu kendisinden istemedikçe, bu uyuşmazlık ya da durum konusunda herhangi bir tavsiyede bulunamaz. 2. Genel Sekreter, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına ilişkin olup Güvenlik Konseyince ele alınmış bulunan işleri, Güvenlik Konseyinin onayı ile, her toplantıda Genel Kurulun bilgisine sunar; Güvenlik Konseyi sözü geçen işleri elden bıraktığı anda da, Genel Sekreter yine aynı şekilde Genel Kurula, ya da Genel Kurul toplantı halinde de ilse, Birleşmiş Milletler üyelerine durumu bildirir. m. 14, 12. Madde hükümleri saklı kalmak koşuluyla, Genel Kurul, Birleşmiş Milletlerin Amaç ve İlkeleri'ni belirten işbu Antlaşma hükümlerinin çiğnenmesinden doğan durumlar da dahil olmak üzere kamu esenliğine zarar verecek, uluslararasıdaki dostça ilişkileri tehlikeye sokacak nitelikte gördüğü herhangi bir durumun, kökenine bakılmaksızın barışçı yollarla düzeltilmesi için gerekli önlemler alınmasını tavsiye edebilir. m.35: 1. Birleşmiş Milletlerin her üyesi herhangi bir uyuşmazlık ya da 34. Maddede öngörülen nitelikte bir duruma Güvenlik Konseyinin ya da Genel Kurulun dikkatini çekebilir. 2. Birleşmiş Milletler üyesi olmayan bir devlet, taraf olduğu herhangi bir uyuşmazlık konusunda, işbu Antlaşma 'da öngörülen barışçı yollarla çözme yükümlülüğünü bu uyuşmazlık için önceden kabul etmek koşuluyla, Güvenlik Konseyinin ya da Genel Kurulun dikkatini çekebilir. 3. Bu madde uyarınca dikkatine sunulan işlere ilişkin olarak Genel Kurulun girişeceği işlemler, 11 .ve 12. Maddelerin hükümlerine bağlı olacaktır. BM antlaşması tam metni için Bkz. www.uhdigm.adalet.gov.tr/sozlesmeler/coktarafli-soz/bm1.htm, (Çevrim içi), 20.07.2013.

⁸³ Nalcioğlu, a.g.e., s.16.

güvenliğin kuvvet kullanımı yoluyla garanti altına alınmasıdır.⁸⁴ Bütün hukuk sistemlerinde, hukuka aykırı bir saldırı halinde, saldırıya uğrayan tarafın gerekirse güç kullanarak kendini koruması hukuka uygun bir davranış biçimidir. Uluslararası hukuk da, meşru müdafaa (yasal savunma) halini hukuka uygun kuvvet kullanımı olarak kabul etmiştir. Fakat 20'nci yüzyıla gelene dek, devletlerin kuvvet kullanmaları egemenlik haklarının tabii bir sonucu olarak görülmüştür. Ancak, geçtiğimiz yüzyılın başından itibaren, savaşın ve kuvvet kullanımının sınırlandırılmasıyla ilgili düşünceler meşru müdafaa kavramını da etkilemiştir.

Birinci Dünya Savaşı öncesi dönemde bu konuda hukuksal bir metin olmasa da cereyan eden 1837 Caroline Olayı gibi bazı olaylarda meşru müdafaadan kaynaklanan kuvvet kullanımına atıfta bulunulmuştur.⁸⁵ İngiltere bu olaydan sonra Kanada'ya bir nota vermiştir. Webster notası ya da doktrini olarak adlandırılan bu notaya göre, meşru müdafaa için ani, beklenmeyen ve karşı konulamayan bir zorunluluğun olması gerekmektedir.⁸⁶ Öte yandan, meşru müdafaa amacıyla girişilen eylemler makul ölçülerde olmalıdır. Burada önemli bir ilke de orantılılık ilkesidir.⁸⁷ Bu maksatla kuvvet kullanımı sınırlı olmalı ve tehlikeyi önlemek ve ortadan kaldırmak ölçüsünü aşmamalıdır.⁸⁸ Diğer bir koşulda meşru müdafaadan faydalanacak olan devlet ilk haksız saldırıya sebebiyet vermemelidir. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki bu dönemde meşru müdafaa koşullarının varlığını değerlendirmek her devletin kendi ölçülerine bağlı kalmıştır.

Birinci Dünya Savaşı sonrası, Milletler Cemiyeti döneminde savaşın ve kuvvet kullanımının önlenmesiyle ilgili çalışmalar başarıya ulaşmamıştır. Milletler Cemiyetinin en büyük zaafı, Misak hükümlerinin yalnızca üye devletler açısından bağlayıcılık ifade etmesiydi. İlk olarak, 1928 yılında imzalanan Briand-Kellog Paktı⁸⁹ ile meşru müdafaanın temel bir hak olduğu görüşü ortaya çıkmış ve uluslararası bir metinde yer almıştır. Paris Paktı ile savaşın ulusal politikada bir araç olarak kullanılması önlenmek istenmiştir. Paris Paktının savaşı bu manada yasaklaması

⁸⁴ Berdal Aral, **Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1999, s.1.

⁸⁵ İngiltere ile Kanada arasında 1837 yılında meydana gelen ve Caroline isimli Kanada gemisinin ABD'ye yardım götürdüğü iddiasıyla İngilizler tarafından yakılması olayında, İngiltere "meşru müdafaa" hakkını kullandığını ileri sürmüştür. Konuyla ilgili olarak bkz. Keskin, a.g.e., s.50.

⁸⁶ Bu konuda bkz. <http://www.yale.edu/lawweb/avalon/diplomacy/britain/brl842m.htm>, (Çevrim içi), 20.07.2013.

⁸⁷ Keskin, a.g.e., s. 50.

⁸⁸ Meray, **Uluslararası Hukuk ve Uluslararası Örgütler El Kitabı**, s.235.

⁸⁹ Bkz. Briand-Kellogg Paktı <http://www.yale.edu/lawweb/avalon/amt/kbpact.htm> (Çevrim içi), 15.03.13.

sonucu, dolaylı bir biçimde de olsa meşru müdafaa hakkı daha sağlam dayanakları olan bir hukuk normu haline gelmiştir. Bu paktın iki temel zaafı vardır;⁹⁰ Birincisi, bu pakt savaşı açık bir şekilde yasaklamıştır. Fakat savaşa varmayan kuvvet kullanımlarını yasaklamamıştır. Diğeri ise, meşru müdafaa hakkına ilişkin olarak herhangi bir hüküm getirmemiştir. O nedenle devletler eskiden olduğu gibi meşru müdafaa hakkının kullanımına ilişkin koşulları kendi yetkilerinde tutmaya devam etmişlerdir. Paris Paktının müzakere süreci sırasında, meşru müdafaa hakkının doğal bir hak olduğu için, böyle bir haktan söz edilmediği ileri sürülmüştür.⁹¹ Dolayısıyla, savaşa varmayan zorlamalar ve meşru müdafaa ile ilgili görüşler ve uygulamalar Milletler Cemiyeti dönemindekilerden pek farklı olmadığı görülmektedir.

(2) Birleşmiş Milletler Antlaşmasına Göre Meşru Müdafaa

BM Antlaşmasının 2/4 üncü maddesinde düzenlenen kuvvet kullanılması yasağının istisnası olan 51'nci maddesindeki Meşru Müdafaa hakkıdır. Bu hak, ilk defa hukuksal sınırlarının belirtilmesiyle o tarihe kadar kabul edilen ve uygulanan anlayıştan farklılaşmaktadır.⁹² Bu maddede düzenlenen kuvvet kullanımı 39'uncu maddede ve bu maddenin yollamada bulunduğu 41 ve 42'nci maddede bahsedilen kuvvet kullanımından farklıdır. Burada sözü edilen kuvvet kullanımı, bir nev'i doğal hak olarak kabul edilen ve haksız bir silahlı saldırıya uğrayan devletin sahip olduğu meşru müdafaa hakkından kaynaklanan kuvvet kullanımıdır. Bu madde hükmüne göre, silahlı saldırıya uğrayan bir devlet, Güvenlik Konseyi harekete geçene kadar saldırgan devlete karşı kuvvet kullanarak savunma hakkına sahiptir. Bu doğal bir haktır ve devlet bu hakkını tek başına ya da başka devletlerle birlikte kullanabilir. Birlikte meşru müdafaa (Collective Self-Defence) olarak adlandırılan bu hareket 51'nci maddede söz edilen bireysel meşru müdafaa hakkının dışında gelişmiş bir kavramdır. Kuvvet kullanımının yasaklanmasına dair uluslararası hukuktaki çabalar,

⁹⁰ Aral, a.g.e.,s.4.

⁹¹ Edwin Borchard, *The Multilateral Pact Renunciation of War*, avalon.law.yale.edu/20th_century/kbbor.asp, (Çevrim içi), 15.05.2013.

⁹² BM Antlaşması m.51; "Bu Antlaşma'nın hiçbir hükmü, Birleşmiş Milletler üyelerinden birinin silahlı bir saldırıya hedef olması halinde, Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli önlemleri alıncaya dek, bu üyenin doğal olan bireysel ya da ortak meşru savunma hakkına hâlel getirmez. Üyelerin bu meşru savunma hakkını kullanırken aldıkları önlemler hemen Güvenlik Konseyine bildirilir ve Konsey'in işbu Antlaşma gereğince uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için gerekli göreceği biçimde her an hareket etme yetki ve görevini hiçbir biçimde etkilemez." Bkz. <http://www.uhdigm.adalet.gov.tr/sozlesmeler/coktarafli-soz/bm1.html>, (Çevrim içi), 20.07.2013.

meşru müdafaa halini kapsamamıştır. Çünkü bu hak doğal bir istisnadır. Meşru müdafaa hakkı kısıtlanabilir ama hiçbir zaman yok sayılamaz.

Meşru müdafaayı düzenleyen BM Antlaşmasının 51'nci maddesinde bu hakkın kullanımıyla ilgili üç özellik dikkati çekmektedir. Bunlar; bireysel meşru müdafaanın dışında birlikte meşru savunmayı kapsaması, meşru müdafaa için silahlı bir saldırının varlığı, meşru müdafaa hakkının kullanımına, Güvenlik Konseyinin gerekli önlemleri alana dek başvurulması olarak sayılabilir.⁹³ Birleşmiş Milletler dönemiyle birlikte uluslararası hukuktaki kodifikasyon çalışmaları daha da artmıştır. Özellikle, geçtiğimiz yüzyıl içerisinde insanlığın yaşadığı iki büyük savaş felaketi, kuvvet kullanmanın yasaklanması dışında meşru müdafaa hakkına da sınırlama getirme düşüncesini getirmiştir. 51'nci maddeyle ilgili olarak ileri sürülebilecek bir husus ta, meşru müdafaa hakkının yasal dayanağı olarak bu maddeyi kabul ettiğimiz zaman, bu hakkın sınırlarının ve kullanımının 51'nci maddedeki koşulların varlığı halinde mümkün olduğudur. Öte yandan, eğer 51'nci maddenin yalnızca, meşru müdafaa hakkının varlığını bir hukuk normu haline getirdiğini düşünürsek o zaman bu hakkın kullanımı için maddede yazılı koşulların gerçekleşmesinden çok genel hukuk kurallarına müracaat etmek gerekecektir.

Meşru müdafaa halinde kuvvet kullanılmasının, uluslararası hukukta bir sınırı bulunmaktadır. Bu sınırlar, gereklilik ve orantılılıktır.⁹⁴ Bazı yazarlar tarafından bu koşullar, zaruret, aciliyet ve orantılılık;⁹⁵ bazılarınca ise silahlı saldırı, Güvenlik Konseyine bilgi vermek ve onun el koyması durumunda meşru savunma hakkının kullanımına son vermek ile orantılılık⁹⁶ olarak ifade edilmiştir. Hâlbuki BM Antlaşmasının 51'nci maddesinde ifade *Bu Antlaşmanın hiçbir hükmü, Birleşmiş Milletler üyelerinden birinin silahlı bir saldırıya hedef olması halinde, Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli önlemleri alıncaya dek, bu üyenin doğal olan bireysel ya da ortak meşru savunma hakkına hâlel getirmez. Üyelerin bu meşru savunma hakkını kullanırken aldıkları önlemler hemen Güvenlik Konseyine bildirilir ve Konseyin işbu Antlaşma gereğince uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için gerekli göreceği biçimde her an hareket etme yetki ve görevini hiçbir biçimde etkilemez, şeklindedir.*

⁹³ Keskin, a.g.e., s.45.

⁹⁴ Sadi Çaycı, *Harekat Hukuku*, s.8.

⁹⁵ Aral, a.g.e., s.25.

⁹⁶ Keskin, a.g.e.,s.45 vd.

Burada, meşru müdafaa hakkından söz edebilmek için ilk önce vuku bulmuş ya da bulmakta olan bir silahlı saldırının olması gerektiği ifade edilmiştir. Daha sonra ise, Güvenlik Konseyine durumun bildirileceği ve bu durumun Konseyin antlaşmadan doğan yetkilerini kullanmasını engellemeyeceği düzenlenmiştir. Dolayısıyla, meşru müdafaadan söz edebilmek için öncelikle bir silahlı saldırı olması gerekmektedir. BM Antlaşmasının 51'nci maddesine göre meşru müdafaa hakkının kullanımı için gereken şartlardan biri silahlı saldırının mevcut olmasıdır. Ancak BM antlaşmasının hiçbir yerinde silahlı saldırının tanımı yapılmamıştır. Ancak, bu kavramın neleri kapsadığı hususu çok ciddi bir sorundur ve devletlerin bunun üzerinde anlaşmaları çok büyük önem taşımaktadır. Fakat ne yazık ki bugüne kadar silahlı saldırı konusunda bir uzlaşmaya varılamamıştır. BM Genel Kurulunun 1974 yılında aldığı 3814 sayılı Saldırı tanımına dair kararı da bu sorunu çözmeye yetmemiştir.⁹⁷ Çünkü söz konusu kararda, Güvenlik Konseyine 39'ncü madde kapsamında alacağı tedbirler bağlamında saldırıyı tanımlamaktadır. Silahlı saldırı tabiri esasında BM Antlaşmasının 2/4 üncü maddesinde belirtilen kuvvet kullanma yasağına kıyasla daha dar bir anlama sahiptir. Silahlı bir saldırıdan söz edebilmek için çok daha ciddi sonuçlar doğurabilecek olan silahlı kuvvet kullanımının olması gerekir düşüncesindeyiz. Bu konuyla ilgili olarak silahlı saldırı sayılabilecek bazı örnekler şöyle sıralanabilir:⁹⁸

- a. Bir devletin ülkesine, bir başka devlet silahlı kuvvetlerince *taarruzda* bulunulması veya *işgali*,
- b. Geçici de olsa *askeri işgal*,
- c. Kuvvet kullanarak bir başka devlet ülkesinin tamamını veya bir kısmının *ilhak* edilmesi,
- d. Bir devletin silahlı kuvvetlerinin, başka bir devletin ülkesini *bombardıman* etmesi.

Bu sayılan örneklerden de anlaşılacağı üzere silahlı saldırı oldukça ciddi boyutta ve haksız bir kuvvet kullanımıdır.⁹⁹ Bu konuda, tam anlamıyla tanımlıyor olmasa da BM Saldırı Tanımına ilişkin kararının 3'üncü maddesinde sayılan örnekler silahlı saldırganlık olarak kabul edilebilir düşüncesindeyiz. BM Genel Kurulunun

⁹⁷ Söz konusu kararda "Saldırı" şöyle tanımlanmaktadır: "Silahlı saldırı, bir devletin diğer bir devletin egemenliğine, ülke bütünlüğüne veya siyasi bağımsızlığına karşı veya işbu tanımda belirtildiği üzere, BM Antlaşması ile bağdaşmayan diğer herhangi bir tarzda silahlı kuvvet kullanılmasıdır." Kararın tam metni için bkz. www.unicankara.org.tr/doc_pdf/3814.pdf, (Çevrim içi), 20.07.2013.

⁹⁸ Çaycı, *Silahlı Kuvvetlerin Kullanılması*, s.22.

⁹⁹ Aral, a.g.e., s. 17.

saldırı tanımıyla ilgili kararının dikkat çekici bir diğer özelliği de, ilk defa silahlı kuvvet kullanılması bir saldırı fiilinin *prima facie* kanıtını teşkil etmesidir. Bu karara göre, BM Güvenlik Konseyi, böyle bir durumda dahi BM Antlaşmasının ışığı altında ve diğer şartları da dikkate alarak bir saldırı fiilinin oluşup oluşmadığına karar verebilir. Bir anlamda, Güvenlik Konseyinin ilk defa silah kullanan devleti saldırgan ilan etmeme durumu söz konusu olabilmektedir.¹⁰⁰

Silahlı saldırının varlığı ve bunun tespiti 51'nci maddeden doğan meşru müdafaa hakkının kullanılmasında önemli rol oynamaktadır. Dolayısıyla her olayda bu koşulların varlığı mutlaka araştırılmalıdır. Ancak gerek madde metninde gerekse de BM Antlaşmasının hiçbir yerinde silahlı saldırı tanımının yapılmamış olması sorunları bazen çıkmaza sokmaktadır. Bu konuda önemli bir örnek de UAD'de görülen Nikaragua davasıdır. UAD, bu davayla ilgili olarak 1986 yılında verdiği kararda, BM Saldırı tanımın kararının 3'üncü maddesinde yer alan hallerden dolayı kuvvet kullanımı yollarının da silahlı saldırı kapsamında olduğunu kabul etmiştir.¹⁰¹ UAD, bu kararda dolayı kuvvet kullanmanın silahlı saldırı sayılması için ölçü ve etkileri açısından silahlı saldırı niteliğinde olması gerektiğini söylemiştir. UAD, isyancılara, silah, lojistik ve benzeri destek sağlamanın silahlı saldırı kapsamında değerlendirilemeyeceğine karar vermiştir. Bu kararda da vurgulandığı üzere meşru müdafaaadan faydalanmak için ilgili devletin mutlaka silahlı bir saldırıya uğraması şartı aranmalıdır. Aksi takdirde, meşru müdafaa hakkının sınırları gereğinden fazla genişlemiş olacaktır. Dolayısıyla silahlı bir saldırının söz konusu olmadığı durumlarda, devletlerin buna silahla karşılık verme hakları bulunmamaktadır.¹⁰²

Antlaşmanın 51'nci maddesinde sözü edilen silahlı saldırının fiilen vuku bulmuş bir saldırı olması gerektiği düşüncesine karşı itirazlar gelmiştir. Son yıllarda, uluslararası uygulamalarda, çok yakın bir gelecekte, hedef devletin hayati ve milli menfaatlerine yönelik ve ağır sonuçlar doğurabilecek bir silahlı saldırı ihtimalinin bulunması ve barışçı bir çözüm yolunun bulunmaması ve başka da bir seçenek kalmaması halinde. Bir silahlı saldırı başlamamış bile olsa meşru müdafaa amacıyla kuvvet kullanılabileceği ileri sürülmektedir.¹⁰³ Önceden Meşru Müdafaa olarak

¹⁰⁰ Keskin, a.g.e., s.47.

¹⁰¹ Bu karar için bkz.

<http://www.icj-cij.org/icjwww/idecisions/isummaries/inusummary860627.htm>, (Çevrim içi), 15.02.2013.

¹⁰² Keskin, a.g.e., s.49.

¹⁰³ Bozkurt, a.g.e., s.63, Çaycı, **Silahlı Kuvvetlerin Kullanılması**, s.28.

adlandırılan bu durum, BM tarafından kabul görmemiştir.¹⁰⁴

Meşru müdafaa halinde kuvvet kullanımında aranması gereken bir diğer unsurda gereklilik ya da zaruret hali diyebileceğimiz unsurdur. BM Antlaşması esas olarak devletlerarası münasebetlerde kuvvet kullanımını bütünüyle yasaklamaktadır. Dolayısıyla, meşru müdafaa halinde kuvvet kullanma bir kural değil istisnadır.¹⁰⁵ BM Antlaşması devletlerarasında kuvvet kullanımını ve uyuşmazlıkların kuvvet yoluyla çözümünü yasaklamaktadır. Antlaşmanın 2/4 üncü maddesi *Tüm üyeler, uluslararası ilişkilerinde gerek herhangi bir başka devletin toprak bütünlüğüne ya da siyasal bağımsızlığa karşı, gerek Birleşmiş Milletlerin Amaçları ile bağdaşmayacak herhangi bir biçimde kuvvet kullanma tehdidine ya da kuvvet kullanılmasına başvurmadan kaçınırlar*, diyerek bunu açık bir şekilde ifade etmektedir. Dolayısıyla meşru müdafaa halinde dahi kuvvet kullanırken devletler silahlı saldırının durdurulması için başkaca çıkar bir yol ya da çözüm kalmadığına dikkat etmek zorundadırlar. Örneğin, saldırgan eylemle ilgili olarak taraflar arasında müzakereler başlamışsa bu sırada yapılacak bir kuvvet kullanımı meşru müdafaa sayılmayacaktır.¹⁰⁶

Meşru müdafaa halinde kuvvet kullanımında dikkat edilecek olan ilke, orantılılık ilkesidir. Orantılılık (Proportionality) ilkesi, uluslararası hukukta vazgeçilmeyecek ve göz ardı edilmeyecek ilkelerden biridir. Kuvvet kullanımının söz konusu olduğu her durumda orantılılık mutlaka göz önüne alınmalıdır. Başvurulacak her tedbir ve yöntem, maruz kalınan silahlı saldırının yarattığı hasar ya da tehditle orantılı olmalıdır. Bu ilke, meşru müdafaayı düzenleyen 51'nci maddede yer almamasına rağmen hukukun genel ilkelerinden gelen bir sınırlama sebebidir. Bu ilke ya da koşulun getirdiği sınırlamalardan biri de, meşru müdafaa hakkının, statükonun korunması veya yeniden kurulmasıyla sınırlı olması ve kullanılacak araçların da meşru müdafaayı gerektiren ihlalle orantılı ve onun gerektirdiği araçlar olmasıdır.¹⁰⁷ Fakat, meşru müdafaayı bu haliyle kabul ettiğimiz zaman, her türlü ilk kuvvet kullanma eylemi 51'nci maddeye aykırı olmaktadır.¹⁰⁸ Çünkü hiçbir kuvvet kullanma fiili, kuvvet kullanmak için yapılan hazırlıkla orantılı olmayacaktır. Ceza hukukunda hazırlık hareketlerinin cezalandırıldığı haller istisnadır. Uluslararası hukuk gibi devletlerin egemenlik alanlarını doğrudan ilgilendiren bir konuda ise

¹⁰⁴ Bu konudaki örnekler için bkz. Çaycı, *Silahlı Kuvvetleri Kullanılması*, s.29.

¹⁰⁵ Çaycı, *a.g.e.*, s.25.

¹⁰⁶ Aral, *a.g.e.*, s.27.

¹⁰⁷ Keskin, *a.g.e.*, s.51.

¹⁰⁸ *A.e.*, s.51.

hazırlık hareketlerinin ya da niyetlerinin kuvvet kullanmak suretiyle karşılık bulmasını kabul ettirmek neredeyse imkansızdır. Bu nedenle Önleyici Meşru Savunma ya da Preemptive Attack denilen hareketlerin hukuki dayanağı olmayacak ve 51'nci madde kapsamında değerlendirilemeyecektir.

Son olarak, BM sözleşmesinin 2'nci maddesinin 4'üncü fıkrasında yer alan “şiddet kullanma yasağı dikkate alındığında” Anayasa'nın 92'nci maddesinde yer alan TBMM yetkilerinin sözleşmenin 51'inci maddesinde yer alan “meşru müdafaa hakkı” kapsamında kullanılabileceği sonucu çıkmaktadır.¹⁰⁹

II. BARIŞI KORUMA HAREKATLARININ HUKUKSAL ESASLARI

A. Genel Olarak

Bariş koruma hareketlerinin nitelikleri konusunda devletlerarasında bir anlaşmanın olduğunu söylemek mümkün değildir. Bunun en önemli nedeni, bariş koruma hareketlerinin BM Antlaşmasında açıkça düzenlenmemiş olmasıdır. Bariş gücü kurulmasına ilişkin BM Genel Kurul ve Güvenlik Konseyi kararları belli bir maddeye dayanmadan sadece Antlaşmanın hükümlerine ve ilkelerine genel bir atıfta bulunmakla yetinmektedir. BM Şartının başlangıcında yer alan genel ilke ve amaçlar, BM örgütüne uluslararası bariş ve güvenliği sağlama görevi vermektedir. Bu ilke ve amaçlar doğrultusunda, BM'nin gerektiğinde güç kullanmak suretiyle her türlü önlemi almak yetkisine sahip olduğu ileri sürülmektedir. Ancak, böylesi yorumların devletlerarasındaki uyuşmazlıkların ve anlaşmazlıkların çözümüne katkıda bulunduğu söylenemez. Egemenliğin klasik anlamını yitirdiği ve başka bir boyuta büründüğü açıktır. Özellikle ulus devlet anlayışına getirilen eleştiriler ve devletlerarası etkileşim ve iletişimin son derece geliştiği ve arttığı bu çağda artık hiçbir sorun tek başına bir devletin sorunu değildir. Küreselleşen dünyanın herhangi bir yerinde yaşanan gelişme herkesi ilgilendirmekte ve etkilemektedir.

Yaşanan tüm bu gelişmeler, küresel örgütlerin en büyüğü ve en etkili olan Birleşmiş Milletleri ve onun işlevlerini de etkilemiştir. 1948 yılında başlayan süreçte, bugüne kadar çok defalar, BM Şartının ilke ve amaçları doğrultusunda silahlı kuvvet içeren müdahalelerde bulunmuştur.¹¹⁰ Fakat soğuk savaşın sona ermesiyle birlikte başlayan dönemde, bariş koruma hareketlerinde iki önemli değişiklik olmuştur. Bunlardan birincisi, iç silahlı çatışmaların daha sıklıkla görülmeye başlanması diğeri

¹⁰⁹ Ömer İzgi, Zafer Gören, *Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Yorumu*, Ankara 2002, s.202.

¹¹⁰ Bkz. Okman, a.g.e., s.438, ayrıca BM Bariş Koruma Harekatları web sayfası <http://www.un.org/en/peacekeeping/>, (Çevrim içi), 20.07.2013.

ise, bunlara yapılan müdahalelerin derece ve kapsamlarında meydana gelen değişimlerdir. Özellikle bu ikincisi, insani amaçlı müdahaleler döneminin başlamasıyla birlikte, devletlerin egemenlik haklarıyla çatışır hale gelmiştir.¹¹¹ Özellikle, BM Şartında bu konuda herhangi bir düzenleme olmaması konuyu daha da tartışılır bir boyuta taşımıştır. Bilindiği üzere, BM Şartının VI'nı bölümü devletlerarasındaki uyuşmazlıkların barışçı yollarla çözümünü, VII'nci bölüm ise, zorlayıcı yöntemlerle çözümünü öngörmektedir. BM eski Genel Sekreterlerinden Dag Hammarskjöld, barışı koruma operasyonlarının Antlaşmanın neresinde, hangi bölümünde yer aldığı konusunda sorulan bir soruya kinayeli bir şekilde altı buçuk diye cevap vermiştir.¹¹² Bu nedenle, barışı koruma hareketlerinin hukuksal esasları yıllar boyunca yapılagelen uygulamalar neticesi ortaya çıkmıştır diyebiliriz. Bu esasları, tarafların rızası, kendini savunma hariç kuvvet kullanmama ve tarafsızlık olarak sıralamak mümkündür.¹¹³ Esasında, bu hareketlerinin tamamını incelediğimiz zaman başka birtakım esaslar ve ilkeler bulmak mümkün olabilir ama bu sayılan ilkelerin hemen her harekatta uyulmasına dikkat edilen ilkeler olduğu göze çarpmaktadır.

B. Barış ve Savaş Kavramları

1. Barış Kavramı

Uluslararası hukukta genellikle barış ve savaş zamanında uygulanacak hukuk kuralları farklılık göstermektedir. Uluslararası barışı koruma yönünde örgütlenmeler başlamadan önceki dönemlerde savaşın asıl durum olarak ele alındığı, barışın ise savaşın yokluğu olarak tanımlandığı dikkat çekmektedir. Bu durum zaman içerisinde, gerek görüldüğünde savaşa başvurmanın devletin egemenliğinin bir parçası ve hakkı olduğu anlayışına dönüşse de, günümüzde Birleşmiş Milletler Antlaşması'nın 2'nci maddesi 4'üncü bendi uyarınca kuvvet kullanmanın yasaklanmasından sonra bugün asıl olarak kabul edilen ve istenilen durum barış olmuştur.¹¹⁴

Barış'ın kelime anlamı, savaşın bittiğinin bir antlaşmayla belirtilmesinden sonraki durum, sulh, böyle bir antlaşmadan sonra insanlık tarihindeki süreç, uyum,

¹¹¹ Emel Osmançavuşoğlu, "Challenges To UN Peacekeeping Operations In The Post-Cold Era", *Perceptions (JIA)*, Volume IV, Number 4, December 1999- February 2000, s. 134.

¹¹² Osmançavuşoğlu, a.g.e., s.134.

¹¹³ Nalcioğlu, a.g.e., s. 47.

¹¹⁴ A.e., s.23.

karşılıklı anlayış ve hoşgörü ile oluşturulan ortamdır.¹¹⁵

Savaş, gerçek silahlı çatışmalara işaret ederken, barış bunların durduğu ve olmadığı durumu belirtir. Bu manada barış kelimesi, negatif anlamda olmasına karşın uluslararası hukuk pozitif bir değer ve ülkeler arası ilişkilerde geçerli veya geleneksel ifade şekli olarak dikkate alınmaktadır.¹¹⁶

Bir silahlı çatışmanın olmaması, barışın olduğu manasına gelmemektedir. Klasik uluslararası teoriye göre ise; "Savaşın doğası, her zaman bir güvensizlik durumu olmasına rağmen, sadece gerçekten harp etmeye dayanmaz, fakat bilinen eğilim budur. Diğer tüm durumlar barıştır".¹¹⁷

Hukuksal açıdan bir ülkenin barış durumunda olması, o ülkenin kendi toplumunda veya diğer ülke toplumları ile arasında hiçbir uyuşmazlık bulunmaması, hiçbir şiddet eyleminin gerçekleşmemesi anlamına gelmektedir. Bu kapsamda, bir ülkenin barış durumu içerisinde olmamasına uluslararası veya iç çatışmalar neden olmaktadır.¹¹⁸

Gerek yukarıdaki tanımlar neticesinde gerekse II'nci Dünya Savaşı sonrasında kurulan uluslararası siyasal örgütlerin anlaşma metinlerinde, tam bir tanımlama bulunmamasına rağmen, barışın, uluslararası ilişkilerde istenilen bir durum olduğu görülmektedir.

2. Savaş Kavramı¹¹⁹

"Savaş"; uluslararası uyuşmazlıkları çözmekte en son başvuru olan ve bir devletin tüm olanaklarını kullanarak katıldığı çatışma biçimidir.¹²⁰ Savaş, ülkeler arası silahlı kuvvet kullanmaya varan, gerçek manada düşmanlıklar sonucu meydana gelmektedir.

Hukuksal açıdan savaşın daha birçok tanımı yapılmıştır. Geleneksel uluslararası hukuka göre savaş kavramının tanımlanmasında kullanılan kriterler; devletlerarasında yapılıyor olması, ilan edilmesi, tarafların savaşma amacı ve niyetinin bulunduğu anlaşılmaması ile çatışmaların uzun süreli ve yüksek

¹¹⁵ www.tdksozluk.com/s/baris/, (Çevrim içi), 14.04.2013.

¹¹⁶ Graham Evans, Jeffrey Newnman, *The Penguin Dictionary of International Relations*, Penguin Books, London, 1998, s.423.

¹¹⁷ Evans, Newnman, a.g.e., s. 423.

¹¹⁸ Sadi Çaycı, *Silahlı Kuvvet Kullanılması*, s.50.

¹¹⁹ Savaş ve savaş hali ağırlıklı olarak II. Bölümde ele alınacağına bu bölümde sadece kavramsal olarak "savaş" ele alınmıştır.

¹²⁰ Mehmet Kocaoğlu, *Uluslararası İlişkiler*, Kara Harp Okulu, Ankara, 1993, s. 535.

yoğunlukta olması gerekmektedir.¹²¹

Birleşmiş Milletler Anlaşması'nın 2'nci maddesi 4'üncü bendinde devletlere kuvvet kullanmanın yasaklanmış olmasının neticesinde; bu fiilin bir noktada devletlerarasında gerçekleşebileceği durumu, geleneksel uluslararası hukukta olduğu gibi, kabul edilmiştir. Diğer yandan yasaklama ile beraber savaşın ilan edilmesi durumu hukuka artık uygun olmayacaktır.¹²²

Bu çerçevede savaş, devletlerarasında gerçekleşen ve taraflarca savaş niteliği kabul edilen veya bu niteliğin, tarafların çatışmayı yürütme biçimlerinden ve çatışmanın süresinden ya da yoğunluğundan, anlaşıldığı silahlı çatışma olarak tanımlanmaktadır.¹²³

Her ne kadar kuvvet kullanımı yasaklansa da, Birleşmiş Milletler Anlaşması'ndan sonra da yüksek yoğunlukta olan ve savaş olarak tanımlanabilecek silahlı çatışmalar görülmektedir.¹²⁴

C. Barışı Koruma Harekatlarının Hukuksal Esasları

1. Rıza İlkesi

Barışı koruma ve barışa zorlama harekatları açısından en belirgin ve ayırt edici özelliğin, tarafların rızasına dayanıp, dayanmadığı hususudur. Esas itibarıyla çatışma sonrası (post-conflict) süreçte görevlendirilen BM Barış Gücünün, çatışan tarafların rızası dışında müdahalede bulunması, BM Şartındaki düzenlemelere aykırı düşmektedir. BM Antlaşmasının uyulması zorunlu hükümlerine dayalı olarak yapılan ve saldırıya uğrayan devletin de, uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması için katlanmak zorunda olduğu, barışa zorlama harekatına karşılık, barışı koruma harekatı taraf olan devlet ya da devletlerin rızasına dayanmaktadır. Barışı koruma harekatı, çatışan tarafları görüşme masasına oturtmak amacını gütmesi nedeniyle, rızaya dayanması doğaldır. Barışı koruma harekatı, BM'nin her iki organı (Genel Kurul ve Güvenlik Konseyi) tarafından başlatılabilir.¹²⁵

BM Şartı gereği, Genel Kurul tarafından alınan kararlar tavsiye niteliğinde olan ve zorlayıcılığı olmayan kararlardır. Bu özellik, barışı koruma harekatları için

¹²¹ Keskin, a.g.e., s.65 -68.

¹²² A.e.,s.71 -72.

¹²³ A.e., s.73.

¹²⁴ Dieter Fleck, *The Handbook of Humanitarian Law in Armed Conflicts* Oxford University Press, New York, 1995, s.253.

¹²⁵ Bkz. BM Şartının 1/1,10,11,14,24,39-49,52-54 maddeleri.

<http://www.uhdigml.adalet.gov.tr/sozlesmeler/coktarafilsoz/bm1.html>, (Çevrim içi), 20.07.2013.

alınan kararlarında da geçerlidir. Öte yandan, Güvenlik Konseyi ise hem tavsiye niteliğinde hem de zorlayıcı kararlar alabilir. Güvenlik Konseyi, uluslararası barışın tehdit edildiğini, bozulduğu ya da bir saldırı fiilinin varlığını saptadığı zaman yetkileri genişlemektedir. Bu takdirde, BM Şartının VII'nci Bölümünde yazılı esaslar çerçevesinde birtakım önlemler alabilir. Bu önlemler arasında zorlamaya varmayan barışı koruma hareketinde bulunmak ta mevcuttur. Bu tip hareketlerin en önemli özelliği olan rıza ilkesi burada belirleyici rol oynamaktadır.

Rıza ilkesi açısından karşımıza birtakım problemler çıkmaktadır. Bunlar; rızanın kaynakları, içeriği, geri alınabilmesi ile nitelik ve niceliği olarak sayılabilir.¹²⁶ Devletlerarasında meydana gelen uyuşmazlıklarda, rızanın alınmasında genelde bir sorun yaşanmamaktadır. Barış gücünün konuşlandırılacağı ülkenin meşru hükümetiyle yapılan anlaşmalarla bu sorum aşılmaktadır. Ancak, uluslararası boyutta olmasına rağmen bir devletin içinde cereyan eden silahlı çatışmalarda, bütün tarafların rızasını almanın pratikteki imkansızlığı önemli bir sorun teşkil etmektedir. Böyle bir durumda, BM yetkililerinin, zayıf ve güçsüz düşmüş ayrıca meşruiyeti de tartışılır hale gelmiş bir hükümetle anlaşarak hareketi gerçekleştirmeleri çoğu zaman tartışmalara neden olmaktadır.

Barışı koruma hareketleri özellikleri gereği tarafların rızasına dayanmaktadır. Tarafların rızaları aynı zamanda hareketi icra edecek olan kuvvetlerin görev talimatını da oluşturmaktadır. Angajman kuralları da (Rules of Engagement) bu kurallar kaynağını, BM yetkilileriyle taraflar arasında yapılan bu anlaşmalardan almaktadır. Aynı zamanda, hareketin kapsamında yapılacak herhangi bir değişikliğin ancak bu anlaşmalarda yapılacak değişikliklerle (Amendment) olabileceği ileri sürülmektedir.¹²⁷ Rıza konusunda karşımıza çıkan bir başka sorun da, rızanın daha sonradan geri alınıp alınamayacağı konusudur. Barışı koruma hareketleri esas olarak icra edilecek devletin rızasına dayandığından, sonradan bu rızanın geri alınması halinde, hareket hukuki meşruiyetini ve yasallığını kaybedecektir. Bu durumda, kuvvetin derhal ilgili devletin topraklarını terk etmesi gerekmektedir.¹²⁸ Barış gücünü oluşturan kuvvetlerin buna rağmen ilgili devlet topraklarında görev yapmaya devam etmeleri halinde, hareketin bir zorlama hareketine

¹²⁶ Nalcioğlu, a.g.e., s.50 vd.

¹²⁷ A.e., s.52.

¹²⁸ Mısır'ın ülkesinde konuşlanan UNEF (UN Emergency Force) Acil Barış Gücü'ne 1956 yılında verdiği rızayı, 1967 yılında geri alması üzerine, BM Genel Sekreteri U.Thant UNEF'i derhal geri çağırıştır.

dönüştürülmesiyle mümkündür. Bu ise ancak BM Güvenlik Konseyinin yeni bir karar (Mandate) almasıyla gerçekleşecektir.

2. Kuvvet Kullanmama İlkesi

Barışı koruma hareketleri, BM Şartının VII'nci Bölümündeki hükümlere göre icra edilen zorlama hareketlerinden tamamen farklıdır. Her ne kadar çoğunluğunu askerlerin oluşturduğu unsurlar tarafından icra edilmiş olsalar da bu hareketler, askeri birer hareket değildir. Bu nedenle, barışı koruma hareketleri zorlama hareketlerinin karşıtıdır. Harekate katılan unsurların uymakla yükümlü olduğu görev talimatlarında, herhangi bir çözümün taraflara zorla empoze edilmesi gibi bir durum söz konusu değildir. Barışı koruma hareketi için rıza veren taraflar aslında bu hareketlerin kuvvet içermemesi nedeniyle rıza vermektedirler. Taraflara karşı kullanılacak herhangi bir kuvvet, bu rızanın geri alınması gibi sonuçlar doğurabilir. Barış gücü unsurları ancak kendilerini savunma amacıyla kuvvet kullanabilirler. Meşru savunma durumu olmadığı halde, barış gücü tarafından kuvvet kullanılmasının tek örneği 21 Şubat 1961 tarih ve S/4741 sayılı Genel Kurul kararıyla, barış gücüne gerekirse Kongo'da bir iç savaşı önlemek için son noktada başvurulmak üzere meşru savunmanın ötesinde kuvvet kullanma izni verilmiştir.¹²⁹

Ancak, kuvvet kullanmama ilkesine her zaman sıkı sıkıya bağlı kalınmasının kolay olmadığı açıktır. Özellikle, uluslararası nitelik taşıyan devlet-içi çatışmalarda silahlı unsurların başlangıçta hareket için gerekli rızayı göstermesine rağmen ilerleyen süreçte bu unsurların içindeki bazı gruplara hakim olunamaması nedeniyle olumsuz durumlarla karşılaşmaktadır. Günümüzde, silahlı çatışmaların ulaştığı boyut, BM Güvenlik Konseyini yeni stratejiler geliştirmeye zorlamaktadır. Bu noktada, eski Genel Sekreterlerden Butros Gali, barışı koruma hareketlerinin icrası maksadıyla, kuvvet kullanma yetkisinin mutlaka tanınması gerektiğini ifade etmektedir.¹³⁰

Fakat, kuvvet kullanma yetkisinin tanınması ya da meşru müdafaa dışında genişletilmesi beraberinde birtakım sıkıntılar getirecektir. Günümüzde yaşanan bu sıkıntıların kaynağının politik kaynaklarının da olduğu gözden uzak tutulmamalıdır. Özellikle, BM Barışı Koruma Harekatlarına karar verecek organ olan Güvenlik Konseyinin teşkilat yapısı ve işleyiş tarzı bu ve bunun benzeri pek çok sorunun kaynağını teşkil etmektedir. Aslında bir zorlama hareketinin koşulları mevcutken sırf

¹²⁹ Keskin, a.g.e., s.176.

¹³⁰ Nalcioğlu, a.g.e., s.67.

politik kaygılar ve çıkar ilişkilerinden dolayı, koruma operasyonuna karar verilmektedir. Bu da doğal olarak istenen sonuçlara yani uluslararası barış ve güvenin yeniden tesis edilmesine imkan vermemektedir.

3. Tarafsızlık İlkesi

BM kaynaklı barış gücü hareketlerinin en başta gelen ilkelerinden ve özelliklerinden biri tarafsızlık ilkesidir. Tarafsızlık, yalnızca barışı koruma hareketlerinin düzenli ve işlevsel bir şekilde yürümesini değil aynı zamanda hareketin icra edildiği devletteki taraflar bakımından BM unsurlarıyla işbirliği yapma ve onlara güvenme konusunda da önemli rol oynamaktadır. Aksi taktirde, barışı korumakla görevli BM unsurları içinde bulundukları uyuşmazlığın yani sorunun bir parçası haline gelmek durumunda kalma tehlikesini yaşayabilirler. Tarafsızlığı kısaca tanımlamak gerekirse şöyle demek mümkün olabilir; Uyuşmazlığa taraf olanlardan herhangi bir şekilde birinin lehine diğerine aleyhine sonuç doğurabilecek veya birinin çıkarlarını diğerine üstün tutacak uygulamalardan kaçınmaktır.¹³¹

Ancak, buradaki tarafsızlığı mutlak anlamda almamak gerekir düşüncesindeyiz. Tarafsızlığa zarar vermeden, uyuşmazlıkla ilgili varılan antlaşmalarda pürüz çıkan taraf ya da tarafları uyarmak ve bazı eleştirilerde bulunmak tarafsızlıktan uzaklaşmak olarak yorumlanmamalıdır. İnsancıl yardım faaliyetlerinin organizesinde ve ihtiyaç sahiplerine ulaştırılmasında, mutlak anlamda bir tarafsızlık olmayacağı açıktır. Öyleyse, barış gücü unsurları tarafsızlık ilkesine bağlı kalırken, görevin amacını aksatmayacak ve BM ilkelerine ters düşmeyecek bir biçimde davranışlarını ayarlayabilmelidirler. Burada hiçbir zaman mutlak anlamda tarafsız kalınacak diye bir anlayış olmamalıdır. Her ne kadar, barışı koruma hareketlerinin değişen niteliğinde karşısında tarafsızlık ilkesinin de yeniden gözden geçirilmesi yönünde talepler bulunsun da, BM Şartının saptadığı ilke ve amaçlarda bir değişiklik olmadığı sürece bunun olması mümkün görünmemektedir.

¹³¹ Nalcioğlu, a.g.e., s.70.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK HUKUKUNDA KUVVET KULLANMA

I. SİLAHLI KUVVET KULLANILMASINA İLİŞKİN YASAL DÜZENLEMELER

A. Anayasal Düzenlemeler

1921 Anayasası'nda ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ikinci anayasası olan ve şimdiye kadarki anayasalar içinde en uzun süre uygulamada kalan 1924 Anayasası'nda söz konusu husus ile ilgili bugünkü manada bir düzenleme mevcut değildir. 1924 Anayasası'nda sadece harp ilanından bahsedilmiş ve bu yalnızca meclisin yapabileceği işlerden sayılmıştır. Bu konuda düzenlemenin olmamasının dönemin şartlarına ve değerlerine de uygun olduğu da değerlendirilebilir. Bu iki Anayasa'nın yürürlükte olduğu dönemde de silahlı kuvvetlerin yabancı bir ülkeye, klasik manada savaş ilan etmeden, gönderilmesine veya yabancı silahlı kuvvetlerin ülkede bulunması örneklerine pek de rastlanmamaktadır. 1961 Anayasası ile küçük farklılıklarla beraber bugünkü düzenlemeye yakın bir düzenleme yapılmış olup İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan yeni düzen yani BM düzenine uygun bir düzenleme söz konusudur. 1982 Anayasası'nda ise konunun ayrıntılı olarak düzenlenmesi yoluna gidilmiştir. Ancak ileride görüleceği gibi mevcut ayrıntılı düzenlemeye rağmen Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin konu ile ilgili kararları yargıya intikal ettirilmiştir.

1. 1921 Anayasası

1921 Anayasasında bu konuda herhangi bir düzenleme yoktur. Ancak 20 Ocak 1921 tarihli, "Teşkilatı Esasiye Kanunu" isimli ve toplam 24 maddeden oluşan 1921 Anayasası, olağanüstü şartların ortaya çıkardığı bir anayasa olması sebebiyle milli mücadeleyi yürüten Büyük Millet Meclisi'ne bütün yetkileri tanımıştır. İşgal altında bulunan bir ülkede, ilk amaç düşmandan kurtulmak olduğundan, Anayasa da bu amaca göre düzenlenmiş ve kısa tutulmuştur.

3'üncü maddede Türkiye Devleti, Büyük Millet Meclisi (BMM) tarafından idare olunur denmektedir.¹³² Bu hükümden bir Meclis Hükümeti sistemi oluşturulduğu anlaşılmaktadır. Bu anlamda ülkesinde savaş yürüten ve daha düzenli ordusunu bile yeni oluşturmakta olan bir BMM henüz kuruluş aşaması tamamlanmamış düzenli

¹³² TBMM Resmi Web Sitesi, www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa21.htm, (Çevrim içi), 14.02.2013.

orduya ilişkin tasarruflarda bulunmaya tam yetkilidir. Dolayısıyla yurt dışına asker gönderme koşulları bulunmamakla beraber BMM bu konuda da tam yetkilidir denilebilir.

2. 1924 Anayasası

1924 Anayasasında konu ile ilgili olarak ayrıntılı düzenleme yapılmamıştır. Anayasanın 26'ncı maddesinde sadece Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin yapabileceği işler arasında "sulh akdi" ve "harb ilanı" sayılmıştır.¹³³ Buradan da günün şartları ve yönetim anlayışını dikkate alarak her türlü kuvvet kullanmaya TBMM'nin yetkili olduğu sonucuna ulaşabiliriz.

NATO'ya üye olabilmek için Kore'ye asker gönderen Demokrat Parti Hükümetinin TBMM'ye danışmamasının¹³⁴ bir sonucu olarak bu yönde özel bir düzenleme 27 Mayıs askeri ihtilalinden sonra hazırlanan 1961 Anayasası'na konulmuştur. 1924 Anayasa'sı savaş ilanı yetkisini TBMM'ye vermiş ancak hangi hususların savaş ilanı olduğunu saymamıştır.¹³⁵ Dönemin hükümeti de asker gönderme kararı almış ancak savaş ilan etmemiştir. Bu nedenle Demokrat Parti iktidarı, muhalefet partisi CHP'nin asker gönderme kararının Anayasanın 26'ncı maddesi gereği TBMM'de alınması gerekirken alınmadığı ve bu nedenle bir anayasa ihlali durumunun söz konusu olduğu görüşüne katılmamıştır.¹³⁶

Bu nedenledir ki 1961 Anayasası söz konusu durumu ayrı bir maddede ve ayrıntılı olarak düzenlemiş ve "milletlerarası hukukun meşru saydığı haller" ifadesi ile bir sınırlama öngörmüştür.

3. 1961 Anayasası

1961 Anayasa'sının "Silahlı kuvvet kullanılmasına izin verme" başlığını taşıyan 66'ncı maddesi ile silahlı kuvvet kullanılması konusuna ilişkin ilk kez açık bir anayasal düzenleme getirilmiştir. Madde şu şekildedir; "Milletlerarası hukukun meşru

¹³³ Necmi Yüzbaşıoğlu, *Anayasa Hukukunun Temel Metinleri*, Beta yayınları, İstanbul, 2012, s.11.

¹³⁴ Kore'ye asker gönderme konusu, dönemin BM Genel Sekreteri Trygve Lie'nin 28 Haziran 1950'de Türkiye Cumhuriyeti'ne göndermiş olduğu telgraf metninin, dönemin Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü tarafından 30 Haziran 1950'de TBMM Genel Kurulu'nda okuması ve ardından İzmir Milletvekili Ekrem Hayri Üstündağ ve arkadaşları tarafından telgrafa olumlu yanıt verilmesini içeren bir önergenin iktidar ve muhalefet partisi milletvekillerinin oyları ile kabul edilmesinin dışında, Meclis zemininde tartışılmamıştır. Bkz. Hüseyin Emiroğlu, "Türk Dış Politikasının Oluşturulma Sürecinde Yasama-Yürütme İlişkileri", *A.Ü. SBF Dergisi*, C.54, No.3, 1999, s.62.

¹³⁵ Çağrı Erhan, 1945-60 ABD ve NATO'yla İlişkiler, Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular*, Belgeler Yorumlar, C.1, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s.545.

¹³⁶ A.e., s.545.

saydığı hallerde savaş hali ilanına ve Türkiye'nin taraf olduğu milletlerarası antlaşmaların veya milletlerarası nezaket kurallarının gerektirdiği haller dışında, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yabancı ülkelere gönderilmesine veya yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına izin verme yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisi'nindir. Bu izin için meclisler birlikte toplanarak karar verirler”.

1961 Anayasası görüşmeleri sırasında, ilk tasarıda 64'üncü madde olarak yer alan, “TBMM'nin Görev ve Yetkileri” ana başlığını taşıyan 62'nci maddenin kenar başlığından devamı olan ve (c) bendi olarak “silahlı kuvvet kullanılmasına izin verme” kenar başlığı taşıyan bu maddedeki “milletlerarası antlaşmalar” ibaresine karşı çıkılmış, karşı çıkma gerekçesi olarak hükümetlerin bu maddeye istinaden maceracı ve tehlikeli antlaşmalar yapacağı ileri sürülmüştür.¹³⁷ 66'ncı maddenin görüşmeleri sırasında gündeme gelen bir konuda, metinde yer alan ‘savaş ilanı’ tabirinin milletlerarası hukuk kurallarına göre uygun olmadığıdır. Gerekçe olarak, 1928¹³⁸ yılından beri Devletler Hukuku'nun harp haline, harp ilanına paydos dediği, düzenin devletlere harp ilanı hakkını tanımadığını ileri sürülmüştür.

Buna karşılık “savaş ilanı” tabirinde ısrar edenler iddialarını şöyle savunmuşlardır; “Savaş hali bugünkü durumda yasak edilmiştir bu doğrudur ancak bu, harp kalkmıştır anlamına gelmez. Türkiye'nin başka bir millete saldıracağına hiç kimsenin inanmaya ve bunu iddiaya hakkı yoktur. Türkiye'nin savaşı hukuk dışı kabul etmesi, kendi politikasının dışında tutuşu devletlerarasında husule gelen her türlü inkişaflarda çok daha evvel olmuştur. Atatürk'ün bu düzenden yıllar önce söylediği “yurtta sulh cihanda sulh” sözü bunu kanıtlamaktadır. Ama biz henüz başka devletlerin bu güzel devletler hukuku nüktelerini bizim gibi samimi telakki ettiğine inanmadığımız için savaş halini düşündük ve bunun TBMM tarafından ilan edilmesi lüzumunu derpiş ettik. Devletler Hukuku'nda, medeni hukuk âlemine bağlı hakların müdafaasında dikkatli olmak zaruridir.”¹³⁹

4. 1982 Anayasası

1982 Anayasası'nın 87'nci maddesine göre; “...savaş ilanına karar vermek...” Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin görev ve yetkileri arasındadır.

“Savaş hali ilanı ve silahlı kuvvet kullanılmasına izin verme” başlığı altında düzenlenen 92. maddenin metni ise şöyledir;

¹³⁷ Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, 18.4.1961, C. 3. s. 380.

¹³⁸ 1928 yılında kurulan Milletler Cemiyeti tam olarak savaşı yasaklamamış ancak kuvvet kullanmaya sınırlamalar getirmiştir.

¹³⁹ T.C. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, 18.4.1961. C. 3, s. 380.

“Milletlerarası hukukun meşru saydığı hallerde savaş hali ilanına ve Türkiye’nin taraf olduğu milletlerarası antlaşmaların veya milletlerarası nezaket kurallarının gerektirdiği haller dışında, Türk Silahlı Kuvvetleri’nin yabancı ülkelere gönderilmesine veya yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye’de bulunmasına izin verme yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisi’nindir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, tatilde veya ara vermede iken ülkenin ani bir silahlı saldırıya uğraması ve bu sebeple silahlı kuvvet kullanılmasına derhal karar verilmesinin kaçınılmaz olması halinde; Cumhurbaşkanı da Türk Silahlı Kuvvetleri’nin kullanılmasına karar verebilir.”

1982 Anayasası’nın 92’nci Maddesi ile 1961 Anayasa’sında olmayan bir yenilik Anayasa’da yer almıştır. Gerekçede de sadece bu değişikliğe değinilmiş ve Ülkenin ani bir silahlı saldırıya uğraması karşısında silahlı kuvvetleri derhal harekete geçirebilmek için Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin derhal toplanıp karar almasının gecikmelere yol açacağı veya toplanmasına imkân olmayan hallerde telafisi mümkün olmayan durumlar meydana getireceği düşünülerek Cumhurbaşkanının silahlı kuvvet kullanılmasına derhal karar vermesinin kaçınılmaz olduğu kabul edilmiştir.¹⁴⁰

Konu ile ilgili 1982 Anayasasındaki diğer düzenlemeler şu şekildedir:

Cumhurbaşkanının görev ve yetkilerini düzenleyen 104’üncü maddede yürütme ile ilgili alt bölümde; “Türk Silahlı Kuvvetleri’nin kullanılmasına karar vermek” yer almaktadır.

Anayasa’nın 117’nci maddesine göre; Başkomutanlık, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin manevi varlığından ayrılamaz ve Cumhurbaşkanı tarafından temsil olunur. Millî güvenliğin sağlanmasından ve silahlı kuvvetlerin yurt savunmasına hazırlanmasından, Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne karşı, Bakanlar Kurulu sorumludur.

İlk tasarıda 88’inci madde olarak düzenlenen maddenin; acil durumlarda Cumhurbaşkanı’na silahlı kuvvetlerin kullanılmasına karar verme yetkisi veren ikinci fıkrası şu şekilde idi:

“Ülkenin ani bir silahlı saldırıya uğraması ve bu nedenle silah kullanılmasına derhal karar verilmesinin kaçınılmaz olması halinde Cumhurbaşkanı da, Türk Silahlı Kuvvetleri’nin silah kullanmasına izin verebilir”.

Görüşmeler sırasında bu fikrin, Cumhurbaşkanı’na verdiği yetki eleştirisi

¹⁴⁰ İzgi-Gören, a.g.e., s.902-903.

konusu olmuş ve Cumhurbaşkanı'na tanınan bu yetkinin Cumhurbaşkanı'nca kullanılması durumunda bu kararını ilk imkânda TBMM onayına sunması, TBMM'nin Cumhurbaşkanı'nca toplantıya çağrılıp onayını istemesi vb. yönde önergeler verilmiştir. Bu önergelerde gerekçe olarak TBMM'nin yetkinin (silahlı kuvvetlerin kullanılması) asıl sahibi olduğu ve Cumhurbaşkanı da olsa başkası tarafından kullanılan yetkinin asıl sahibine iletilmesi ve onayının alınmasının zorunlu olduğu ileri sürülmüştür. Anayasa Komisyonu Başkanı Orhan ALDIKAÇTI önergelere karşı düzenlemeyi şöyle savunmuştur; "Devlet Başkanı'nın buradaki müdahalesi savaş ilan etmek değildir, burada Devlet Başkanı'nın müdahalesinin tecavüze uğrayan vatanın bir parçasının müdafaası için silahlı kuvvet kullanmasına emir vermekten ibarettir. Anayasa'nın 137'nci maddesine göre savaş hali durumunda Bakanlar Kurulu Cumhurbaşkanı başkanlığında otomatik olarak toplanacak ve konu derhal TBMM'ye intikal edeceğinden ayrıca bir düzenlemeye gerek yoktur. Yani önergelerde istenen şey zaten Anayasa sistemi içinde mevcuttur." Yapılan görüşmeler sonunda "silah kullanmasına" deyimini "silahlı kuvvetlerin kullanmasına" şeklinde değiştirilmiş önergeler reddedilmiştir.¹⁴¹

B. İçtüzük Hükümleri

Anayasa'nın 95'inci Maddesi'nde, "Türkiye Büyük Millet Meclisi çalışmalarını, kendi yaptığı içtüzük hükümlerine göre yürütür." denmektedir.

Yasama meclislerinin kendi iç çalışmalarını düzenlemek amacıyla koydukları kurallara içtüzük denir. İchtüzük, her meclisin bir nevi "iç kanunu" olarak kabul edilebilir.¹⁴² İchtüzük, biçimsel bakımdan, bir "parlamento kararı" biçimindedir. Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu tarafından kabul edilir, Cumhurbaşkanı tarafından "yayımlanmaya" tâbi olmadan Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından "karar" başlığı altında Resmî Gazetede yayımlanır.¹⁴³

Zira içtüzüklerin hükümleri sadece ilgili meclisin çalışmalarında uygulanacağından ancak o meclis üyelerini bağlayabilir.¹⁴⁴ Meclis içtüzüğü, meclisin çalışma sistemini gösteren kurallar bütünüdür. İchtüzük değişiklikleri Anayasa Mahkemesi'nin sadece şekil denetimine tabidir.

¹⁴¹ *Danışma Meclisi Tutanak Dergisi*, 139. Birleşim, 31.8.1982, s. 162 – 166.

¹⁴² Kemal Gözler, *Türk Anayasa Hukuku Dersleri*, Bursa, Ekin Kitabevi, 2005, s.196-198.

¹⁴³ *A.e.*, s.196-198.

¹⁴⁴ Anayasa Mahkemesi, 2 Mart 1965 Tarih ve E.1964/19, K.1965/11 Sayılı Karar, *Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi (AMKD)*, Sayı 3, s.49.

1. 1965 Tarih ve 1 Sayılı TBMM İ t z    

1965 Tarih ve 1 Sayılı TBMM Birleşik Toplantı İ t z    n n 24' nc  Maddesine göre;

Anayasanın 66'nci maddesi uyarınca yabancı bir devlete karşı veyahut belli bir devleti hedef tutmayıp Türkiye için savaş hukukunun yürürlüğe girmesini gerektiren hallerde, savaş hali ilanı yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısı Genel Kurul kararıyla Cumhurbaşkanı'na verilir. Bu konulardaki istem Bakanlar Kurulu'ndan bir Başbakanlık tezkeresiyle gelir. Bu istem alınır alınmaz, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Ba bakanlık a derhal birleşik toplantıya çağırılır.

İ t z    n 25'inci maddesine göre;

Anayasanın 66'nci maddesi uyarınca, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yabancı ülkelere gönderilmesi ve yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulundurulması hakkında yetki, Bakanlar Kurulu'nun bir Başbakanlık tezkeresiyle iletilen istemi  zerine, Türkiye Büyük Millet Meclisi Birleşik Toplantısı Genel Kurulu kararıyla Cumhurbaşkanı'na verilir. Bu istem alınır alınmaz, Türkiye Büyük Millet Meclisi, Ba bakanlık a derhal birleşik toplantıya çağırılır.

2. 1973 Tarih ve 584 Sayılı TBMM İ t z    

1973 İ t z    nde 1996 yılında 424 sayılı TBMM kararıyla yapılan de i iklikle savaş hali ilanı ve silahlı kuvvetlerin kullanılması konusunda bir düzenleme yapılmıştır.

İ t z    n 29'ncu maddesine göre;

"Anayasanın 92'nci maddesinin birinci fıkrası gereğince, yabancı bir devlete karşı veyahut belli bir devleti hedef tutmayıp Türkiye için savaş hukukunun yürürlüğe girmesini gerektiren hallerde savaş hali ilanına, Bakanlar Kurulu'nun istemi  zerine, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce karar verilir. Bu kararı Cumhurbaşkanı uygular. Ancak, Anayasanın 92. maddesinin ikinci fıkrasında belirtilen hallerde Cumhurbaşkanı da Türk Silahlı Kuvvetleri'nin kullanılmasına karar verebilir ve derhal Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni toplantıya çağırır."

İ t z    n 30'uncu maddesine göre;

"Anayasanın 92'nci maddesi birinci fıkrası gereğince, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin, yabancı ülkeye gönderilmesine veya yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına belli bir süre için, Bakanlar Kurulu'nun istemi  zerine, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce izin verilir. Bu kararı Cumhurbaşkanı uygular."

Aynı konuları düzenleyen 1965 Tarih ve 1 Sayılı TBMM Birleşik Toplantı

İçtüzüğünün 24'üncü maddesi ile 1973 İçtüzüğünde 1996 yılında 424 sayılı TBMM içtüzüğü arasındaki farklılık ise 1961 ve 1982 Anayasa'larındaki düzenlemelere paralel olarak Cumhurbaşkanının silahlı kuvvet kullanılmasına derhal karar vermesine ilişkin münhasır yetkinin içtüzüklerde de aynı şekilde yer almasıdır.

II. SİLAHLI KUVVET KULLANILMASINA İZİN VERME KARARININ ANAYASAL ÇERÇEVESİ

1982 Anayasası'nın "Savaş hali ilanı ve silahlı kuvvet kullanılmasına izin verme" başlıklı 92'nci maddesindeki düzenleme aşağıdaki gibidir:

"Milletlerarası hukukun meşru saydığı hallerde savaş hali ilanına ve Türkiye'nin taraf olduğu milletlerarası antlaşmaların veya milletlerarası nezaket kurallarının gerektirdiği haller dışında, Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine veya yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına izin verme yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisindir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi tatilde veya ara vermede iken ülkenin ani bir silahlı saldırıya uğraması ve bu sebeple silahlı kuvvet kullanılmasına derhal karar verilmesinin kaçınılmaz olması halinde Cumhurbaşkanı da, Türk Silahlı Kuvvetlerinin kullanılmasına karar verebilir."

Görüldüğü gibi 92'nci maddeye göre Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine veya yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına izin verme yetkisinin kullanımı bazı unsurlar dahilinde mümkündür. Bu kapsamda öncelikli olarak maddede yer alan kavramlar ele alınacaktır.

A. Savaş ve Savaş Hali

İnsanlık tarihinin belki de en karmaşık ve değişken olgusu olan "savaş"ın sebepleri, niteliği ve kapsamı konusunda tam bir görüş birliğine ulaşılamamıştır. Savaş kavramı, kural olarak devlet veya ulus içerisindeki rakip siyasal güçler arasında gerçekleşen, açık ve ilan edilmiş silahlı çatışmaları ifade etmek için kullanılmaktadır.¹⁴⁵

Uluslararası hukukta savaşın herkes tarafından kabul edilmiş bir tanımı yapılamamıştır.¹⁴⁶ Türk hukukunda ise 2941 sayılı Seferberlik ve Savaş Hâli Kanunu'nda bir tanımlamanın yapıldığı görülmektedir. Bu tanıma göre; savaş, "devletin bekasını temin etmek, milli menfaatleri sağlamak ve milli hedefleri elde

¹⁴⁵ Aslan, a.g.e., s.235.

¹⁴⁶ A.e., s.246.

etmek amacıyla, başta askeri güç olmak üzere Devletin maddi ve manevi tüm güç ve kaynaklarının hiçbir sınırlamaya tabi tutulmadan kullanılmasını gerektiren silahlı mücadeledir".¹⁴⁷ Savaş hali ise; "Savaş ilanına karar verilmesinden, bu halin kaldırıldığına ilan edilmesine kadar devam eden süre içinde, hak ve hürriyetlerin kanunlarla kısmen veya tamamen sınırlandırıldığı durumdur"¹⁴⁸ şeklinde tanımlanmıştır. Türk hukukunda yer alan bu tanım yalnızca kendisini savunma amacını taşımakla birlikte saldırı savaşını da içerebilecek bir anlayışı çağrıştırmaktadır.¹⁴⁹

Bir başka tanıma göre savaş, devletlerin birbirlerine karşı sınırsız şiddet kullanımı; savaş hali ise işte bu savaş durumunda devletlerin anayasalarında belirtilen olağanüstü yönetim usulü olarak tanımlanmaktadır.¹⁵⁰

1982 Anayasası'nın Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin yetkilerini düzenleyen 87'nci maddesine göre "savaş ilânına karar vermek" meclisin yetkilerindendir. Bununla birlikte 92'nci maddenin hem kenar başlığında hem de metninde "savaş hâli ilânı" terimi kullanılmıştır. 1876 ve 1924 Anayasalarında "harp ilânı", 1921'de "vatan müdafaası ilânı" ve son olarak 1961 Anayasası'nda "savaş hâli ilânı" olmak üzere yalnızca bir terim kullanılması yoluna gidilirken 1982 Anayasası iki farklı terim kullanıldığı görülmektedir.

1982 Anayasası'nın "Savaş hâli ilânı ve silahlı kuvvetlerin kullanılmasına izin verme" kenar başlığını taşıyan 92'nci maddesi, 1961 Anayasası'nın "Silahlı kuvvet kullanılmasına izin verme" kenar başlığını taşıyan 66'ncı maddesinin "Cumhurbaşkanına silahlı kuvvet kullanılmasına karar verme" yetkisi tanıyan yenilik dışında aynıdır. 1961 Anayasası'nın, meclisin görev ve yetkilerinin sayıldığı 64'üncü maddesinde ise "savaş" ya da "savaş hâli" ilân etmekten söz edilmemektedir. 1961 Anayasasının 66'ncı maddesindeki "savaş hâli ilânı"nın hem yabancı bir devleti hedef alan yani uluslararası hukuk bakımından sonuçları olan hem de aynı zamanda iç hukuk bakımından birtakım etkiler doğuran bir irade beyanını tanımladığı değerlendirilmektedir.

1982 Anayasası'nın 92'nci maddesinin gerekçesinde, 1961 Anayasası'nın 66'ncı maddesinin tekrarlandığını ve ilgili maddeye bir yenilik (Cumhurbaşkanı'na

¹⁴⁷ Seferberlik ve Savaş Hâli Kanunu, m. 3/5. Bkz. 06.10.1983 tarihli 18215 sayılı Resmi Gazete.

¹⁴⁸ Seferberlik ve Savaş Hâli Kanunu, m. 3/6. Bkz. 06.10.1983 tarihli 18215 sayılı Resmi Gazete.

¹⁴⁹ Sadi Çaycı, *Silahlı Kuvvetlerin Kullanılması*, s.46.

¹⁵⁰ Abdullah Sezer, *1982 T.C. Anayasası*, İstanbul, 2004, s.388.

verilen ayrıksı yetki) getirildiği belirtmekle yetinilmiştir¹⁵¹; 87'nci maddenin gerekçesinde de Türkiye Büyük Millet Meclisinin görev ve yetkilerine genel olarak bir takım yetkilerin getirildiği belirtilmiş ve bu yetkiler arasında "Savaş ilanına karar vermek" de yer almıştır.¹⁵²

Seferberlik ve Savaş Hâli Kanunu'nda iki terim farklı olarak tanımlanmış olmakla birlikte 87'nci maddede yer alan "savaş ilânı" terimi ile meclisin yeni bir yetkisi tanımlanmamakta; Anayasanın 92'nci maddesinde sözü edilen yetkisi tekrarlanmaktadır. Meclisin görev ve yetkilerinin, mümkün olduğu kadar tek bir başlık altında toplanması amacıyla bu maddeye eklenmiş olan "savaş ilânına karar vermek" yetkisi, aslında 92'nci maddedeki "savaş hâli ilânına izin vermek" yetkisini ifade etmektedir.

Sonuç olarak, Anayasa koyucunun farklı iki terim kullanmasının, farklı yetkileri tanımlamak amacına yönelik olmadığı, 87'nci maddedeki "savaş ilânı" ile 92'nci maddedeki "savaş hâli ilânı"nın aynı içerikte olduğu söylenebilir.

TBMM içtüzüğü'nün 129'uncu maddesinde; savaş hali ilanı başlığı altında; "Anayasanın 92'nci maddesinin birinci fıkrası gereğince, yabancı bir devlete karşı veyahut belli bir devleti hedef tutmayıp Türkiye için savaş hukukunun yürürlüğe girmesini gerektiren hallerde savaş hali ilanına, Bakanlar Kurulunun istemi üzerine, Türkiye Büyük Millet Meclisince karar verilir. Bu kararı Cumhurbaşkanı uygular.

Ancak, Anayasanın 92'nci maddesinin ikinci fıkrasında belirtilen hallerde Cumhurbaşkanı da, Türk Silahlı Kuvvetlerinin kullanılmasına karar verebilir ve derhal Türkiye Büyük Millet Meclisini toplantıya çağırır" hükmü yer almıştır.

Burada, iç hukuka yönelik olarak, savaş hâline ilişkin hukuk kurallarının uygulanmaya başlanmasını sağlayacak bir savaş hâli ilânı öngörülmüştür.

Türkiye'nin tarafı olmadığı herhangi bir savaşın, Türkiye'yi etkileyebileceği tehlikeye sokabileceği gibi kaygılarla, olağan dönemlerdekinden farklı bir takım önlemlere gereksinim duyulduğunda, Anayasanın 122'nci maddesine dayanarak, savaşı gerektirecek bir durumun baş göstermesi sebebiyle, sıkıyönetim ilân edilmesi ya da Seferberlik ve Savaş Hâli Kanunu'nun 10'uncu maddesine dayanarak, aynı sebeple, seferberlik ilân edilmesi yollarına başvurulabilir. Kaldı ki, Seferberlik ve Savaş Hâli Kanunu savaşı bir silahlı mücadele;¹⁵³ savaş hâlini de, savaş ilânına karar verilmesinden bu hâlin kaldırıldığı'nın ilân edilmesine kadar devam eden süre

¹⁵¹ İzgi, Gören, a.g.e., s.902.

¹⁵² A.e., s. 818.

¹⁵³ Seferberlik ve Savaş Hâli Kanunu, m. 3/5. Bkz. 06.10.1983 tarihli 18215 sayılı Resmi Gazete.

içinde hak ve hürriyetlerin kısmen veya tamamen sınırlandırıldığı durum,¹⁵⁴ olarak tanımlamaktadır.

Sonuç olarak, Türkiye için savaş hâlinin varlığının, Türkiye'nin bir silahlı mücadele içinde bulunması şartına bağlı olduğu değerlendirilmektedir.

B. Silahlı Kuvvetler

Türk Silahlı Kuvvetleri'nin iç düzeni ve işleyişiyle ilgili düzenlemelerin yer aldığı 1961 tarih ve 211 sayılı TSK İç Hizmet Kanunun 1. maddesine göre Türk Silahlı Kuvvetleri, Kara (Jandarma dahil), Deniz ve Hava Kuvvetleri subay, askeri memur, astsubay, erbaş ve erleri ile askeri öğrencilerden teşekkül eden ve seferde ihtiyatlarla ikmal edilen, kadro ve kuruluşlarla teşkilatı gösterilen silahlı devlet kuvvetidir.¹⁵⁵

Savaş Hukuku açısından silahlı kuvvetlerin tanımı LaHaye Yönetmeliği'nin 1.maddesi ve 1 Numaralı Cenevre Protokolü'nde yapılmış olup buna göre: Silahlı çatışmaya taraf olan bir devletin "silahlı kuvvetleri", astlarının davranışlarından sorumlu bir komutanlığa bağlı, teşkilatlanmış birliklerin ve personelin tamamını ifade eder.¹⁵⁶

C. Silahlı Kuvvet Kullanılması

1. Kuvvet Kullanma¹⁵⁷

BM Anlaşması'nda savaş terimi yerine kullanılan terim kuvvet kullanmadır. Üye devletlere de bu fiilden kaçınma konusunda yükümlülük getirilmiştir.¹⁵⁸ Bu tabirin kullanılmasındaki sebep, saldırı mahiyeti, savaşa varmayan zorlamalar veya tehdit unsuru taşıyan fiillerin tamamını kapsayacak bir terim bulma ihtiyacıdır. Kuvvet kullanmanın, BM Anlaşması'nda tam bir tanımı da yapılmamıştır. Tam bir tanımlamanın olmaması sayesinde, devletlerarasındaki her türlü silahlı çatışma, bu çatışmaya devletlerin ne isim verirse versin kuvvet kullanma terimi kapsamında değerlendirilmektedir.¹⁵⁹ Kuvvet kullanma kapsamına, savaş gibi en geniş çaplı ve yoğun olan kuvvet kullanma yolları, abluka, ambargo, bombardıman gibi zararlar

¹⁵⁴ Seferberlik ve Savaş Hâli Kanunu, m. 3/6. Bkz. 06.10.1983 tarihli 18215 sayılı Resmi Gazete.

¹⁵⁵ 09.01.1961 tarih ve 10703 sayılı Resmi Gazete.

¹⁵⁶ MYY:454-2, *Savaş Hukuku El Kitabı*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1990, s.8.

¹⁵⁷ Kuvvet kullanmaya ilişkin geniş içeriğe I. Bölümde yer verildiğinden bu bölümde kavramsal içeriğe değinilmekle yetinilmiştir.

¹⁵⁸ Keskin, a.g.e., s.23 -24.

¹⁵⁹ A.e., 24 -25.

karşılık verme ya da silahlı zorlama yolları, geniş çaplı ya da sınırlı olabilen değişik nedenlerle müdahale yolları alınabilmektedir.¹⁶⁰

2. Saldırı

Uluslararası hukukta “saldırı” teriminin tanımlanması belli bir süre sorun olmuştur. Gerek Milletler Cemiyeti, gerekse 1928 tarihinde imza edilen Briand Kellog Paketi anlaşma metinlerinde bu fiilden bahsetmelerine rağmen herhangi bir tanımlamada bulunmamışlardır.¹⁶¹

“Saldırının tanımlanması hakkında ilk görüşme Milletler Cemiyeti (MC) döneminde, 1933’de Cenevre’de toplanan Silahsızlanma Konferansı’nda gerçekleşmiştir. Bu Konferansta SSCB saldırının tanımına ilişkin bir tasarı sunmuştur. MC döneminde bu yöndeki çalışmalar bu tasarı ile sınırlı kalmıştır. Diğer yandan SSCB bu tasarıyı aynı yıl içerisinde komşuları ile ele alarak bir anlaşma şeklinde imza altına almıştır. Politik Raporu olarak da bilinen bu tanımlamaya göre aşağıda sıralanan fiillere ilk girişen devlet saldırgan sayılacaktır.¹⁶²

Bu fiiller;

- Bir devletin başka bir devlete savaş ilan etmesi,
- Savaş ilan edilmeksizin, bir devletin silahlı kuvvetlerinin bir başka devletin ülkesini istila etmesi,
- Bir devletin savaş ilan etmemiş bile olsa, kara, deniz veya hava kuvvetleri ile bir başka devletin ülkesine, gemilerine, uçaklarına saldırması,
- Bir başka devletin kıyıların veya limanlarının denizden ablukaya alınması,
- Bir devletin ülkesi üzerinde kurulmuş ve bir başka devletin ülkesini istila etmek isteyen silahlı gruplara yardım etmek ve bunları korumaktan yoksun bırakacak ve ülke devletince alınabilir nitelikte önlemler almaya yanaşmamaktır.¹⁶³

Bileşmiş Milleler Anlaşması’nda ise; VII. bölüm hükümlerinde “saldırı” ve “silahlı saldırı” kavramlarından bahsedilmesine rağmen, Anlaşma’nın hiçbir yerinde bu kavramların tamimi yapılmamıştır. Bu hususa açıklık getirilmesi için 1950 yılında

¹⁶⁰ Bozkurt, a.g.e., s.19.

¹⁶¹ Devletler Hukuku, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 1997, s.135.

¹⁶² Meray, Uluslararası Hukuk ve Uluslararası Örgütler El Kitabı, s.239 -240.

¹⁶³ A.e., s.240.

kurulan bir komisyon uzun süren çalışmalarını, 14 Aralık 1974 tarihinde, Genel Kurul'un 3814 sayılı, "Saldırının Tanımlanması Kararı" ile tamamlamıştır.¹⁶⁴

Alınan bu karar neticesinde Genel Kurul "saldırı" fiilini "bir devletin diğer bir devletin bağımsızlığına karşı veya bu kararda belirtildiği üzere, BM Anlaşması ile bağdaşmayan diğer herhangi bir tarzda silahlı kuvvet kullanılması" şeklinde tanımlamaktadır.¹⁶⁵

Bu karar, 7 maddeden oluşan kararda, 1. madde ile yukarıdaki genel tanımlama yapılırken, 3. madde de bu tanımlama daha da genişletilerek, saldırı niteliği taşıyan fiillere de yer verilmiştir.

Bu fiiller:

- "1. Bir devletin silahlı kuvvetlerinin, diğer bir devleti işgal etmesi veya saldırması veya ne kadar geçici olursa olsun, böyle bir işgalden ve saldırıdan kaynaklanan herhangi bir askeri işgal veya kuvvet yoluyla, başka bir devletin ülkesinin veya bir bölümünün işgal edilmesi;
2. Bir devletin silahlı kuvvetlerinin, diğer bir devletin ülkesini bombalaması veya herhangi bir şekilde silah kullanması;
3. Bir devletin liman veya kıyılarının, diğer devletin silahlı kuvvetleri tarafından abluka altına alınması;
4. Bir devletin silahlı kuvvetleriyle, diğer bir devletin kara, deniz ve hava kuvvetlerine veya deniz ve hava filolarına saldırması;
5. Bir devletin, anlaşmayla başka bir devlette konuşlanan silahlı kuvvetlerinin, o anlaşmalardaki hükümlere aykırı şekilde kullanılması veya anlaşmanın süresi sona ermesine rağmen askeri birliklerin o ülkeden geri çekilmemesi;
6. Bir devletin kendi ülkesini, üçüncü devletlere saldırılarda kullanılması için, diğer devlete izin vermesi;
7. Bir devlet tarafından veya onun adına, diğer devletlere karşı, silahlı çeteler, gruplar, düzensiz birlikler veya paralı askerler göndermesi ya da bu gibi fiillere önemli ölçüde karışılmasıdır."¹⁶⁶

Saldırı kabul edilen fiiller sadece bunlarla sınırlı değildir. Bu konuda BM Güvenlik Konseyi, BM Anlaşması'nın 39. maddesi uyarınca, barışın tehdit edildiğini ve bozulduğunu tespit etmenin yanı sıra saldırı fiilinin gerçekleştiğini belirleme

¹⁶⁴ Duran, a.g.e., s.31.

¹⁶⁵ Harp Akademisi, a.g.e., s.136.

¹⁶⁶ Aslan Gündüz, *Milletlerarası Hukuk*, Beta yayınları, İstanbul, 2003, s.119.

yetkisine sahiptir.¹⁶⁷

Ayrıca BM Genel Kurulu'nun 1974 tarihli "saldırının tanımlanması Kararı'nın 2'nci maddesi uyarınca Güvenlik Konseyi'nin saldırı fiilinin islenmiş olduğu konusunda tespitte bulunabileceği belirtilmektedir.¹⁶⁸ Bu maddeye göre;

"Bir devletin Birleşmiş Milletler Anlaşması'na aykırı şekilde ilk defa silahlı kuvvet kullanması, bir saldırı fiilinin prima facie kanıtını teşkil eder; ancak Güvenlik Konseyi, Birleşmiş Milletler Anlaşmasına uygun şekilde, bir saldırı fiilinin islenmiş olduğu konusundaki bir tespitin, söz konusu fiillerin veya sonuçlarının yeterli ağırlıkta olmaması da dâhil olmak üzere, diğer ilgili şartların ışığında haklı olamayacağı sonucuna varabilir."¹⁶⁹

Konsey başka fiillerin de saldırı olduğuna karar verebilmektedir. Buna göre; siyasal, ekonomik, askeri veya başka türlü sebepler, saldırıya haklılık kazandırmaz. Saldırı uluslararası barışa karşı islenen bir suçtur ve uluslararası sorumluluğa yol açmaktadır. Yine saldırı sonucu elde edilen kazanımların hukuki olarak tanınmasının mümkün olmadığı da belirtilmiştir. Bu kararın hiçbir hükmünün self-determination, özgürlük ve bağımsızlık hakkına sahip olan halkların, bu haklarına zarar vermeyeceği de ifade edilmiştir.¹⁷⁰

1974 yılında BM Genel Kurulu'nun 3314 (XXIX) sayılı "Saldırının Tanımı" kararı, devletlerin birbirleriyle ilişkili olan iki yaklaşımını bağdaştırmaktadır. Bunlar;

- 1) Saldırganlığın tanımlanması,
- 2) Saldırganlık teşkil eden fiillerin sayılması.

Bu karar oylama ile değil uzlaşma ile kabul edilmiştir. Devletlerin, tanım konusunda içinde bulundukları birçok görüş ayrılıkları mevcut ifade biçimi ile gizlenmektedir. Sonuç itibari ile tanım, saldırganlığı tüm yönleri ile kapsama iddiasında değildir. BM Güvenlik Konseyi'nin BM Anlaşması'nın 39'ncu maddesine göre çatışmada bir devletin saldırgan olup olmadığını belirlerken bu tanıma tamamıyla bağlı olmamakla birlikte, birçok durumda tamimi kullanabileceği değerlendirilmektedir.¹⁷¹

¹⁶⁷ Gündüz, a.g.e., s.91.

¹⁶⁸ Devletler Hukuku, Harp Akademileri Komutanlığı yayınları, s.136.

¹⁶⁹ Saldırının (Tecavüzün) Tanımı: Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 3814 (XXIX) Sayılı ve 1974 Tarihli Kararı.

¹⁷⁰ Devletler Hukuku, Harp Akademileri Komutanlığı yayınları, s.137 -138.

¹⁷¹ Gündüz, a.g.e., s.118.

3. Müdahale

Müdahale; bir devletin başka bir devletin iç veya dış işlerine, kuvvet kullanarak veya kuvvet kullanma tehdidinde bulunarak, o devleti belli bir şeyi yapması veya yapmaması için zorlamasıdır.¹⁷²

Müdahale, devletlerin egemenlik hakkı anlayışına aykırıdır. Uluslararası hukukta her devlet, kendi işlerinde ne yapılması gerektiğine karar verme açısından yasal hakka ve egemenliğe sahiptir. Devlet egemenliği, uluslararası hukukun yaygın olarak kabul gören bir ilkesidir.¹⁷³

Saldırı da bir çeşit müdahale şeklidir. Eğer müdahale, hedef devletin egemenliğini, bütünlüğünü veya siyasal bîçimsizliğini, güvenliğini tehlikeye sokar mahiyette ise ve hedef ülkeye kendini savunma tedbirleri alma hakkı verecek kadar ciddi boyutlarda ise saldırı kapsamı içerisinde yer almaktadır.¹⁷⁴

Müdahale uluslararası hukukta, uyuşmazlıkların savaşa varmayan zorlamalarla çözülmesi yöntemlerinden biri olarak kabul görmektedir.

Özellikle uyuşmazlıkların barışçı yollarla çözülmesi için örgütlenme döneminden önce, uluslararası anlaşmazlıkların çözümünde müdahale, sıklıkla kullanılan bir yöntem olarak göze çarpmaktadır.¹⁷⁵ II. Dünya Savaşı'nı izleyen dönemlerde özellikle süper güçler arasındaki rekabet döneminde tarih birçok müdahale eylemine şahitlik etmiştir. Günümüzde, hala tüm dünya ölçeğinde müdahaleler vardır.¹⁷⁶

D. Milletlerarası Hukuk Açısından Meşruluk

Daha önce de değindiğimiz gibi 1961 Anayasası'nın 66'ncı ve 1982 Anayasası'nın 92'nci maddeleri; savaş ilanı, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yabancı ülkelere gönderilmesi ve yabancı ülke silahlı kuvvetlerinin Türkiye'de bulunması konularında karar vermeye yetkili olan Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne bu yetkisini kullanabilmesi bir şart koşturmuş; milletlerarası hukukun meşru saydığı haller. O halde bu meşru sayılacak hallerin neler olduğu açıklanmalıdır.

Dikkat edilirse iki düzenlemenin yer aldığı anayasalar Birleşmiş Milletler döneminden sonrasına denk gelmektedir. Söz konusu düzenlemelerde,

¹⁷² Çaycı, *Silahlı Kuvvetlerin Kullanılması*, s.9.

¹⁷³ Duran, a.g.e., s.52.

¹⁷⁴ Çaycı, *Silahlı Kuvvetlerin Kullanılması*, s.8-9.

¹⁷⁵ Meray, *Uluslararası Hukuk ve Uluslararası Örgütler El Kitabı*, s.230.

¹⁷⁶ Duran, a.g.e., s.52-53

milletlerarası hukukun üstün tutulduğu gözlenmektedir. İç hukuktaki yetkinin kullanılması uluslararası hukuka uygun olma şartına bağlanmıştır. O halde ele alınması gereken konu milletlerarası hukuk ile kastedilenin ne olduğu ve bu milletlerarası hukukun kuvvet kullanmayı meşru saydığı hallerin hangi hususları kapsadığıdır.

Burada uluslararası hukuka kısaca değinmekte fayda vardır. Uluslararası hukuk, devletlere, uluslararası örgütlere, devlet niteliği kazanmamış örgütlenmiş topluluklara ve uluslararası toplumun bütünüünün genel çıkarlarını ya da paylaştığı değerleri ilgilendiren, bireylere ilişkin durumlarda doğrudan bireylere yönelik kurallar bütünüdür.¹⁷⁷

Diğer bir tanıma göre ise; Başta egemen devletler olmak üzere uluslararası toplumun tüm sujelerinin birbirleriyle uluslararası düzeyde olan ilişkilerini düzenleyen ve başta uluslararası antlaşmalar olmak üzere, örf-adet, teamül kuralları, hukukun genel ilkeleri ile yargı organlarının kararları ve hukuk yazarlarının görüşlerinden oluşan ve uluslararası aktörlerin uymak zorunda oldukları kurallar bütünüdür.¹⁷⁸

Bilindiği gibi İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan BM, savaşı devletler için bir hak olmaktan çıkarmış ve kuvvet kullanmayı (savaş) tekeline almıştır. BM Antlaşması'nın 2'nci maddesi; "Tüm üyeler, uluslararası ilişkilerinde gerek herhangi bir başka devletin toprak bütünlüğüne ya da siyasi bağımsızlığına karşı, gerek Birleşmiş Milletler'in amaçlarıyla bağdaşmayacak herhangi bir biçimde kuvvet kullanma tehdidine ya da kuvvet kullanılmasına başvurmaktan kaçınırlar" hükmünü içermektedir. Dikkat edilirse BM antlaşmasının ilgili hükmünde devletlerin birbirine karşı silahlı kuvvet kullanmasının tam karşılığı olan "savaş" terimi yerine "kuvvet kullanma" terimi tercih edilmiştir.

Oysa 1961 ve 1982 Anayasalarının ilgili maddelerinde konjonktüre aykırı olarak "savaş" terimi kullanılmıştır. Sadece bir terim sorunu olarak değil, fakat bunun ardında bulunan hukuki anlayışın bir ifadesi olarak, "kuvvet kullanma" (use of force) terimi tercih edilmesi gerekirdi.¹⁷⁹ BM antlaşması kuvvet kullanmayı yasakladığına göre anayasanın 92. maddesinde bahsedilen meşru haller nedir?

¹⁷⁷ Kocaoğlu, a.g.e. s. 272.

¹⁷⁸ Turgut Tarhanlı, Kuvvet Kullanma Meşruiyet ve Hukuk, *Anayasa Yargısı Dergisi*, S. 20, 2003, s. 139.

¹⁷⁹ A.e., s. 139, Hasan Duran, "Birleşmiş Milletler Ve Barışın Korunması", *AKÜ, Sosyal Bilimler Dergisi*, s.133.

Birincisi, BM antlaşması VII. bölüm 42'nci maddesine dayandırılan BM kararıyla kuvvet kullanmaktır.¹⁸⁰ Bahse konu 42'nci madde hükmü şu şekildedir; "BM Güvenlik Konseyi 41'inci maddede öngörülen önlemlerin yetersiz kalacağı ya da kaldığı kanısına varırsa, uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için, hava, deniz ya da kara kuvvetleri aracılığıyla gerekli saydığı her türlü girişimde bulunabilir. Bu girişimler gösteriyi, ablukayı ve Birleşmiş Milletler üyelerinin hava, deniz ya da kara kuvvetleriyle yapılacak başka operasyonları içerebilir."

BM Antlaşması'nın 43'ncü maddesine göre ise, BM üyeleri uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına katkıda bulunmak üzere Güvenlik Konseyi'nin çağrısı ile özel antlaşma ya da antlaşmalar uyarınca, uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli silahlı kuvvetleri ve geçit hakkını da içine almak üzere her türlü yardım ve kolaylığı konseyin hizmetine sunmayı yüklenirler. Burada söz konusu olan kuvvet kullanma eylemi, gerçekleşme biçimi itibarıyla bir savaş görünümünde olsa bile, hukuki niteliği itibarıyla bir kolluk (zabıta) tedbiridir.¹⁸¹

Saldırının, BM'nin 3814 sayılı kararında sözü edilen durumlardan birindeki şekilde ortaya çıkması durumunda, saldırıya maruz kalan devletin meşru müdafaa hakkını kullanmasında sakınca olmayacağına şüphe yoktur. Ancak saldırının fiilen olmadığı ama olacağı konusunda kati addedilebilecek şartların varlığı durumunda da meşru müdafaa hakkı kullanılması mümkün müdür? Literatürde, Pre-emptive (ön alıcı) ya da preventive (önleyici) savunma olarak tanımlanan, tarihte birçok örneğine¹⁸² rastladığımız bu yeni durumu nasıl açıklayacağız? Bu durum uluslararası düzende nerede konumlandıracağız? Meşru müdafaanın meşruluğunu belirlemek için her olayın kendi şartları içinde değerlendirilmesi gerekmektedir. Bir olay diğerine her zaman örnek teşkil etmeyecektir.

¹⁸⁰ Bilindiği gibi, BM şartının VI. Bölümü devletlerarasındaki uyuşmazlıkların barışçı yollarla çözümünü, VII. Bölüm ise zorlayıcı yöntemlerle çözümünü öngörmektedir. Ancak VII. Bölüm açık bir şekilde bu günkü kuvvet kullanma eylemlerinden bahsetmemektedir. BM eski genel sekreterlerinden Dan Hammarskjöld, barışı koruma operasyonlarının antlaşmanın neresinde hangi bölümünde yer aldığı konusunda sorulan bir soruya kinayeli bir şekilde "altı buçuk" diye cevap vermiştir.

¹⁸¹ Can Akdoğan, "Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma Ve Birleşmiş Milletler Barışı Koruma Harekatları İle Egemenlik", *Askeri Adalet Dergisi*, sayı:117, Mayıs, 2003, s. 142.

¹⁸² Örneğin; 1967 Araplar ile İsrail arasındaki altı gün savaşı, 1981 yılında İsrail Hava Kuvvetleri'nin İsrail ülkesinden hareketle Irak'taki Tammuz (Osirak) nükleer reaktörünü vurması, ABD'nin Usame Bin Ladin'i barındırdığı gerekçesiyle Afganistan'a girmesi ve güncel olarak; nükleer silah bulundurduğu gerekçesiyle Irak'ın koalisyon güçlerince işgali.

1. Önleyici Savunma

Hukuksal açıdan kesin sınırları ve kapsamı tartışmalı olmakla birlikte, son yıllardaki devletlerarası tatbikat, çok yakın, önemli kapsamda ve yoğunlukta, hedef ülkenin yaşamsal ulusal çıkarlarına yönelik ağır sonuçlar doğurabilecek silahlı bir saldırı ihtimali bulunan ve bahisçi bir çözüm için, makul başka hiçbir seçenek de söz konusu olmayan, çok zorunlu ve sınırlı durumlarda, silahlı bir saldırı fiilen başlamadan önce de kendini savunma maksadıyla kuvvet kullanılmasının mümkün olabileceği yönündedir. Buna önceden kendini savunma denmektedir.¹⁸³ Soğuk savaş döneminde düşmanlar, tehditlerin geleceği yerler, kullanılabilecek silahlar biliniyordu. Küreselleşme dünya üzerinde mal, sermaye ve insanların sınır tanımadan serbestçe dolaşması demektir. Ancak bu serbestlik ve gelişmeler her zaman olumlu sonuç doğurmuyordu. Yeni dünya düzeninde düşmanlar: Sabit bir yeri olmayan, hareketli, değişken unsurlar ihtiva eden; ne zaman, nerede, hangi şartlarda eylem yapacakları bilinmeyen terör örgütleri, yasa dışı göç, organize suç ve kaçakçılık örgütleri, bir anda kitleleri topluca ölüme götürebilecek nitelikte nükleer, biyolojik ve kimyasal silahları elinde bulunduran belki bir kaç kişiden oluşan küçük terörist gruplarıdır.

Günümüzde; sanayileşmiş, serbest pazar ekonomisi uygulayan, laik, demokratik devletleri tehdit eden bazı devletler olabilmektedir. Bu tür devletler, uluslararası kurallara uymamakta, yasadışı kazanç yollarını kullanmakta, yasadışı yollarla kitle imha silahları elde etmeye çalışmakta, uluslararası yükümlülüklerine uymamakta, teröristlere destek vermekte ve müsamaha göstermektedirler. Söz konusu devletlerin nükleer güç sahibi olma çabasındaki amaçları, gelişmiş ülkeler için tehlikelilerini sürdürülebilir kılmaktır.

Terörizmin dinamik ve belirsiz yapısı, terörizme destek veren bazı devletlerin nükleer güce sahip olma çabaları, ABD ve Avrupa'yı yeni arayışlara itmiştir. Önleyici saldırının felsefesi şudur: Düşmanın eylemlerinin şekil ve yer bazında belirsizliğine karşı, eylemler konusunda dayanaklı bulgular ve deliller elde edildiğinde düşmanın harekete geçmesine fırsat vermeden düşmana saldırılmalıdır.

Avrupalı liderlerin 29 Ekim 2004'de Brüksel'de imzaladığı AB Anayasası'nda AB'nin amacının küresel savaşları yürütebilir olmak olduğu

¹⁸³ Çaycı, *Silahlı Kuvvetlerin Kullanılması*, s.28

belirtilmiştir.¹⁸⁴

Yurt dışında bulunan savunma hatları deyimi, ABD hükümetinin sözü edilen “önceden etkisizleştirici savaş”¹⁸⁵ konseptini hatırlatıyor. Bununla birlikte, AB “önceden etkisizleştirici savaş” veya “önleyici savaş” kavramlarını kullanmaktan sakındı. Bu konuda Federal Hükümetin internet sayfasında şöyle belirtiliyor; Tartışmalı “önceden etkisizleştirici bağlantı” (preemptive engagement) kavramı yerine, “önleyici bağlantı” (preventive engagement) kavramı getirildi”.

ABD’nin, kendini küresel dengelerin sorumlusu tutması, potansiyel tehditlerin önleyici darbelerle yok edilmelerinin öngörülmesi ve bölgesel krizlere, davet olmasa bile müdahale kararlılığı bu yeni stratejinin ana noktasını oluşturmaktadır.

2. Önleyici Savunma, NATO ve Afganistan Harekâtı

11 Eylül olayları başta ABD olmak üzere NATO üyelerinin güvenliğini hedef alan tehditlerin var olduğunu, bunların Avrupa’nın dışından kaynaklandığını ve ittifakın bu tehditlere karşı hazırlıksız olduğunu göstermiştir.¹⁸⁶ 11 Eylül’den itibaren gerçekleşen olaylar NATO’nun uzun vadede daha politik bir örgüt haline gelme eğilimini güçlendirdi. Terörist saldırılarının Avrupa’da planlandığı, Asya’da finanse edildiği ve Amerika’da uygulandığı bir dünyada NATO’nun görevlerini yakın dış ülkelerdeki kriz yönetimi ile sınırlandırmak hiç de akıllıca değildir. Bugün milyonlarca Amerikalı ve Avrupalının teröristlere ait kitle imha silahlarıyla öldürülmesi olasılığı, Balkanlardaki çatışmalarda veya bir Rus istilasında ölmeleri olasılığından daha fazladır.¹⁸⁷ Görüldüğü gibi Amerika ve Batı dünyası işin ucu kendilerine dokununca, yıllardır dünyanın her tarafında kendi silahlarını kullanarak

¹⁸⁴ AB Anayasası, m. 1 -41.

¹⁸⁵ Ulusal Güvenlik Stratejisi; ABD, Başkan G.W.Bush tarafından imzalanan “The National Security Strategy of the United States” belgesini 11 Eylül saldırılarının yıldönümünde 2002 Eylül ayında yayınladı. Bu belge ABD tarafından önceden beri yürütülen “önce saldıran olma” stratejisinin kesin olarak yıkıldığını ve artık yeni stratejinin önceden saldırı olduğunu ortaya koymaktadır. Yeni Ulusal Güvenlik Stratejisinde” ABD, haydut devletleri ve onların terörist dostlarını, bizi ve müttefiklerimizi kitle imha silahlarıyla tehdit eder hâle gelmeden önce durdurmaya hazır olmalıdır” ibaresi değişen stratejinin açık göstergesi olurken “Düşmanlarımızın bize saldırmasını bekleyemeyiz” ibaresi kararlılığı ortaya koyuyor.

¹⁸⁶ Ronald D. Asmus, Charles Grant, **Nato Büyümeye Devam Ederse Askeri ve Politik Etkinliği Devam Edecek mi**, http://www.nato.int/docu/review/2002/issue1/turkish/debate_pr.html, (Çevrim içi), 01.06.2013.

¹⁸⁷ Douglas S. Hamilton, **Nato’nun Yeni İşlevi Terörle Mücadelemi Olmalı**, www.nato.int/docu/review/2002/issue1/turkish/main_pr.html, (Çevrim içi), 01.06.2013.

faaliyet gösteren terörizm faaliyetleri karşısında dehşete düşmüştür. Bu konuda çözüm yolu olarak ise BMGK yerine NATO'yu ön plana çıkarmak ve NATO'nun görev alanını genişletmek istemektedirler. En yakın acıların kaynağı olarak Usame Bin Ladin'i gören ABD, bu kişiyi barındırdığını düşündüğü Afganistan'a karşı harekete geçmiştir. BMGK, 11 Eylül saldırılarından sonra 1368 ve 1373 sayılı kararları almıştır.

Bunlardan 12 Eylül 2001 tarihli 1368 sayılı kararda; Pennsylvania ve New York'a yapılan terörist saldırılar kınanarak bu saldırıların uluslararası barış ve güvenliğe karşı tehdit oluşturduğu belirtilmiş ancak 11 Eylül'de olanların meşru müdafaayı haklı kılacak şekilde, açıkça silahlı saldırı olarak nitelendirilmemiştir. Kararda, terör eylemleri uluslararası barış ve güvenliğe yönelik tehdit olarak kabul edilmiş, bireysel ya da kolektif doğal meşru müdafa hakkı tanınmıştır. Güvenlik Konseyi BM Antlaşması'nın 39'ncu maddesinin kendisine verdiği yetkiyi kullanmış, kararda yapılan tespitin dışında, BM Antlaşması hükümlerine ilişkin bir yetkilendirmede bulunmamıştır.

29 Eylül'de alınan 1373 sayılı kararda; Bu terörizm eyleminin uluslararası barış ve güvenliğe karşı tehdit oluşturduğu mağdurların şahsi ve toplu meşru müdafa hakkı olduğu devletlerin acilen terörizmle ilgili uluslararası sözleşmelerin tam olarak ifası yoluyla terörist eylemleri önlemek ve bastırmak için müşterek çalışma işbirliği yapılması gerektiği, terörist örgütlerin finansmanının engellenmesi için devletlerin tüm yasal yolları kullanması gerektiği vurgulanmıştır. Karar üye devletleri, 9 Aralık 1999 tarihli "Terörizmin Finansmanı ile Mücadele Uluslararası Sözleşmesi" dahil olmak üzere, terörizm alanında var olan uluslararası sözleşme ve protokollere taraf olmaya davet etmektedir.

Karar'da, devletlerin terörizmle mücadele konusunda almaları gereken önlemler ayrıntılı şekilde sıralanmıştır. Yine kararda Ekim 1970 tarih 2625 sayılı kararındaki "her devletin kendi ülkesinde, bir başka devletin topraklarındaki terörist faaliyetleri organize etmek, kışkırtmak, yardımcı olmak ve yer almaktan kaçınma görevi olduğu" konusundaki görevleri hatırlatılmış ve tasdik edilmiştir.

1373 sayılı karar BMGK'nın bu kararın uygulanması için gereken her türlü tedbiri alacağı yönündeki ifadeyle sona ermekte, 11 Eylül saldırılarına karşı devletin askeri güç kullanabileceklerine ilişkin hiçbir ibare ihtiva etmemekte ve saldırının faillerini doğrudan göstermemektedir. ABD, Afganistan'a müdahalesine bu kararları dayanak göstermektedir. Oysa bu kararlarda kuvvet kullanımına ilişkin

doğrudan ya da dolaylı bir yetkilendirme yoktur. ABD'nin 1990 yılındaki Irak hareketine ilişkin BM Güvenlik Konseyi'nin, Irak'ın Kuveyt'i işgali üzerine verdiği 678 sayılı kararda ise, devletlere barış için güç kullanımı dahil her türlü yetkiyi açıkça vermişti.

Yani burada Afganistan'a yapılan harekâta BM düzenindeki kuvvet kullanmanın yollarında biri olan BM Güvenlik Konseyi'nin kararı ile zorlama hareketinde bulunma söz konusu değildir. ABD kendi kararlarını uygulamakta ve yeni düzenin temsilcisi BM'yi sadece amaçları doğrultusunda kullanmaktadır. ABD ve Büyük Britanya tarafından 7 Ekim 2001 tarihinde başlatılan hareketin hukuki zemini ve adlandırması nasıl olacaktır? Bu konuda uzmanlar zıt görüşler içindedir.¹⁸⁸

E. Milletlerarası Nezaket Kuralları

Türkiye Cumhuriyeti'nin 1961 ve 1982 Anayasalarında, silahlı kuvvetlerin yurtdışına gönderilmesine ve yabancı silahlı kuvvetlerin ülkemize gelmesine karar vermeye kural olarak TBMM yetkilidir. Ancak iki istisnai durumda meclis kararına gerek yoktur. Bunlardan biri ülkemizin taraf olduğu milletlerarası antlaşmalar diğeri ise milletlerarası nezaket kurallarıdır.

Anayasal düzenlemelerde bu milletlerarası nezaket kurallarının neler olduğu belirtilmemiştir. 1961 Anayasasının görüşmeleri sırasında milletlerarası nezaket kurallarının ne olduğunun açıklanmasının istenmesi üzerine Anayasa Komisyonu sözcüsü Turan GÜNEŞ şu açıklamayı yapmıştır; "Dost bir devletin filosu memleketimizi ziyarete gelir denizciler karaya çıkmak ister hükümeti ziyaret etmek ister Türkiye'ye yabancı silahlı kuvvetleri bu surette misafir olarak gelir. Bu nezaket kurallarının icabıdır. İngiltere Kraliçesi'nin taç giyme merasimine, dost memleketlerin oraya gönderdikleri silahlı kuvvetler nezaket kurallarının icabıdır. Bunlar için meclisten izin almanın lüzumlu olmadığını düşündük."¹⁸⁹ Bunun gibi tabii afet nedeniyle yardım, devlet adamlarının cenaze töreni, açılış, tesis ziyareti, bilgi ve görgü artırıcı gezi, kurs gibi faaliyetler için temsilci gönderilmesi bu

¹⁸⁸ Bu hareket meşru müdafaa niteliğine sahip olmaktan çok, Konseyin Afganistan'a ilişkin daha önceki kararlarında yapılan tanıma daha uygun düşmektedir. Bu harekâtın niteliği olsa olsa, bu gerekçeyle dayalı ve uluslararası kamu düzenini yönelik bir kolluk tedbiri olarak tanımlanabilir. Burada 11 Eylül saldırıları karşısında uluslararası kamu düzeninin korunması için alınacak tedbirlerin, sistemin hukuki çatısı içinde işletilmesinden çok, ABD çıkarlarının bir anlamda uluslararası kamu düzeninin korunması gerekleriyle örtüştüğü ya da zaten sistemin, bizzat kendisi olduğu sonucunu doğuracak bir karar alma süreci ve bunun yorumuyla karşı karşıyayız.

¹⁸⁹ Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, C. 3, 18.04.1961, s. 380.

kapsamda değerlendirilebilir. Bu kurallar insani yanı ağır basan ve yapılmaması hoş karşılanmayan centilmen davranışlardır.¹⁹⁰

F. Türkiye'nin Taraf Olduğu Milletlerarası Antlaşmalar

Yurtdışına silahlı kuvvet gönderilmesi ve yabancı silahlı kuvvetlerin ülkede bulunması için TBMM kararına ihtiyaç duyulmayan ikinci durum Türkiye'nin taraf olduğu milletlerarası antlaşmalardır. Bu konuda iki antlaşmadan bahsedebiliriz: 1949 yılında imzalanan Washington Antlaşması¹⁹¹ ve 1959 yılında imzalanan Garantörlük Antlaşması'dır.

1. NATO (Washington) Antlaşması

Kuzey Atlantik Barış İttifakı (North Atlantic Treaty Organisation) 12 ülkenin (Amerika Birleşik Devletleri, Kanada, Norveç, İngiltere, Fransa, Portekiz, Danimarka, Hollanda, Belçika, İtalya, İzlanda ve Lüksemburg) katılımıyla 4 Nisan 1949'da Washington'da imzalandı. Washington Antlaşması olarak da anılan antlaşma tüm imzacı devletlerin onaylarının tamamlanmasından sonra 24 Ağustos 1949'da yürürlüğe girdi. Türkiye NATO'ya 22 Ekim 1951'de Londra'da imzalanan protokolü imzaladıktan sonra 5886 sayılı yasa ile üye oldu. Aynı tarihte Yunanistan'da NATO'ya üye oldu. Almanya'nın 1955'te, İspanya'nın 1982'de, Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya'nın 1999'da katılımıyla üye sayısı 19 oldu. Eski Doğu Bloğu üyesi 7 ülke (Romanya, Bulgaristan, Letonya, Estonya, Litvanya, Slovakya ve Slovenya) 29 Mart 2004 tarihinde NATO'ya üye olmuşlardır. Böylece NATO'nun üye sayısı 26 olmuştur.

NATO'nun temel hedefi üyelerinin güvenliğini sağlamak ve Avrupa – Atlantik Sahasında barışı korumak, güvenliğin güçlenmesini ve yayılmasını sağlamaktır. NATO esas itibariyle bir savunma ittifakıdır. Antlaşmanın 5'inci ve 6'ncı maddesi; savunmanın hangi durumlarda olacağını açıklamıştır. Buna göre; Kuzey Amerika'da, Avrupa'da, Türkiye'de ve Yengeç Dönencesinin Kuzeyinde yer alan adalara yapılacak silahlı saldırı durumunda; yukarıda belirtilen toprakların üzerindeki hava sahasında bulunan ya da antlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihte taraflardan herhangi birinin işgal kuvvetlerinin üstlenmiş bulunduğu herhangi bir Avrupa toprağında veya Akdeniz'de ya da Yengeç Dönencesinin Kuzeyindeki Kuzey Atlantik Bölgesinde bulunan tarafların herhangi birine ait kuvvetlere,

¹⁹⁰ Alkan, a.g.e., s.19.

¹⁹¹ NATO Antlaşması Washington'da imzalandığı için bu isimle de anılmaktadır.

gemilere ya da uçaklara yapılan silahlı saldırı durumunda bu saldırı tarafların hepsine yöneltilmiş değerlendirilecektir.

Böyle bir saldırı durumunda taraflar, Kuzey Atlantik bölgesinde güvenliği sağlamak ve korumak için bireysel olarak ve diğerleriyle birlikte, silahlı kuvvet kullanımında dâhil olmak üzere gerekli görülen eylemlerde bulunarak saldırıya uğrayan taraf ya da taraflara yardımcı olmak konusunda anlaşmışlardır. Burada sözü edilen meşru müdafaa BM Antlaşması'nın 51'nci maddesine dayanmaktadır.

Diğer yandan NATO gibi bölgesel kuruluşlar BM düzenindeki meşruiyetini antlaşmanın VIII. bölümünden almaktadırlar.¹⁹² Ancak kendi dışında bölgesel kuruluşların varlığına olur veren BM Antlaşması bu kuruluş ve antlaşmalarda olması ve uyulması gereken bazı yükümlülükler yüklemiştir. Birinci olarak bu antlaşma ve kuruluşlar ve bunların çalışmaları BM'nin amaç ve ilkeleri ile bağdaşacaktır. İkinci olarak bu antlaşma ve kuruluşlara katılan BM üyeleri yerel anlaşmazlıkları barışçı yollarla çözmek için önce çaba harcayacaklar akabinde gerekirse Güvenlik Konseyi'ne sunacaklardır. Üçüncü olarak bu antlaşma veya kuruluşların anlaşmazlıkların barışçı yoldan çözümü için BM Güvenlik Konseyi'nin 34'üncü maddedeki soruşturma yapma yetkisini ve 35'inci maddede belirtilen BM üyeleri veya üye olmayan devletlerin el atılan uyuşmazlıkla ilgili olarak genel kurulun dikkatini çekmesi ve genel kurulun BM Antlaşması'nın 11'inci ve 12'inci maddesine göre alacağı tedbirleri engellemez. Dördüncü olarak Güvenlik Konseyi'nin izni olmadan bu anlaşmalar ya da kuruluşlar tarafından hiçbir zorlama eylemine girilemez. Güvenlik Konseyi kendi yetkisinde olan zorlayıcı önlemlerin uygulanması için bölgesel antlaşma ya da kuruluşlardan yararlanabilir. Beşinci olarak söz konusu bölgesel antlaşmalar uyarınca ya da bölgesel kuruluşlar tarafından uluslararası barış ve güvenliğin korunması için girişilen ya da tasarlanan tüm eylemlerden Güvenlik Konseyi'ni her an ve tam olarak haberdar edeceklerdir.

NATO Antlaşması'ndaki 5'inci maddesinin uygulanabilmesi için öncelikli Şartlar; silahlı bir saldırının olması ve bu saldırı eyleminin NATO üyeleri dışında bir yerden kaynaklanmasıdır. 1949 yılında akdedilen NATO Antlaşmasının 5'inci maddesi 52 yıl boyunca işletilmemiştir. 11 Eylül 2001 tarihinde ABD'nin New York kentinde Dünya Ticaret Merkezi kulelerine ve Pentagon'a yapılan saldırılardan

¹⁹² Söz konusu bölümün ilk maddesi olan 52. maddesi; BM Antlaşması'nın, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına ilişkin bölgesel antlaşma veya kuruluşların teşkiline engel olmadığı hükmünü içermektedir.

sonra toplanan NATO üyeleri ABD'ye karşı yapılan saldırılar nedeniyle antlaşmanın 5'inci maddesinin işletilmesine karar vermişlerdir.¹⁹³ NATO ülkeleri Washington Antlaşması'nın 5'inci maddesini işletme kararı almasına rağmen ABD harekate sadece Büyük Britanya'nın desteğini alarak girişmiştir.¹⁹⁴ NATO gibi bölgesel teşkilatların ve tek olarak devletlerin meşru müdafaa hakkı BM antlaşmasına dayanmakta olan bu hak ancak Güvenlik Konseyi'nin harekete geçmesine kadar kullanılabilir veya BMGK bölgesel kuruluşa zor kullanma yetkisini devredebilir. ABD'nin Afganistan'a yaptığı hareket bu bağlamda yukarıdaki durumun dışında görülmektedir. ABD tamamen kişisel çıkarları ve şahsi planları doğrultusunda hareket etmiştir. Soğuk savaş döneminde olduğu gibi karşısında kendisine denk bir kuvvet olmayışı planlarını kolayca uygulamasına imkan sağlamıştır.

2. Garanti Antlaşması

Garanti Antlaşması, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin temel yapısına ilişkin 11 Şubat 1959 tarihli antlaşmanın 21'inci maddesine istinaden aynı tarihte Zürih'te imzalanmıştır. Antlaşmanın tarafları Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'dir. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin toprak bütünlüğünü, geleceğini koruma altına almak için akdedilen antlaşmanın en önemli maddesi 3'üncü maddedir. Bu maddeye göre: "Bu antlaşma hükümlerinin herhangi birinin ihlali halinde Yunanistan, Türkiye ve İngiltere bu hükümlere saygıyı sağlamak için gerekli girişimlerin yapılması ve önlemlerin alınması maksadıyla aralarında danışmalarda bulunmayı üstlenirler. Üç garantör devletten biri, birlikte veya birbirlerine danışarak (işbirliği halinde) hareket etmek olanağı bulunmadığı takdirde, bu antlaşmanın oluşturduğu durumu (state of affairs) münhasıran yeniden oluşturmak gayesi ile hareket etmek hakkını korumaktadırlar."

¹⁹³ İbrahim Kaya, "11 Eylül Saldırıları ve Sonrası: Uluslararası Hukukta Askeri Müdahale", *Stratejik Analiz Dergisi*, ASAM yayınları, 2002, s. 102-106.

¹⁹⁴ ABD'nin, NATO'nun 5. maddenin işletilmesi kararına rağmen bu imkânı kullanmaması ile ilgili olarak: "Eğer ABD, NATO'nun bütünleşmiş komuta yapısını kullanmak istemiş olsaydı, bu istek birçok müttefik için ciddi politik ikilimler yaratacaktı. Ayrıca ABD belli ki askeri operasyonu sıkı bir kontrol altında tutmak istiyordu. Diğer yandan Washington Kosova deneyimi bir daha yaşamak istemiyordu. ABD'nin Kosova operasyonundaki çatışma yönetimi, hedef stratejisinden dolayı sık sık müttefikler tarafından eleştirilmişti. Afganistan harekâtının ağırlıklı olarak havadan atılan hassas güdümlü mühimmatla dayanması ve müttefiklerin bu silahlara sahip olmaması da etkenlerden biridir. Geçmişte bazı üyelerce; NATO kuvvetlerinin ittifak sınırları hatta Avrupa dışında kullanılmayacağı, itirazları da saldırının hemen başında ABD'ye güçlü bir politik destek veren ve tarihte ilk defa 5'inci maddeyi uygulama kararı alan Avrupalı liderlerin ABD tarafından bir kenara bırakılmasında etkindir." *ASAM Yayınları*, S. 19, s. 102.

Antlaşmalara rağmen Yunanistan'ın ve Kirişli Rumların Enosis¹⁹⁵ çabaları devam etmiş ve bu faaliyetler adadaki Türk varlığı açısından tehlikeli boyutlara ulaşmıştır. Türkiye, Garanti Antlaşması'nın verdiği yetkiye dayanarak 1964 ve 1967 yıllarında müdahale kararı almış ancak başta ABD olmak üzere dünyanın baskıları sonucu müdahaleden vazgeçmiştir.¹⁹⁶ 15 Temmuz 1974 tarihinde, Kıbrıs Cumhurbaşkanı Makarios'un Sampson tarafından devrilmesiyle başlayan olaylar sonunda Türkiye Garanti Antlaşması'nın kendisine verdiği yetkiyi kullanarak 20 Temmuz 1974 tarihinde adaya çıkarma yapmıştır. Bu harekattan sonra adada fiili olarak iki kesim oluşmuştur. Adanın tekrar birleştirilmesi yönündeki çözüm çabalarının sonuçsuz kalması üzerine 1983 yılında KKTC ilan edilmiştir. Garanti antlaşmasına istinaden adada halen kolordu seviyesinde Türk Silahlı Kuvveti görev yapmaktadır. Garanti Antlaşması Türk siyasetinin ve diplomasisinin en başarılı çalışmalarındandır.

III. SİLAHLI KUVVET KULLANILMASI KARARININ HUKUKSAL SÜRECİ

A. Kararın Niteliği

Türk hukukunda silahlı kuvvetlerin ülke dışına gönderilmesi, Bakanlar Kurulu'nda tüm bakanlarca imzalanan ve TBMM'den bu yönde izin talebini içeren bir tezkerenin Başbakanlık tarafından TBMM Başkanlığı'na sunulması ve bu tezkerenin TBMM Genel Kurulu'nda görüşülüp oylanması sonucunda alınan karar ile gerçekleşmektedir.¹⁹⁷

TBMM Türk Silahlı Kuvvetleri'nin kullanılması yetkisini bir karar ile kullanır. Bu karar bir kanun değil, bir "Parlamento Kararı"dır ve parlamento kararlarının hukuki rejimine sahiptir.¹⁹⁸

¹⁹⁵ Birleşme anlamına gelmektedir. Kıbrıs Adası'nın Yunanistan ile birleşmesi dileğini belirtmekte kullanılan bir deyimdir. Yunanistan ve Kıbrıs Rumları arasında benimsenen Enosis, Megalo Idea düşüncesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bkz. Ulvi Keser, *Kıbrıs'ta Türk-Yunan Fırtınası (1940 - 1950 - 1960 - 1970)*, Boğaziçi Yayınları, 2006, s.145-148.

¹⁹⁶ Türk siyasi hayatına Johnson Mektubu olarak geçen ve 16.03.1964 tarihinde TBMM'den geçen Kıbrıs'a silahlı Kuvvet gönderilmesi kararı üzerine dönemin ABD Başkanı Johnson tarafından Başbakan İnönü'ye gönderilen mektupta: Türkiye'nin ABD ile müşavere etmeden bu harekâtı yapmasının doğru olmayacağını, Garanti Antlaşması'na göre daha yapılması gereken işler olduğunu, Türkiye'nin tek taraflı müdahalesi için şartların oluşmadığını belirterek bu karardan vazgeçilmesini istemiştir. Bu mektup 13.01.1966 tarihli senato kararıyla kamuoyuna açıklanmıştır. Mektubun tam metni için bkz. almanakturkiye.awardspace.com/1964.html, (Çevrim içi), 15.07.2013.

¹⁹⁷ Ergun Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, Ankara, 2003, Yetkin Yayınları, s.218.

¹⁹⁸ Kemal Gözler, a.g.e., s.313-314.

Bilindiği gibi yasama yetkisi meclisindir ve Anayasa hükmüne göre bu yetki başkasına devredilemez. Ancak sözü edilen yasama yetkisinin ne olduğu Anayasa’da tanımlanmamıştır. Yalnız, Danışma Meclisi Anayasa Komisyonu tarafından 7’nci maddenin gerekçesinde “millet adına kanun koyma yetkisini yasama meclisi yerine getirir” denmiştir. Bu ibareden anayasa koyucunun yasama yetkisi ile “kanun koymayı” kast ettiğini anlayabiliriz. 1961 Anayasası’nın ayrıntılı gerekçesinde “kanun koymak, değiştirmek ve kaldırmaktan anlaşılması gereken, kaide tasarruflar koyma yetkisidir” denmiştir.¹⁹⁹ Diğer yandan kanunlar maddi anlam ifade edebildiği gibi şekli kanunlarda söz konusudur. Şekli kanun, kural-işlem olmadığı, bir objektif hukuk kuralı koymadığı halde, aynı hukuki güce sahip olan ve aynı yargısal denetim rejimine tabi bulunan işlemlerdir²⁰⁰ Örneğin: Para basılmasına karar vermek, bütçe ve kesin hesap kanunlarını kabul etmek, genel ve özel af ilan etmek gibi işlemler ancak kanun yoluyla yapılır ancak bunlar bildiğimiz anlamda maddi kanunlar değildir. Anayasa bu işlemlerin mahiyetine bakılmaksızın kanunla düzenlenmesini istemiştir. Anayasa Mahkemesi bir kararında nitelikleri ne olursa olsun TBMM’nin kanun adı altında yaptığı tüm tasarrufların denetime tabi olduğunu belirtmekle beraber²⁰¹ kanunlar hakkında maddi kanun anlayışına sahip olduğunu göstermiştir.²⁰² Bu anlayış meclisin “karar” adı altında yaptığı işlemlerin Anayasa Mahkemesi’nce denetime tabi tutulmasında önem taşımaktadır. Anayasa Mahkemesi bir işlemi denetime tabi tutarken bu işleme verilen isim ile bağlı kalmamakta işlemin özü ve niteliğini dikkate almaktadır.²⁰³

Yasama meclislerinin hukuki işlemleri, kanunlar ve parlamento kararları olmak üzere ikiye ayrılır.²⁰⁴ Meclis kararları, TBMM’nin kanun dışındaki bütün işlemleridir.²⁰⁵ Kanun ile düzenlenmesi gereken bir konunun karar şeklinde yapılması ya da tersi olarak karar şeklinde düzenlenmesi gereken konunun kanun ile düzenlenmesi açık olarak “yetki ve usul” saptırmasıdır.²⁰⁶

Silahlı kuvvetlerin kullanılmasını içeren düzenlemelerin hukuki niteliği ve bu

¹⁹⁹ Ergun Özbudun, a.g.e., s.187.

²⁰⁰ A.e., s.188.

²⁰¹ Anayasa Mahkemesi E.1965/19,K.19665/42, 12.07.1965, **AMKD**, S.3, s.180-181.

²⁰² Anayasa Mahkemesi E.1967/41,K.19669/57, 25.10.1969, **AMKD**, S.8.s.40; E.1963/124, K.1963/243, 11.10.1963, **AMKD**, S.1, s.430.

²⁰³ Bülent Tanör, Necmi Yüzbaşıoğlu, **1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2000, s.300.

²⁰⁴ Özbudun, a.g.e., s. 214.

²⁰⁵ A.e.,s.188.

²⁰⁶ Tanör, Yüzbaşıoğlu, a.g.e., s.300.

konunun bir kanun ile mi yoksa karar ile mi düzenlenmesi gerekli olduğu hususu de ele alınmalıdır;

1982 Anayasası 92'nci maddesi; "Milletlerarası hukukun meşru saydığı hallerde savaş hali ilanına ve Türkiye'nin taraf olduğu milletlerarası antlaşmaların veya milletlerarası nezaket kurallarının gerektirdiği haller dışında, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yabancı ülkelere gönderilmesine veya yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına izin verme yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisi'nindir.

Türkiye Millet Meclisi tatilde veya ara vermede iken ülkenin ani bir silahlı saldırıya uğraması ve bu sebeple silahlı kuvvet kullanılmasına derhal karar verilmesinin kaçınılmaz olması halinde Cumhurbaşkanı Türk Silahlı Kuvvetleri'nin karar verebilir" şeklindedir.

1961 Anayasası 66'ncı maddesi; "Milletlerarası hukukun meşru saydığı hallerde savaş hali ilanına ve Türkiye'nin taraf olduğu milletlerarası antlaşmaları veya milletlerarası nezaket kurallarının gerektirdiği haller dışında, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yabancı ülkelere gönderilmesine veya yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına izin verme yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisi'nindir. Bu izin için meclisler birlikte toplanarak karar verirler". TBMM İçtüzüğü 129'ncu maddesi: "Anayasanın 92'nci maddesinin birinci fıkrası gereğince, yabancı bir devlete karşı veyahut belli bir devleti hedef tutmayıp Türkiye için savaş hukukunun yürürlüğe girmesini gerektiren hallerde savaş hali ilanına, Bakanlar Kurulu'nun istemi üzerine, Türkiye Büyük Millet Meclisince karar verilir. Bu kararı Cumhurbaşkanı uygular. Ancak, Anayasanın 92'nci maddesinin ikinci fıkrasında belirtilen hallerde Cumhurbaşkanı da Türk Silahlı Kuvvetleri'nin kullanılmasına karar verebilir ve derhal Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni toplantıya çağırır".

TBMM İçtüzüğü 130'uncu maddesi; "Anayasanın 92'nci Maddesi birinci fıkrası gereğince, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yabancı ülkeye gönderilmesine veya yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına belli bir süre için, Bakanlar Kurulu'nun istemi üzerine, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce izin verilir. Bu kararı Cumhurbaşkanı uygular." şeklindedir.

Görüldüğü gibi tüm düzenlemelerde açıkça "izin" hususundan söz edilmiştir. Bu izin meclis tarafından hükümete bir "karar" ile verilecektir. Anayasa'da mutlaka kanun ile düzenlenmesi gereken hususlardan biri olarak düzenlenmemiştir. TBMM bu yetkisini bir karar ile kullanır. Bu karar bir kanun değil, bir "Parlamento Kararı"dır

ve onların hukuki rejimine tabi olur.²⁰⁷

Tarihsel olarak konuyu ele aldığımızda meclisin yukarıda belirtilen doğrultuda kararlar aldığını görürüz. TBMM, ilki 1964 yılında olmak üzere, silahlı kuvvetlerin kullanılması hususunda verdiği kararların tamamında "...izin verilmesi hakkında karar" vb. ifadeler kullanmıştır.

TBMM, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin kullanılmasına değil, kullanılmasına izin vermeye yetkilidir. Bu hükümden TSK'nın kullanılmasında başka bir organın yetkili olduğu anlamı çıkmaktadır. Bu organda şüphe yok ki Bakanlar Kurulu'dur. Fakat Bakanlar Kurulu bu yetkisini, TBMM'nin vereceği bir ön izne bağlı olarak kullanabilir. Başka bir ifadeyle, meclisin izin verme kararı, Bakanlar Kurulu'nun hukuken yürürlükte olan bu yetkisini uygulanabilir kılan, bir bakıma serbest kılan bir işlemdir.²⁰⁸

Anayasa Mahkemesi bu konuda önüne gelen dört iptal davasından üçünde görevsizlik kararı vermiş; Çekiç Güç'ün görev süresinin uzatılmasına ilişkin 409 sayılı kararı ise karar yeter sayısına uyulmaması nedeniyle "eylemli içtüzük değişikliği" addederek iptal etmiştir.²⁰⁹ Sonuç olarak hükümetler Anayasa'da belirtilen durumlarda belirtilen şekilde silahlı kuvvetleri kullanabilmek için yetkilidir ancak bu yetkinin kullanılması meclisin vereceği bir "izin kararı"na bağlıdır.

Bazı hukukçular 92'nci madde ile ilgili düzenlemelerin karar değil kanun ile yapılması gerektiğini ileri sürmüşler, gerekçe olarak da özellikle savaş hali ilanının kişilerin temel hak ve özgürlüklerini doğrudan etkilemesini göstermişlerdir. Ancak, kanunların temel özelliklerinin; objektif, genel, soyut kural olmak olduğu göz önüne alınırsa bu düşüncenin doğru olmadığı sonucuna varılacaktır. Burada hukuki sonuçları doğuran bizatihi meclis kararı değil, yürütme organının bu karara dayanarak veya re'sen savaş halinin gerektirdiği idari düzenlemeleri yapmasıdır.²¹⁰ Meclisin bu izin yetkisini kanun seklinde kullanması diğer taraftan isin niteliğine, gereklerine ve yasamın gerçeklerine uygun değildir. Çünkü böylesi kritik durumlarda kanun yapma sürecinin uzunluğu ve Cumhurbaşkanı'nın veto yetkisi gecikmeye neden olabilir.²¹¹

Diğer yandan günümüzde her silahlı kuvvet kullanımının ve silahlı kuvvetlerin

²⁰⁷ Kemal Gözler, a.g.e., s.266-267.

²⁰⁸ Mustafa Erdoğan. *Anayasacılık ve Parlamentarizm*, Siyasal Kitabevi, Ankara,1993, s.162.

²⁰⁹ Bkz. Anayasa Mahkemesi Kararı, E. 424, K.354, K.T.10.10.2001, R.G. 12.10.2001, sayı: 24551.

²¹⁰ Erdoğan, a.g.e., s.167.

²¹¹ A.e., s.168.

her yurt dışına gönderilmesinin savaş ilanı olmadığı açıktır. Nitekim ABD'nin Afganistan'ı işgalinden sonra oluşturulan Afganistan Uluslararası Güvenlik Yardım Kuvvetine (ISAF) şimdiye kadar dördü general olmak üzere yaklaşık 1500 personel ile katkıda bulunmuş; Şubat-Ağustos 2005 tarihleri arasında bu kuvvetin komutasını yürütmüştür. Ancak hiç kimse bizim Afganistan'a savaş ilan ettiğimizi iddia etmemiştir. Çünkü günümüzde savaş kavramı ve uluslararası ilişkiler değişime uğramıştır. Bu duruma bir örnekte TSK'nin özellikle 1990'lı yıllarda uyguladığı Kuzey Irak operasyonlarıdır. Bu operasyonlarla kısa süreli de olsa yurtdışına asker gönderilmiş ancak hiç kimse Irak'a savaş açtığımızı ileri sürmemiştir.

B. Karar Vermede Yetkili Organlar

1. Cumhurbaşkanı

Silahlı kuvvetlerin kullanılması hususundaki 1961 ve 1982 Anayasalarının hükümleri aynı olmakla beraber 1982 Anayasası'nın 92'nci maddesine eklenen ikinci fıkra ile Cumhurbaşkanı'na da silahlı kuvvetlerin kullanılmasına "karar" verme yetkisi tanınmıştır.²¹² Anayasa Komisyonu'nun gerekçesinde "ülkenin ani bir silahlı saldırıya uğraması karşısında silahlı kuvvetleri derhal harekete geçirebilmek için TBMM'nin derhal toplanıp karar almasının gecikmelere yol açacağı veya toplanmasına imkan olmayan hallerde telafisi mümkün olmayan durumlar yaratacağı düşünülerek Cumhurbaşkanı'nın silah kullanılmasına derhal karar vermesinin kaçınılmaz olduğu belirtilmiştir. Daha sonra Milli Güvenlik Konseyi "silahlı kuvvet kullanılmasına izin verme" olan madde kenar başlığını maddenin içeriğine uygun olarak "savaş hali ilanı ve silahlı kuvvet kullanılmasına izin verme" şeklinde değiştirmiş, Cumhurbaşkanı'nın yetkisine açıklık getirmek amacıyla maddenin ikinci fıkrasının başına "Türkiye Büyük Millet Meclisi tatilde veya ara vermede iken" hükmünü eklemiştir.

Görüldüğü gibi Cumhurbaşkanı'na verilen yetki sınırlı olup belli şartlarda ve durumlarda kullanılabilir. Öncelikle Cumhurbaşkanı'nın bu yetkiyi kullanabilmesi için "ülkenin ani bir silahlı saldırıya uğraması" gerekmektedir. Cumhurbaşkanı'nın bu durum dışında silahlı kuvvet kullanılmasına karar verme yetkisi yoktur. Yani TBMM tatilde veya ara vermede olsa bile silahlı kuvvetlerin yurtdışına gönderilmesine veya yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına ilişkin ve ülkeyi savunma amacı dışında yurtdışına asker gönderme, yabancı

²¹² İzgi-Gören, a.g.e., s.902-903.

askerlerin ülkemizde bulunması ve savaş ilanı gibi yetkileri yoktur.²¹³

Cumhurbaşkanı'na bu konuda Anayasa haricinde İçtüzükte de yetki tanınmıştır. İçtüzüğün 129'uncu maddesinin 1'inci fıkrasına göre; Bakanlar Kurulu istemi üzerine TBMM tarafından karar verilen savaş hali ilanı kararını Cumhurbaşkanı uygular ve İçtüzüğün 130'uncu maddesine göre; Türk Silahlı Kuvvetlerin yabancı ülkelere gönderilmesi ve yabancı askerlerin Türkiye'de bulunmasına TBMM'ce izin verilir ve bu kararı Cumhurbaşkanı uygular.

2. TBMM'nin Yetkisi

a. Genel Olarak

Anayasaya göre (m.87), "savaş ilanına karar vermek" TBMM'nin yetkileri arasında yer alır. Yine Anayasanın 92'nci maddesine göre milletlerarası hukukun meşru saydığı hallerde savaş ilanına münhasıran TBMM yetkilidir. Silahlı kuvvetlerin yabancı ülkelere gönderilmesine ya da yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına izin verecek olan da TBMM'dir.

Savaş ilanı dışında "silahlı kuvvetlerin kullanılmasına karar verme" ya da "yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına izin verme" yetkisi konusunda görüş birliği bulunmamaktadır. Anayasa Mahkemesinin çoğunluk (7/11) yorumu,²¹⁴ bu yetkinin Bakanlar Kurulunun işin gereğini takdir ederek somutlaştıracığı "ön izin" niteliğinde bir yetki olduğu ve münhasıran TBMM'ye ait olmadığı yönündedir. Ancak doktrinde Mahkemenin çoğunluk yorumunun aksine yetkinin münhasıran TBMM'ye ait olduğu şeklinde bir yaklaşım da söz konusudur.²¹⁵

Milli Güvenliğin sağlanmasından ve Silahlı Kuvvetlerin yurt savunmasına hazırlanmasından Anayasanın 117'nci maddesine göre Bakanlar Kurulunun sorumlu olması, bu görevin TBMM'nin asli sahibi olması gerçeğini değiştirmez. Bu asli sahiplik anlayışı sadece, 117'nci maddenin 2'nci fıkrasındaki Bakanlar Kurulunun TBMM'ye karşı sorumlu oluşundan kaynaklanmamaktadır. Ayrıca TBMM'nin milli güvenliğin sağlanması ve korunması konusunda yapacağı düzenlemelerle Yürütmeye görev vermesi, milli güvenlik politikalarının uygulanması sırasında Bakanlar Kuruluna hesap sorması, Silahlı Kuvvetlerin kullanılmasına izin

²¹³ Erdoğan, a.g.e., s.163

²¹⁴ Anayasa Mahkemesi, E. 1990/31- K. 1990/24, 24 Eylül 1990, AMKD, S: 26, 1992, s. 408.

²¹⁵ Nur Uluşahin, *Savaş Hali İlanı ve Silahlı Kuvvet Kullanılmasına İzin Verme Yetkisi ve Anayasa Mahkemesi'nin 24.9.1990 Tarihli Kararı*, Prof. Dr. Turgut Kalpsüz'e Armağan, Ankara, Turhan Kitabevi Yayınları, 2003, s.1047-1050.

vermesi ve gerektiğinde de, Bakanlar için siyasal sorumluluk mekanizmasını işletmesinden kaynaklanmaktadır.²¹⁶ Yine 117'nci maddenin ilk fıkrasında yer alan Başkomutanlığın Türkiye Büyük Millet Meclisinin manevi varlığından ayrılamayacağını öngören hükmü de TBMM'nin bu konudaki yetkisini desteklemektedir.

Anayasa 90'ıncı maddesi ile uluslararası aktörlerle yapılan anlaşmaların Türkiye bakımından bağlayıcı olabilmesi için gerekli durumlarda Meclis tarafından uygunluk kararının alınması gerektiğini belirterek, Meclis'e yürütme kanadının dış politika taahhütlerini denetleme imkanı da vermektedir. Fakat bunlar dahil 92'nci madde hariç Anayasa'nın hiçbir maddesi, Türk dış politikasında kararların spesifik olarak hangi kişiler veya kurumlarca gerçekleştirileceğini açık şekilde belirtmemektedir. Bununla birlikte, dış politika kararlarının yapılması da Devletin genel işleyişi bakımından aynen iç politika kararlarının yapılmasına benzediği için, bu yetkinin Yürütme kanadına verildiği açıktır. Buna rağmen, Yürütme kanadının da çeşitli kişilerden ve kurumlardan oluşmasından dolayı, bunlar arasında nasıl bir rol dağılımının yapıldığını görebilmek için Anayasa'nın ilgili maddelerine bakmak gerekir.²¹⁷

b. Karar Yeter Sayısı

Meclisin toplanarak bir konuda görüşme yapabilmesi için gerekli milletvekili sayısına, toplantı yeter sayısı, bir konuda karar çıkması için o yönde oy kullanması gereken milletvekili sayısına karar yeter sayısı denir. 1961 Anayasası'nın 86'ncı maddesine göre meclisler üye tam sayısının salt çoğunluğu ile toplanmakta ve toplantıya katılanların salt çoğunluğu ile karar vermektedir. Ancak yüksek katılımı amaçlayan bu hüküm uygulamada meclis toplantıları ve karar almada zorluklar çıkarmaktaydı. Meclis toplantılarına istikrar getirmek ve kararların daha kolay ve tutarlı olmasını sağlamak için 1982 anayasasında yeni düzenlemeye gidilmiştir. Yeni düzenlemeye göre toplantı yeter sayısı üye tam sayısının 1/3'üdür. Karar yeter sayısı ise toplantıya katılanların salt çoğunluğu olup bu sayı hiçbir şekilde üye tam sayısının 1/4'ünden az olamaz. Elbette özel düzenlemeler bunun dışındadır. 1995 yılından beri TBMM üye tam sayısı 550 olduğuna göre toplantı yeter sayısı 184,

²¹⁶ Tayfun Akgüner, 1961 Anayasasına Göre Milli Güvenlik Kavramı ve Milli Güvenlik Kurulu, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları, 1983, s.128.

²¹⁷ Ramazan Gözen, Türk Dış Politikasında Karar Alma Mekanizması, Turgut Özal ve Körfez Krizi, Yeni Türkiye, yıl:1996, sayı:9, 289.

karar yeter sayısı ise 139'dur. Karar vereceklerden daha fazlasının toplanmasını isteyen bu düzenlemenin uygun olmadığı ve sadece karar yeter sayının aranması gerektiği hususunda görüşler vardır.²¹⁸ Silahlı Kuvvet kullanılmasına karar verilmesi hususunda karar yeter sayısı ile ilgili olarak özel düzenleme yoktur. Bu nedenle genel düzenleme olan 96'ncı madde geçerlidir.

Nitekim Irak Krizi konusunda hükümet tarafından 25 Şubat 2003'te TBMM'ye sunulan, "Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Yabancı Ülkelere Gönderilmesi Ve Yabancı Silahlı Kuvvetlerin Türkiye'de Bulunması İçin Hükümet'e Yetki Verilmesine İlişkin Başbakanlık Tezkeresi", 1 Mart 2003 tarihinde Genel Kurul'da yapılan gizli görüşmeler sonucu kabul edilmedi.

Oylamaya katılan 533 milletvekilinden 250'si ret, 264'ü kabul yönünde oy kullandı. 19 milletvekili çekimser kaldı.

Bu sonuçlar üzerine, Muhalefet, "TBMM Toplantı ve Karar Yeter Sayısı" başlıklı Anayasa'nın 96'ncı maddesi çerçevesinde 264 kabul oyunun katılanların salt çoğunluğunu oluşturmadığını belirterek sonuca itiraz etti.

Tartışmaların sürmesi üzerine oturuma yirmi dakika ara verilmiş ardından yapılan değerlendirmede Anayasa'nın 96'ncı maddesinin açık hüküm taşıdığı, Başbakanlık Tezkeresi'nin Anayasa'nın öngördüğü salt çoğunluğa ulaşamadığı yani reddedildiği açıklanmıştır. Gerçekten de toplantıya katılan 533 milletvekilinin salt çoğunluğu 269 etmektedir. Oysa kabul oyları 264 olarak gerçekleşmiştir. Çekimser oylar karar yeter sayısına dâhil edilmemiştir.

Burada değinilmesi gereken bir durum da toplantıya katılıp oy vermeyenlerin durumudur. İçtüzüğün 146'ncı maddesine göre Genel Kurul'da bulunup da oya katılmayanlar toplantı yeter sayısına dâhil edilirler.

Ancak çekimser oy kullananlar, toplantı yeter sayısına dâhil edilirken karar yeter sayısının dışında tutulmaktadırlar. Ancak bu durum meclis toplantılarını kolaylaştırma yönündeki yeni Anayasa düzenlemesinin aksine karar almayı zorlaştırıcı bir durumdur.²¹⁹

3. Bakanlar Kurulu

Bakanlar Kurulu, Başbakan ve bakanlardan oluşan kolektif bir karar organı

²¹⁸ İzgi, Gören, a.g.e., s.931.

²¹⁹ Tanör, Yüzbaşıoğlu, a.g.e., s.264.

niteliğindedir.²²⁰ Çok genel olarak, 1982 Anayasasına ve geleneksel dış politika karar alma kurallarına göre, Yürütmenin en etkili kanadı olması nedeniyle, dış politika kararlarının Hükümet (yani Bakanlar Kurulu) tarafından yapılması beklenir.²²¹ Özellikle “Milli güvenliğin sağlanmasından ve Silahlı Kuvvetlerin yurt savunmasına hazırlanmasından TBMM”ye karşı, Bakanlar Kurulu sorumludur” diyen Anayasanın 117’nci maddesinin 2’nci fıkrası bu konudaki yetkiyi açık bir şekilde Bakanlar Kuruluna vermektedir. Parlamenter sistemde Bakanlar Kurulu, aynı siyasi programı benimsemiş kişilerden oluşan türdeş ve dayanışma halinde bir organ olarak kabul edilmektedir. Bakanlar Kurulu üyeleri, hükümetin yürütmekle olduğu genel siyaseti ilgilendiren ve Bakanlar Kurulunda görüşülmüş olan herhangi bir konu dolayısıyla toplu olarak sorumludurlar. Bu sorumluluk kolektif sorumluluk olarak adlandırılmaktadır. Genel siyasetin yürütülmesi ile ilgili Bakanlar Kurulu kararlarında tüm bakanlar için ortak sorumluluk söz konusudur.²²² Ortak sorumluluk ilkesinin doğal bir sonucu olarak Bakanlar Kurulunda alınan bir karara katılmayan bakan, bakanlıktan çekilebilir, çekilmediği takdirde Bakanlar Kurulunda alınan karara karşı olduğunu ve katılmadığını ileri sürerek sorumluluktan kurtulamaz.²²³

Bakanlar Kurulunun milli güvenliğin sağlanmasından dolayı sorumluluğu Anayasanın 112’nci maddesinin ilk fıkrasındaki ortak sorumluluk türüne girer. Bu ortak sorumlulukta esas yük Başbakanı da toplanmış olmakla birlikte milli güvenliğin sağlanmasından ve Silahlı Kuvvetlerin yurt savunmasına hazırlanmasından bakanların hepsi sorumludur. Her bakan Bakanlar Kuruluna verilen bu görevin yerine getirilmesinden dolayı Başbakan ve diğer bakanlarla birlikte sorumludur. Bu siyasal sorumluluk yerine getirilmezse parlamento tarafından Bakanlar Kurulunun görevden düşürülmesi ya da çekilmesine yol açar.²²⁴

Anayasa Mahkemesi, 1961 Anayasası döneminde verdiği bir kararda “Genel Kurmay Başkanı, silahlı kuvvetlerin komutanıdır”²²⁵ hükmünden yola çıkarak Anayasanın barışta ve savaşta silahlı kuvvetlerin hazırlanması ve idaresi görevini Genel Kurmay Başkanına verdiğini bunun karşılığında da Bakanlar Kurulu içinde Başbakanı karşı sorumlu tuttuğunu belirtmektedir. Bu sorumluluk bağı nedeniyle

²²⁰ Akgüner, a.g.e., s.132.

²²¹ Gözen, a.g.e., s.289.

²²² Hikmet Tülen, *Türk Anayasa Hukukunda Bakanların Cezai Sorumluluğu ve Meclis Soruşturması*, Mimoza Yayınları, Konya, 1999, s.38.

²²³ A.e., s.38.

²²⁴ Mehmet Turhan, *Değişen Egemenlik Anlayışının Hak ve Özgürlüklerin Korunmasına Etkileri ve Türk Anayasa Mahkemesi*, *Anayasa Yargısı*, 2003, s.154-155.

²²⁵ Aynı hüküm 1982 Anayasasının 117. maddesinin 3. fıkrasında yer almaktadır.

Başbakana verilen işlerin yönetim ve denetimi görevi ile ilgili Başbakanın sorumluluğunun kişisel sorumluluk olduğunu karara bağlamıştır. Bakanlar Kurulunun, “Ordunun savaşa hazırlanması” konusundaki ortak sorumluluğunun -ki bu hüküm 1982 Anayasasında “Silahlı Kuvvetlerin yurt savunmasına hazırlanması” şeklindedir- Başbakanının Bakanlar Kuruluna sorumlu olması, Bakanlar Kurulunun da TBMM’ye karşı sorumlu olmasından kaynaklandığını da belirtmiştir.²²⁶ Ancak bu karar Başbakanın kişisel sorumluluğu olamayacağı nedeniyle eleştirilmiştir.²²⁷ Başbakanın sorumluluğunun yaptırımı siyasidir ve Bakanlar Kurulunun iktidardan düşmesi demektir.²²⁸ Başbakanın sorumlu olması durumunda sorumluluk kişisel değil ortak sorumluluktur.²²⁹

Anayasanın 117’nci maddesinin 4’nci fıkrasına göre “Genelkurmay Başkanının görev ve yetkilerinden dolayı Başbakana karşı sorumlu” olduğu belirtilerek denetleme yetkisi de Bakanlar Kurulunun başı olan Başbakana verilmiştir. Başbakan yürütmenin köşe taşıdır ve sıfatıyla halkın ve yasama organının önünde hükümeti temsil eder. Bakanlar Kurulunun diğer üyelerini seçer, lideri bulunduğu partinin meclisteki gücüne göre yasama sürecini yönlendirir.²³⁰

1982 Anayasası, Bakanlar Kurulu içinde Başbakanın pozisyonunu yükseltmiştir. Başbakan belirli konularda, aktif-uygulayıcı bir bakanlık yetkisine sahip kılınmıştır. Başbakan, idare hukuku anlamıyla bakanların “hiyerarşik amiri” olmasa bile, “siyasi amiri” olarak kabul edilmektedir.²³¹ Milli güvenlikle ilgili konularda zaman zaman seri hareket etmek gerektiğinde Başbakan bizzat girişimde bulunur ve bu girişimin ardından Bakanlar Kuruluna bilgi vermek durumunda kalabilir.²³² Başbakanın fiili gücü, sadece hukuki yetkilerinden doğmamaktadır. Savaş zamanında veya acil bir durum karşısında fiilen daha fazla yetki kullanabilir ve ülkenin kaderini eline alabilir.²³³

Ülkenin iç ve dış siyasetini belirleme yetkisine sahip olan Bakanlar Kurulu, kuvvet kullanımı konusunda da girişim önceliğine sahip bulunmaktadır. Kuvvet kullanımının gerekli olduğuna karar veren bakanlar kurulu, kuvvet kullanımı

²²⁶ Anayasa Mahkemesi, E.1963/67- K. 1966/19, 14 Nisan 1966, AMKD, S: 4, 1992, s. 124.

²²⁷ Turhan, a.g.e., s.155.

²²⁸ Akgüner, a.g.e., s.132.

²²⁹ Armağan, a.g.e., s.130.

²³⁰ Mustafa Erdoğan, “Başbakanlık Hükümeti mi?”, AÜSBFD, yıl: 1989, C: 44, No: 3-4, ,s.209.

²³¹ Burhan Kuzu, “Neden Başkanlık Hükümeti”, Cumhuriyet’in 75. Yıl Armağanı, İstanbul Üniversitesi, 1999, s. 173.

²³² Erdoğan, Başbakanlık Hükümeti mi?, s.223.

²³³ A.e.,s. 234.

konusunda ki yetkilerini kullanmak için önceden meclisin iznini almak zorundadır. Bu konudaki takdir yetkisi Bakanlar Kuruluna, izin verip vermeme yetkisi de Meclise aittir.²³⁴ Ancak iznin verilmesi ile TBMM'nin yetkisinin sona erdiği şeklinde bir düşünceye kapılmamalıdır. Meclis istediği zaman verdiği izni geri almaya ve kapsamını değiştirmeye yetkilidir. İzin olduğu sürece kuvvet kullanımında yetki Bakanlar Kuruluna aittir. İzin verme ya da vermeme kararı Meclise aittir.

Seferberlik ve savaş hali hazırlıkları bağlamında Bakanlar Kurulunun görev, yetki ve sorumlulukları 2941 sayılı Seferberlik ve Savaş Hali Kanununun 5'inci maddesinde belirtilmiştir. Bu madde gereğince TBMM tarafından Türk Silahlı Kuvvetlerinin yurt dışında kullanılmasına karar verilmesi durumunda, bu kuvvetlerle ilgili esasları belirlemek yetkisi Bakanlar Kuruluna aittir. Savaş durumunda Bakanlar Kurulu'nun görev, yetki ve sorumlulukları, yine aynı kanunun 15'inci maddesinde belirtilmiştir. Seferberlik ilan edilmeden savaşa girilmiş ve çatışma fiilen başlamış ise, kanunlarda yazılı savaş ve seferberliğe ait hükümler ile yine kanunlarda savaş hali, savaş zamanı, savaş esnası gibi hallerde uygulanacağı yazılı hükümlerden hangilerinin, nerelerde veya ne zaman uygulanacağı ve bunlardan ne suretle vazgeçileceği, Cumhurbaşkanının başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu kararı ile belirtilir. 16'ncı maddeye göre savaş halinin kaldırılmasına TBMM karar verir.

²³⁴ Korkut Kanadoğlu, "Silahlı Kuvvetlerin Kullanımının Parlamento Tarafından Denetimi", **Bilgi Toplumunda Hukuk Ünal Tekinalp'e Armağan**, İstanbul, Beta Yayınları, Yayın No; 1395, 2003, s. 419.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE SİLAHLI KUVVETLERİN KULLANILMASI UYGULAMALARI VE YARGISAL DENETİMİ

I. BARIŞI DESTEKLEME HAREKÂTI UYGULAMA ÖRNEKLERİ

A. Genel

BM Antlaşması'na göre, uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması, BM örgütünün en önemli görevidir. Bu görevin yerine getirilmesi üye devletlere de uluslararası sorumluluklar yüklemektedir. Üye devletler bu sorumluluklarının bazılarını, ihtiyaç doğduğunda silahlı kuvvetlerini BM hareketlerinde görevlendirmekle yerine getirmektedirler.²³⁵ Soğuk savaşın sona ermesinden sonra, uluslararası barış ve güvenliğin sağlanmasında BM hareketlerine duyulan olağanüstü ihtiyaç, silahlı kuvvetlerin ülke savunması yanında uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması amacıyla başka ülke topraklarında önemli ölçüde kullanılmaya başlanması sonucunu doğurmuştur. Türkiye bu kapsamda uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması amacıyla birçok operasyonda görev almıştır.²³⁶

Türkiye, sorunlara barışçı yollardan çözüm bulunmasına, çatışmaların önlenmesine, önlenememesi halinde, çatışmaların kısa sürede durdurularak kalıcı ve adil bir barışın bir an önce tesis edilmesine büyük önem vermektedir. Türkiye, barışı destekleme görevlerine Anayasa'nın 92'nci maddesine göre uluslararası yükümlülükleri, milli menfaatleri, imkân ve kabiliyetleri paralelinde azami ölçüde iştirak etmektedir.²³⁷

Türkiye'nin barışı destekleme harekâtlarına katılımı Soğuk Savaş sonrasında yoğunluk kazanmasına karşın, aslında yeni bir olgu değildir. Türkiye'nin bu konudaki ilk deneyimi Kore Savaşı'na katılmasıdır. Türkiye, Kore'de 1950-1953 yılları arasında dönüşümlü olarak toplam 15.000 personel görevlendirmiştir. Ancak, bundan sonra yaklaşık bir yarım yüzyıl boyunca Türkiye, barışı destekleme harekâtlarına uzak durmuştur. Türk askeri, Kore'deki varlığını savaş bittikten sonra

²³⁵ Nalcioğlu, a.g.e., s.23.

²³⁶ Gökhan Koçer, Türkiye'nin Barışı Destekleme Harekâtlarına Katkısı, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 3, Sayı:11, (Güz, 2006), s.48.

²³⁷ <http://www.tsk.tr/4-uluslararasi-iliskiler/4-1-turkiyenin-barisi-destekleme-harekatina-katkilari/konular/turk-silahlı-kuvvetlerinin-barisi-destekleme-harekatina-katkilari.htm>, (Çevrim İçi), 01.06.2013.

da sürdürmüştür. Asker sayısı, 1960'tan sonra 200 askere kadar düşürülmüş, 1965'ten itibaren sembolik olarak bir manga asker bırakılmış, bu manga da, 27 Haziran 1971'de geri çekilmiştir.²³⁸

Türkiye, Kosova'dan Afganistan'a, Filistin'den Doğu Timor'a, Bosna-Hersek'ten Gürcistan'a kadar dünyanın çok değişik coğrafyalarında, farklı düzey ve biçimdeki birçok harekâta katılmıştır. 1988'den bu yana altı BM, iki AGİT ve bir Bölgesel Gözlem Misyonu ile 11 BM ve NATO öncülüğünde barışı destekleme harekâtına katılmıştır.²³⁹

Türkiye, BM'nin barış gücü hareketlerine, hem askeri hem de sivil personel açısından önemli oranda destek veren ülkelerden biridir. Hali hazırda 10'un üzerinde BM barış gücü ve barışın inşası hareketine destek veren Türkiye daha önce de birçok barış hareketinde yer almıştır. Türkiye'nin katkısı sadece bölgesi ile de sınırlı kalmamış, Liberya'dan Haiti'ye kadar bir çok bölgede barış gücüne katkıda bulunmuş, bulunmaya devam etmektedir. Türkiye, ayrıca, barış gücü ve barışın inşası hareketlerine en fazla polis gücü veren ilk 15 ülke arasında yer almaktadır.²⁴⁰

Türkiye, 2012 yılı Haziran ayı itibariyle, tüm dünyada süren 19 BM barışı destekleme harekâtından²⁴¹ onuna katılmakta²⁴² ve bu harekâtlarda, ikisi askeri gözlemci, 472'si asker ve 162'si polis olmak üzere toplam 636 personel bulundurmaktadır.²⁴³ Rakamlar itibariyle Türkiye, BM harekâtlarına katılım sağlayan ülkeler arasında 47'nci sırada yer almaktadır.²⁴⁴ Bunun dışında Türkiye, BM'nin verdiği yetkiyle NATO, AGİT ve AB gibi bölgesel örgütler tarafından yürütülen harekâtlar içerisinde de yer almakta ve bu harekâtlarda da sayılan kimi zaman yüzlerle, kimi zaman binlerle ifade edilen asker, polis ve sivil personel bulundurmaktadır. Türkiye'nin icra ettiği barışı destekleme faaliyetlerini, birlik olarak iştirak edilen barışı destekleme harekâtları ve personel ile iştirak edilen uluslararası gözlemci görevleri olmak üzere iki ana başlıkta toplamak mümkündür.

²³⁸ Mehmet Öcal, "Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Bölgesel Ve Küresel Güvenlik Ve Barışa Katkısı", *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 28 Yıl: 2010/1, s.298.

²³⁹ http://www.tsk.tr/4_uluslararasi_iliskiler/4_1_turkiyenin_barisi_destekleme_harekatina_katkilari/konular/turk_silahli_kuvvetlerinin_barisi_destekleme_harekatina_katkilari.htm, (Çevrim içi), 01.06.2013.

²⁴⁰ <http://www.unicankara.org.tr/today/2.html>, (Çevrim içi), 01.06.2013.

²⁴¹ 19 barışı destekleme harekâtından 16'sı barışı koruma (peace keeping) harekâtı, üçü ise, siyasal ya da barışı yeniden yapma (peace building) misyonu harekâtıdır.

²⁴² http://www.un.org/en/peacekeeping/resources/statistics/contributors_archive.shtml, (Çevrim içi), 15.01.13.

²⁴³ <http://www.un.org/Depts/dpko/contributors/2012>, (Çevrim içi), 15.01.13.

²⁴⁴ <http://www.un.org/Depts/dpko/contributors/2012>, (Çevrim içi), 15.01.13.

Ayrıca barışı destekleme hareketlarına ek olarak geçmiş dönemde icra edilmiş ve halen icra edilen Türkiye'nin katıldığı uluslararası gözlem görevleri de şunlardır²⁴⁵,

- BM Irak-İran Askeri Gözlemci Grubu (UNIIMOG),
- BM Irak-Kuveyt Askeri Gözlemci Görevi (UNIKOM),
- BM Doğu Timor Destek Görevi (UNMISSET),
- AGİT Kosova Gözlem Görevi,
- AGİT Gürcistan Sınır İzleme Görevi,
- BM Bosna-Hersek Görevi.
- Gürcistan'daki BM Gözlemci Görevi (UNOMIG),
- El Halil'deki Uluslararası Geçici Mevcudiyet (TIPH),
- Sudan'da BM görevi (UNMIS),
- Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nde AB Polis Misyonu.

Değişik nitelik ve boyutlarda olmak üzere, uluslararası barış ve güvenliğin korunması, sağlanması idamesi amacıyla Dünya'nın birçok bölgesinde, 1948 yılından itibaren barışı destekleme operasyonları/harekatları icra edilmektedir.²⁴⁶ Bu operasyonların nitelik ve boyutlarının daha önce yapılan anlatımlar çerçevesinde ortaya konulabilmesi için bazı önemli operasyonlar örnek olarak verilecektir.

B. Kore

İkinci Dünya Savaşı'nda Sovyetler Birliği'nin Japonya'ya savaş ilanı üzerine Amerika Savunma Bakanlığının "38'nci paralelin kuzeyindeki Japon kuvvetlerinin Sovyetlere, güneyindekilerin de Amerikan Komutanlığına teslim olmaları" önerisi üzerine Sovyet kuvvetleri 12 Ağustos 1945'te Kuzey Kore'yi, Amerika kuvvetleri de 8 Eylül 1945'te Güney Kore'yi işgal etti. 38'nci paralelin ara hattı olarak ilan edilmesi üzerine Kore artık güney ve kuzey olmak üzere ikiye bölündü. Kore anlaşmazlığı, 25 Haziran 1950 sabahı Kuzey Kore'nin, Güney Kore askerlerinin 38'nci paralel boyundaki sınırı geçtiklerini ileri sürerek, sınırı teşkil eden 38'nci paralel boyunca saldırıya geçmeleriyle sıcak savaşa dönüştü. Bu durum karşısında Amerika'nın isteğiyle Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 25 Haziran 1950'de toplantıya çağırıldı. Güvenlik Konseyi, Kuzey Kore'nin Güney Kore'ye saldırmakla barışı bozmuş

²⁴⁵ Bkz. http://www.tsk.tr/4_uluslararası_iliskiler/4_1_turkiyenin_barisi_destekleme_harekatina_katkilari/konular/turk_silahli_kuvvetlerinin_barisi_destekleme_harekatina_katkilari.htm, (Çevrim içi), 15.07.2013.

²⁴⁶ M. Tefvik Odman, *Uluslararası Uyuşmazlıkların Yargı Dışı Barışçıl Yöntemlerle Çözülmesi ve Barışı Destekleme Operasyonları*, Çağ Üniversitesi Yayınevi, Adana, 2002, s.283.

olduğuna karar verdi. Birleşmiş Milletlerin saldırıyı durdurmak ve anlaşmazlığı barış yoluyla çözmek amacıyla yaptığı girişimleri hiçe sayan Kuzey Kore, taarruzu başlatarak Seul'ü ele geçirdi. Bunun üzerine 27 Haziran 1950'de Birleşmiş Milletler, üyelerini Güney Kore Cumhuriyeti'ne yapılan saldırıyı karşılama ve bu bölgedeki milletlerarası barış ve güvenliği geri getirecek yardımlarda bulunmaya çağırıldı. Aralarında Türkiye'nin de bulunduğu on altı devlet Birleşmiş Milletlerin çağrısına cevap verdi ve bu devletlerin gönderdiği yardımlardan Birleşmiş Milletler Kuvvetleri teşkil edildi. Birleşmiş Milletlerin yaptığı çağrı, Türkiye'nin de içinde bulunduğu durum dikkate alınarak TBMM'nin 30 Haziran 1950 tarihli oturumunda gündeme getirilerek kabul edildi.²⁴⁷

Silahlı kuvvet kullanılmasını tavsiye eden kararın anlaşmanın hangi maddesine dayanılarak alındığının belirtilmemesi kimi yazarların anlaşmanın 51'nci maddesine dayanıldığını iddia etmelerine kimi yazarların da 39'ncü madde de yer alan "...uluslararası barış ve güvenliği korunması ve yeniden tesisi için tavsiyelerde bulunur veya 41 ve 42'nci maddeler gereğince hangi tedbirler alacağını kararlaştırır" ifadesine dayanarak Konseyin 39'ncü madde çerçevesinde silahlı kuvvet kullanımını tavsiye ettiğini savundular.²⁴⁸

C. Kongo Cumhuriyeti (ONUC, 1960-1964)

Kongo 30 Haziran 1960'da bağımsızlığını kazandıktan sonra çeşitli karışıklıklara sahne olmuş, Kongo hükümeti 12 Temmuz 1960 tarihinde toprak bütünlüğü ve dış saldırılara koruma sağlanması amacıyla BM'den askeri yardım talebinde bulunmuştur.²⁴⁹

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Kararı ile United Nations Operation in the Congo (ONUC) oluşturulmuştur. ONUC'un amacı Güvenlik Konseyi'nin 1960 ve 1961 yıllarında alınan kararlarında açıklanmıştır. Genel Kurul, 40'ncü acil toplantısında konuya müdahil olmuş ve çözümü Belçika Kuvvetleri'nin bölgeden çekilmesi olarak görmüştür.²⁵⁰ Nitekim 20 Eylül 1960 tarihindeki Genel Kurul'un olağanüstü toplantısında aşağıdaki şekilde ONUC'un amacı özetlenmiştir.

- Kanun ve nizamı sağlamak ve sürdürmek,

²⁴⁷ Bkz. http://www.tsk.tr/8_tarihten_kesitler/8_4_turk_tarihinde_onemli_gunler/kore_savasi/kore_savasi.htm, (Çevrim içi), 15.07.2013.

²⁴⁸ Jale Civelek, Birleşmiş Milletler Teşkilatı, *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, İstanbul, 2001, s.30-31.

²⁴⁹ Odman, a.g.e., s.283.

²⁵⁰ Nigel D. White, *The United Nations and The Maintenance of international peace and security*, The Manchester University Press, s. 201.

- Tüm ülkede can ve mal emniyetini sağlamak,
- Kongo Silahlı Kuvvetleri'ni iç emniyeti sağlayacak yapıya kavuşturmak,
- İç savaşı önlemek,
- Dış etkilerden Kongo'yu korumaktır.

Ayrıca Genel Kurul, üyelerden BM Antlaşması'nın 25 ve 49'ncu maddeleri doğrultusunda hareket etmesini istemiş ve Genel Sekreter'den kanun ve nizamın süratle tesisini ve KONGO'nun politik bağımsızlığının süratle sağlanmasını istemiştir.²⁵¹

ONUC; tarafsızlık, kendini savunma gibi temel Barışı Koruma Harekatı esaslarına başlangıçta bağlı kalmış olsa da faaliyet daha sonra barışı koruma operasyonundan çok geleneksel bir askeri operasyona dönüşmüştür.²⁵²

BM kuvvetleri 30 Haziran 1964'te tamamen çekilmiş olmasına karşın, BM örgütünün çeşitli sivil unsurları iki bin uzmanıyla yardım programı uygulamışlardır.²⁵³

D. Kıbrıs (UNFICYP, 1964 -)

Kongo'da ONUC operasyonunun devam ettiği bir dönemde UNFICYP (UN Peace Keeping Force in Cyprus) adı altında Kıbrıs'ta 04 Mart 1964 tarihli 186 sayılı Güvenlik Konseyi kararıyla yeni bir BM Barışı Koruma Harekatı'na başlanmıştır. UNFICYP 1964 yılında Birleşmiş Milletler tarafından Kıbrıs Türkleri ile Kıbrıs Rumları arasındaki çatışmaları engellemek ve ada üzerindeki düzen ile kanunun normal şartlarda devam etmesini sağlamak amacıyla kurulmuş çok uluslu askeri birliktir.²⁵⁴

1964 ve 1967 olayları ardından sağlanan ateşkes süreci; adada Kıbrıs Hükümeti'ne karşı darbe, Yunanistan'a aday katma girişimi ve Kıbrıslı Türklere karşı insan hakları ihlalleri 1974 yılında Türkiye'nin müdahalesi ile çıkmaza girmiş, taraflar arasında yapılan görüşmeler ve çabalara rağmen bir gelişme sağlanamamıştır. 1983 yılında Kıbrıslı Türklerin bağımsızlıklarını ilanı, Kıbrıs'ın kalıcı bölünmüşlüğüne göstermekte ve UNFICYP görevine bölgede Yunan ve Türk

²⁵¹ A.e., s.117.

²⁵² Nalcioğlu, a.g.e., s.61.

²⁵³ Odman, a.g.e., s.284.

²⁵⁴ Michael Stephen, "How The International Community Made A Cyprus Settlement Impossible", *Journal Of International Affairs*, March - May 2001 Volume VI - Number 1, London, 1997, s.61-78.

Kuvvetleri arasında 180 km'lik askersiz hale getirilmiş bir bölgede devriye, gözlem ve kontrol görevine devam etmiştir.²⁵⁵

E. Somali (UNUSOM,1992-1995)

Somali olayı, bir iç savaş sonucunda ortaya çıkan insani krizlere ilişkin olarak BM'nin çabalarını, ayrıca insani yardımlarla da kuvvet kullanılabileceğini göstermesi bakımından önemlidir. Nitekim ülkede iklime dayalı kuraklık ve çatışmalar nedeniyle büyük açlık sorunları olmuştur.²⁵⁶

BM Güvenlik Konseyi, Somali'ye yapılacak insani yardımların güvence altına alınması ve bölgeye askeri harekât düzenlenmesine olanak sağlamak amacıyla, 28 Ağustos 1992'de UNOSOM-I Harekatını başlatmıştır. Ve üye devletlere BM güvenliğin sağlanması ve gıda yardımlarının gerekli bölgelere emniyetle ulaşması için kuvvet kullanma dahil her türlü yetkiyi vermiştir.²⁵⁷ Ancak, UNOSOM-I'in beklenen başarıyı sağlayamaması nedeniyle, 3 Aralık 1992'de ABD liderliğindeki UNITAF Harekâtı ve arkasından da 3 Mart 1993'te UNOSOM-II Harekâtı başlatılmıştır. Türkiye, TBMM'nin 8 Aralık 1992'de aldığı kararla²⁵⁸, 2 Ocak 1993'den itibaren dokuz kişilik bir irtibat heyeti, 297 kişiden oluşan bir kara birliği ve 607 kişiden oluşan bir deniz birliğiyle harekâta katılmıştır. Bu güç, 22 Şubat 1994'te geri çekilmiştir. UNOSOM-II'nin komutanlığı, 4 Mayıs 1993-18 Ocak 1994 tarihleri arasında bir Türk Korgenerali tarafından yürütülmüştür.²⁵⁹

Türkiye'nin Somali'ye asker göndermesi, özellikle iki açıdan önemli olmuştur. Birincisi, Türkiye, 1950'deki Kore Savaşı'ndan sonra ülke dışına - 1974'teki Kıbrıs Barış Harekâtı sayılmazsa - ilk kez silahlı kuvvet göndermiştir. İkinci olarak da, Türkiye, ilk kez bu düzeyde bir çokuluslu gücün komutanlığını üstlenmiştir. Ülkemizin Somali'deki harekâta katılması tamamen insani amaçlara dayanmıştır.²⁶⁰

BM'nin Somali'deki duruma ilgisi ilk etapta kötü koşullara maruz kalan Somali halkına insani yardım yapılması ile sınırlıydı. Çatışmaların şiddetinin artması ve insani yardımın dağıtımının zorlaşması örgütü daha aktif bir tutum sergilemeye zorladı. Ulusal yetkiye müdahale etmeme ilkesi nedeniyle olaylara karşı sessiz kalmayı tercih eden Güvenlik Konseyi ilk ciddi adımını 23 Ocak 1991 tarihinde aldığı

²⁵⁵ Robert E. Riggs, Jack C. Plano, The United Nations, *İnternational Organization and World Politics*, The Dorsey Pres,1988, s.139.

²⁵⁶ Odman, a.g.e., s.290.

²⁵⁷ Sadi Çaycı, "Umut Harekatı", *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, S.336, Y.112,1993, s.43.

²⁵⁸ TBMM'nin 08.12.1992 tarih ve 794 sayılı kararı.

²⁵⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Çevik Bir, *Somali'ye Bir Umut*, İstanbul, Sabah Yayınları, 1999.

²⁶⁰ Sadi Çaycı, *Umut Harekatı*, s.47.

733 sayılı kararı ile attı. Kararda tüm taraflardan derhal çatışmalara son vermeleri isteniyor, devamında Somali'deki çatışmaların uluslararası barış ve güvenliği tehdit ettiği saptaması yapıldıktan sonra Somali'ye karşı silah ambargosu uygulanması öngörülüyordu.²⁶¹

Silah ambargosu beklenen etkiyi yaratamamış diğer çabalara rağmen iç savaş şiddetlenerek devam etmiştir. 751 sayılı karar ile Güvenlik Konseyi Barışı Koruma Kuvveti UNUSOM'un kurulmasını kararlaştırmış, 775 sayılı karar ile Genel Sekreter'inde teklifiyle kuvvetin çapı büyütülmüştür. 25 Kasım 1992 tarihinde resmi olmayan Güvenlik Konseyi görüşmelerinde, BM Anlaşmasının VII nci Bölümü esaslarına göre hareket edilmesi gerektiğini görüşülmüş ve sonuçta Güvenlik Konseyi, Genel Sekreter'e Anlaşmanın VII'nci bölümü çerçevesinde harekete geçilerek güvenliğin sağlanması ve insani yardım konusunda yetki vermiştir. 814 sayılı kararla da (26 Mart 1993) Somali'de ki grupların silahsızlandırılması için yetki vermiştir.²⁶²

Somali'de düşmanlıkların durdurulması ve insani yardım harekâtı için güvenli bir ortam sağlanması maksadıyla BM Güvenlik Konseyi'nin 794 sayılı kararı uyarınca, Birleşik Görev Kuvveti (Unifed Task Force-UNITAF) adı altında icra edilen insani yardım ve barışı koruma harekâtına 02 Ocak 1993-22 Şubat 1994 tarihleri arasında Türkiye bir mekanize bölükle iştirak etmiştir. UNITAF harekâtının UNOSOM II olarak yeniden düzenlenmesi ile birlikte oluşturulan barış gücünün komutanlığını 04 Mayıs 1993-18 Ocak 1994 tarihleri arasında bir Türk korgenerali yapmıştır.²⁶³

F. Libya

21 Aralık 1988 tarihinde İskoçya üzerinde uçmakta olan Pan Amerikan uçağında meydana gelen patlama sonucunda 270 kişi, 19 Eylül 1989 tarihinde ise Nijerya üzerinde uçmakta olan Uta uçağında bir patlama sonucu 160 kişi hayatını kaybetti. ABD ve İngiltere yapılan incelemeler neticesinde patlamalardan iki Libya

²⁶¹ Odman, a.g.e., s.290.

²⁶² A.e., s.290-292, Michael Keren, Donald A. Sylvan, *Sovereignty versus Responsibility*, Frank Cass London, 2002, 6'ncı Bölüm, s.8.

²⁶³ Bkz. http://www.tsk.tr/4_uluslararasi_iliskiler/4_1_turkiyenin_barisi_destekleme_harekatina_katkilari/konular/turk_silahli_kuvvetlerinin_barisi_destekleme_harekatina_katkilari.htm, (Çevrim içi), 15.07.2013.

vatandaşının sorumlu olduğunu ilan ederek bu iki şahsın kendilerine teslim edilmesini talep ettiler.²⁶⁴

Libya ülkeler arasında suçluların iadesine ilişkin bir anlaşmanın bulunmadığı gerekçesiyle iki vatandaşını iade yönündeki istekleri reddetmiş, ülkeler arasında karşılıklı suçlamalar devam ederken sorun Güvenlik Konseyi'nin önüne getirilmiştir. 21 Ocak 1992 tarihinde Konseyin aldığı *731 sayılı karar* ile eylem kınanmış Libya hükümetinden uluslararası terörizmi ortadan kaldırılmasına yardım edecek biçimde diğer devletlerle işbirliği yapması ve bu devletlerin taleplerine olumlu karşılık vermesi istendi. Genel Sekreter'in çabalarına rağmen başarısız girişimler neticesinde Güvenlik Konseyi 26 Mart 1992 tarihli *748 sayılı karar* ile Libya hükümetinin terörizm faaliyetlerine ve terörist gruplara yapmakta olduğu yardımlara son verilmesi ve tüm dünyaya bunu kanıtlaması gerektiği şartı koşulmakta, silah ambargosu başta olmak üzere tüm devletlerin Libya'ya giden veya oradan gelen uçakların ülkelerinden kalkmasına, ülkelerine inmesine veya hava sahaları üzerinde uçmalarına izin vermemeleri diğer devletlerden istenmekteydi. Diğer bir tedbirde tüm devletler Libya'daki diplomatik temsilciliklerinde bulunan görevlilerin sayısını ve seviyesini düşürmeye çağrılmakta ve terörist faaliyetlere karışmış Libya vatandaşlarının ülkelerine girmelerine izin vermemek veya bu kişileri ülkesinden çıkarmak yetkisi tanınmaktaydı.²⁶⁵

Libya 748 sayılı Konsey kararının üç devletin (ABD, İngiltere, Fransa) istekleri doğrultusunda alındığını, uluslararası hukuka ve BM Antlaşması'na aykırı olduğunu iddia etti ve müteakiben Montreal Sözleşmesi'nin uygulanması ve yorumlanmasından ortaya çıkan sorunun Uluslararası Adalet Divanı'na götürerek ABD ve İngiltere aleyhine iki ayrı dava açtı. Libya, Konsey'in konuya ilişkin aldığı kararlar ile Montreal sözleşmesi çerçevesinde Libya'ya verilen haklara ve Libya'nın ekonomik ve diplomatik çıkarlarına aykırı davrandığını iddia ederek, Divandan Konsey'in Libya'ya karşı zorlama tedbirleri almak suretiyle anlaşmada kendisine tanınan yetkiyi aştığına inanmak için yeterli bir neden bulunup bulunmadığı konusunu ele almasını istedi. Divan Konseyin yetkisini aşıp aşmadığı üzerinde durmadan BM Antlaşması'nın 25 ve 103'ncü maddeleri çerçevesinde Konsey kararlarının geçerli olduğu kararına vardı. 25'nci madde uyarınca üye devletler

²⁶⁴ Ataöv Türkkaya, Lockerbie Olayı, *Libya'ya Karşı Kararlar ve Hukuksallık*, (The Lockerbie Case: Decisions Against Libya and Legality), MBD, XVI. 146 (Aug. 1992), s.51.

²⁶⁵ UN Doc.SC Res. 748, 1992. Bkz. [http://www.undemocracy.com/S-RES-748\(1992\)](http://www.undemocracy.com/S-RES-748(1992)), (Çevrim içi), 10.04.2013.

Konsey kararlarını kabul etmek ve uygulamak zorundayken, 103'ncü madde de BM Antlaşmasından doğan yükümlülükler ile başka bir antlaşmadan doğan yükümlülüklerin çatışması halinde BM Antlaşması'ndaki yükümlülüklerin geçerli olacağı öngörülmektedir.

ABD, Fransa ve İngiltere 748 sayılı karar ile terörizme destek sağlayan Libya'ya karşı sınırlı nitelikte bir karşılık verildiği görüşündeydiler. Konseydeki oylamada çekimser kalan Cape Verde, Çin, Fas, Hindistan ve Zimbabwe ise her türlü terörizm faaliyetine karşı olduklarını ancak barışçı çözüm yolları yeterince kullanılmadan yaptırımlara başvurulmasının ağır bir karar olduğunu belirttiler.

G. Lübnan (UNIFIL,1978-)

BM Güvenlik Konseyi'nin 11 Ağustos 2006 tarihli ve 1701 sayılı kararı ile bölgesel barışın yeniden sağlanabilmesi ve idame ettirilmesi açısından uluslararası bir gücün Lübnan'da konuşlandırılması planlanmıştır. Türkiye, BM Lübnan Geçici Kuvvetine Ekim 2006 ayından beri, bir İstihkâm İnşaat Bölüğü ve Deniz Görev Kuvveti'nde bir firkateyn, bir denizci ikmal gemisi, iki korvet ile katılmakta; harekâta yaklaşık 1.000 personel ile iştirak etmektedir.

Halen Ortadoğu'da faaliyetine devam eden güçlerden UNTSO 1948'de kurulmuş olup, Ortadoğu'da barışın sağlanması için sonradan kurulmuş misyonları desteklemektedir. Önemli bir göreve sahip olmasına rağmen, sembolik sayılabilecek personel sayısına (155 kişi) sahiptir. Diğer bir barış koruma gücü 1046 kişilik ve Golan tepeleri ile ilgili 1974'te kurulan UNDOF'tur.²⁶⁶ Lübnan'da konuşlandırılmış bulunan UNIFIL ise, 19 Mart 1978 tarihinde Güvenlik Konseyi tarafından alınan 425 ve 426 sayılı kararlarla kurulmuş ve UNIFIL'e; İsrail güçlerinin Güney Lübnan'dan çekilmesinin izlenmesi, barış ve güvenliğin yeniden sağlanması ve Lübnan hükümetine ülkenin güneyinde otoritesini sağlamada yardım edilmesi görevleri verilmiştir. UNIFIL İsrail ile Lübnan arasında oluşturulan 121kmlik Mavi Hat üzerinde görev yapmış ve bu güce Fransa, Çin, Gana, Hindistan, İrlanda, İtalya, Polonya ve Ukrayna o dönem askeri personel katkısında bulunmuştur. UNIFIL'in oluşumu Filistin Kurutuluş Örgütü (FKÖ) üyelerinin Güney Lübnan'dan İsrail'e saldırımları ve sızmaları sonrası İsrail'in bölgeyi işgali üzerinedir. İsrail'in bölgeden çekilmemesi, İsrail'e yönelik saldırıların bölgede devam etmesi ve Lübnan Hükümeti'nin bölgede

²⁶⁶ İbrahim Kaya, **BM Lübnan Barış Gücü: UNIFIL**, http://www.usak.org.tr/kose_yazilari_det.php?id=571&cat=340#.UeugxtLJRic, (Çevrim içi), 10.04. 2013.

otorite kuramamış olması UNIFIL'in kuruluş amacının gerçekleşemediğini göstermektedir. 1982'de Lübnan topraklarını işgal eden İsrail kendi güvenlik bölgesini (tampon bölge) kurmuş ancak 2000 yılında bölgeden çekilmek zorunda kalmıştır. Çekilme üzerine Mavi Hat kurulmuş ve UNIFIL bu hat üzerinde izleme görevini yürütmüştür.²⁶⁷

Lübnan işgaline direnen Hizbullah Örgütü (partisi) çok güçsüz olan Lübnan ordusunun yerine İsrail'in çekilmesi sonrası Güney Lübnan'da oluşan boşluğu doldurmuş, Lübnan'da seçimlere girerek parlamento ve hükümette temsil edilmiştir. 31 Temmuz 2006'da görev süresi dolan barış gücünün görev süresi 31 Ağustos'a kadar uzatılmış ve 12 Temmuz'da İsrail'in başlattığı Lübnan saldırıları ortamında Genel Sekreter Annan Temmuz raporunda saldırıların misyonun çalışmasını mümkün kılmadığını ve gözlem noktalarına ulaşmanın ve kendi personeli bile korumanın mümkün olmadığını belirtmiştir. 25 Temmuz'da dört silahsız BM gözlemcisinin İsrail tarafından gerçekleşen çok sayıda saldırılardan birinde ikazlara rağmen öldürülmesi sonucunda, 11 Ağustos 2006'da Güvenlik Konseyi'nin aldığı 1701 sayılı kararla UNIFIL'e ilişkin önemli gelişmeler ortaya çıkmıştır. Her şeyden önce barış gücünün görev süresi bir yıl 31 Ağustos 2007'ye kadar uzatılmıştır.

Bu kararla barış gücünün yukarıda sayılan amaçlarına ek olarak;

- Çatışmaların sona erdirilmesinin izlenmesi,
- İsrail'in çekilmesi sonucu Güney Lübnan'a yerleşecek Lübnan silahlı kuvvetlerini destekleme ve bunlara eşlik edilmesi,
- İnsani yardım konusunda Lübnan ve İsrail ile çalışmaların koordine edilmesi,
- İnsani yardımların sivillere ulaştırılması ve yerlerinden edilmiş kişilerin güvenli dönüşünün sağlanması için yardımcı olunması,
- Güney Lübnan'da hükümet güçleri dışında silahlı bir gücün kalmaması hususunda Lübnan hükümetine yardımcı olunması,
- Lübnan'ın isteği üzerine sınırların güvenliği ve hükümetin rızası olmadan ülkeye silah girişinin engellenmesi hususunda yardımcı olunması, görevleri eklenmiştir.²⁶⁸

²⁶⁷ A.e.

²⁶⁸ Bkz. <http://www.un.org/en/sc/documents/resolutions/index.shtml>. Kararın Türkçe metni için bkz. http://www.ydh.com.tr/HD1036_birlesmis-milletler-in-1701-sayili-kararin-tam-metni.html, (Çevrim içi), 20.07.2013.

Türkiye'nin de aralarında bulunduğu 29 ülkenin katkısıyla İtalyan bir general komutasında Güney Lübnan' da halen UNIFIL 15.000 kişi ile görevine devam etmektedir. Kararda İsrail ve Lübnan'dan istenenler şöyle özetlenebilir:

- Mavi hata saygı gösterilmesi, Mavi hat ve Litani nehri arasındaki bölgede (kabaca güney Lübnan) hükümet güçleri dışında silahlı bir gücün kalmamasının sağlanması,

- Taif Anlaşması ile daha önceki BM kararları ve Lübnan hükümetinin kararına binaen Lübnan'da Lübnan Devleti dışında hiçbir silahlı gücün ve yetkili otoritenin bulunmaması, bulunanların silahsızlandırılması, Lübnan hükümetinin onayı olmanda hiçbir silahlı gücün ülkede bulunmaması, Lübnan hükümetinden izin alınmadan ülkeye silah sağlanmaması,

- İsrail'in Lübnan'a döşediği mayınların yerlerini gösteren haritaların BM'ye verilmesi

- Lübnan hükümetinin izni olmadan ülkeye silah ve teçhizat sağlanmaması yükümlülüğü de tüm devletlere getirilmiştir. Bunun özellikle Hizbullah'a destek verdikleri bilinen İran ve Suriye'yi ilgilendirdiği açıktır.

UNIFIL sayılan amaçlara ulaşabilmek için "gereken her türlü şeyi yapma" yetkisine sahiptir. Bunu güç kullanma yetkisi olarak anlamak gerekir, ancak bunun sınırının ne olacağı uygulamada görülecektir. Bununla birlikte geleneksel barış koruma misyonlarındaki kendi personelini savunmanın ötesine geçebileceği tahmin olunabilir. Nitekim, "görevini yerine getirmesinin engellenmesi çabalarına güç kullanarak direnme" yetkisi bu anlama gelmektedir. Kararı kısaca yorumlamak gerekirse; Karar giriş bölümünde İsrail'in Lübnan'da işgal ettiği yerlerden acilen çekilmesi, İsrail'de tutuklu bulunan Lübnanlıların (bunlar Hizbullah yandaşlarıdır) durumunun acilen açığa kavuşturulması hususlarına atıf yaparak İsrail'i hedef almaktadır. Diğer yandan Güney Lübnan'ın silahsızlandırılması Hizbullah ve dolayısıyla Suriye ve İran'a yöneliktir. Hizbullah'ın silahsızlandırılması, Karar'ın giriş bölümünün yanı sıra yukarıda açıklandığı şekilde Karar'ın uygulama (operative) bölümünde de vurgulanmaktadır. Bu husus konunun daha ciddi olduğunu göstermektedir. Burada dikkati çeken en önemli husus özellikle bölgenin silahsızlandırılması ile ilgili olarak görevin sadece Lübnan Hükümeti'ne yardım etmek olduğudur. Yani bizzat UNIFIL kuvvetlerinin barışı tesis operasyonlarında olduğu gibi silahlı bir güçle çatışarak zorla kararı uygulama yetkisi bulunmamaktadır. Geleneksel barışı korumanın ötesine biraz geçilse de burada da barışı koruma

misyonlarının temel özelliği olan tarafların rızası ve işbirliği olmazsa olmaz koşuldur. Lübnan Hükümeti UNIFIL'i desteklemeden silahsızlanma gerçekleşemez ve İsrail kendi rızasıyla bölgeden çekilmedikçe UNIFIL zorla onu bölgeden çıkaramaz. Bunları yapmaya hem yetkisi yoktur hem de gücü bulunmamaktadır. Sonuç olarak UNIFIL'in başarısı ilgili tarafların gerçekten barışa hazır olup olmadıkları hususunda verecekleri karar ve bunu uygulamaya dökmelerine bağlı olarak değişecektir. UNIFIL taraflar için bir samimiyet testidir.²⁶⁹

H. Bosna-Hersek

Türkiye'nin katıldığı ikinci BM harekâtı, Dayton Barış Antlaşması'nın uygulanması ve istikrarın sağlanması çerçevesinde, Bosna-Hersek'te insani yardım harekâtı için oluşturulan UNPROFOR (BM Koruma Kuvveti) olmuştur. Türkiye, Bosna-Hersek krizinin başlangıcından itibaren, sorunun barışçı yollarla çözülmesine çalışmış ve bütün barış girişimlerini desteklemiştir. Şubat 1992'de Hırvatistan ve Bosna-Hersek'te görev yapan Birleşmiş Milletler Barış Gücüne katkıda bulunmak için başvurmuştur.

Türk Deniz Kuvvetleri, Temmuz 1992 - Ekim 1996 tarihleri arasında ambargonun kontrolü maksadıyla icra edilen "Sharp Guard" harekâtına katılmıştır.

Bosna-Hersek hava sahası üzerindeki uçuş yasağını uygulamak maksadıyla, Nisan 1993 ile Aralık 1996 tarihleri arasında icra edilen "Deny Flight" harekâtına bir F-16 filosu ile İtalya'nın Ghedi Üssü'nden iştirak edilmiştir.

Bosna-Hersek'te Dayton Barış Antlaşması'nın uygulanması, istikrarın sağlanması, insani yardım harekâtı için emniyetli bölgeler tesis edilmesi ve korunması maksadıyla teşkil edilen UNPROFOR (United Nations Protection Force BM Koruma Gücü)'da 1450 kişiden oluşan Alay seviyesinde bir Mekanize Birlik Görev Kuvveti görevlendirilmiştir. Bu birlik 1993-1995 yılları arasında (04 Ağustos 1993 - 31 Aralık 1995) görev yapmıştır.

Bosna-Hersek'te Dayton Barış Antlaşması'nın uygulanması görevinin NATO'ya verilmesi üzerine, önce Uygulama Kuvveti (IFOR- Implementation Force) ve müteakiben İstikrar Kuvveti (SFOR- Stabilization Force) teşkil edilmiştir. Türkiye UNPROFOR'da görevli Alayı Tugay seviyesine çıkararak (20 Aralık 1995'ten itibaren) IFOR'a tahsis etmiş, IFOR'un görevini tamamlaması ve SFOR'un teşkil edilmesini müteakip, bu Tugay (20 Aralık 1996'dan itibaren) SFOR'a tahsis

²⁶⁹ Mehmet Emin Çağırın, "BM Lübnan Barış Gücü", *Akademik Orta Doğu*, C:1, S:2. 2007, s. 104-107.

edilmiştir. Türkiye, SFOR'a; 1 Tugay, 1 Muhafız Bölüğü, 4 adet F-16 uçağı ve 1 Firkateyn ile katılmış, ayrıca, SACEUR Stratejik İhtiyatlarına, 1 Mekanize Bölük tahsis etmiştir.

SFOR Kuvveti 2000 yılı başından itibaren yeniden teşkilatlandırılmış ve küçültme kapsamında Bosna-Hersek Türk Görev Kuvveti de Tabur G/K olarak yeniden yapılandırılmış personel sayısında indirim yapılmıştır. SFOR görevi, 02 Aralık 2004 tarihinden itibaren AB'nin teşkil ettiği EUFOR'a devredilmiştir AB liderliğinde icra edilen ALTHEA adı verilen bu harekâta da Türkiye toplam 265 personelden oluşan personel ile katkı sağlamaya devam etmektedir. Türk Birliği, Saraybosna'da konuşludur. Ayrıca 50 jandarma personeli de EUFOR Entegre Polis Gücünde, 5 personel AB Polis Gücü misyonunda görevlendirilmiştir.

I. Arnavutluk

Türkiye'nin katkı sağladığı bir başka harekât ise, yine Balkanlar'da gerçekleştirilen ALBA Harekâtı olmuştur. Arnavutluk'ta 1997 başında yaşanan banker skandalı sonrasında ülkenin kaosa girmesi karşısında, Arnavutluk'un isteği üzerine BM Güvenlik Konseyi, 28 Mart 1997'de krize müdahale kararı almıştır.²⁷⁰ Bu ülkeye yapılacak insani yardımın gerçekleştirilebilmesi amacıyla AGİT'e yetki devredilmiş ve İtalya'nın liderliğinde çok uluslu güç oluşturulması kararlaştırılmıştır. ALBA harekâtına, Türkiye, Nisan 1997 - Ağustos 1997 arasında, 759 kişilik Deniz Piyade Tabur Görev Kuvveti'yle ve Tiran'da görev yapan 20 karargâh subayıyla katılmıştır. Bu tabur, Tiran ve çevresinde görev yapmış, ayrıca Türk vatandaşlarının tahliye edilmesini de sağlamıştır. Makedonya ve Arnavutluk'a yönelik mülteci akını nedeniyle meydana gelen krizin çözümüne yardımcı olmak amacıyla da, yine Arnavutluk'ta görev alan AFOR'a (İnsani Yardım Kuvveti), Mayıs-Eylül 1999 tarihleri arasında, bir Sahra Hizmet Bölüğü'yle katkıda bulunulmuştur.²⁷¹

İ. Kosova (Kosovo Force – KFOR)

BM Güvenlik Konseyinin 12 Haziran 1999'da aldığı 1244 sayılı karar ile NATO önderliğinde Kosova'da güvenliğin tesis edilmesi amacıyla Kosova Gücü (KFOR) oluşturulmuştur. Türkiye, harekâta İtalya/Ghedi'de bulunan 10 adet F-16

²⁷⁰ ALBA harekâtı konusunda eleştirel bakış için bkz. Fatmir Mema, "Did Albania Really Need operation ALBA?", *Security Dialogue*, C.29, No.1 (1998), s.59-62.

²⁷¹ Bkz. http://www.tsk.tr/4_uluslararasi_iliskiler/4_1_turkiyenin_barisi_destekleme_harekatina_katkilari/konular/turk_silahli_kuvvetlerinin_barisi_destekleme_harekatina_katkilari.htm, (Çevrim içi), 15.07.2013.

uçağı ile iştirak etmiştir. Uçaklarımız, harekât süresince 2.000 saatten fazla harekât uçuşu gerçekleştirmişlerdir. Ayrıca Adriyatik'te Akdeniz Daimi Deniz Gücünde bulunan bir firkateynimiz ve Daimi Mayın Gücü'nde bulunan bir Mayın Avlama Gemimiz de harekâta iştirak etmiştir.

KFOR harekâtı, halen 30 ülkenin katkılarıyla 5000 personelden oluşmakta ve iki çok uluslu muharebe kuvveti halinde icra edilmektedir. Türkiye KFOR hareketine 377 personeli ile katkıda bulunmaktadır.²⁷²

J. Makedonya

Türkiye'nin Balkanlar'da katıldığı bir başka harekât ise, Makedonya'dadır. Makedonya'daki krizin artmasıyla ve Makedon yetkililer ile Arnavut silahlı gruplarının temsilcilerinin talebiyle, Kuzey Atlantik Konseyi, 15 Ağustos 2001'de, 30 günle sınırlı olmak üzere Zorunlu Hasat (Essential Harvest) Harekâtı'nı uygulamaya koymuştur. Bu amaçla oluşturulan ve silah toplama görevini 25 Eylül 2001'de başarıyla tamamlayan Çokuluslu Tugay'a, Türkiye 27 Ağustos - 20 Ekim 2001 tarihleri arasında bir Bölük Timi ile katılmıştır. Bu güç, BM Güvenlik Konseyi'nin kararıyla, NATO'nun bölgedeki varlığını sürdürmek ve Makedonya'daki uluslararası gözlemcilere destek sağlamak amacıyla 27 Ekim 2001'de Kurnaz Tilki (Amber Fox) Harekâtı'na başlamıştır. Türkiye, bu harekâta, bir Mekanize Piyade Takımı ve dört karargâh personeliyle yer almıştır. Bunun hemen arkasından başlayan ve yine NATO komutasında 31 Mart 2003 tarihine kadar sürdürülen Müttefik Uyum (Allied Harmony) Harekâtı'nda ise Türkiye, yalnızca karargâhta görevli üç personelle yer almıştır.²⁷³

K. Afganistan

Türkiye, Somali örneğinde olduğu gibi, yakın çevresi dışındaki coğrafyalarda da barışı destekleme harekâtlarına katkı sağlamaktadır. Afganistan, bu coğrafyalardan biridir.

ABD'ye 11 Eylül 2001'de gerçekleştirilen terör eylemlerinden sonra, Afganistan'da faaliyet gösteren El-Kaide terör örgütünün bağlantısının ortaya çıkması ve Afganistan'da yönetimi elinde bulunduran Taliban hükümetinin El-Kaide

²⁷² Bkz. TBMM 04.05.2012 tarihli 7/5592 sayılı yazılı önergesinin cevabı.

²⁷³ Bkz. http://www.tsk.tr/4/uluslararasi-iliskiler/4_1_turkiyenin-barisi-destekleme-harekatina-katkilari/konular/turk-silahlı-kuvvetlerinin-barisi-destekleme-harekatina-katkilari.htm, (Çevrim içi), 15.07.2013.

ile işbirliği içerisinde olması nedeniyle, ABD önderliğinde, Afganistan'a yönelik olarak Sürekli Özgürlük Harekâtı başlatılmıştır.²⁷⁴

Taliban yönetiminin devrilmesiyle, terörizme karşı uluslararası koalisyonu destekleyen ülkeler, 5 Aralık 2001'de Bonn'da, Afganistan'da barış ve istikrarın sağlanmasına katkıda bulunmak ve Afganistan'da Afgan grupları arasında oluşturulan geçici yönetime yardımcı olmak amacıyla bir anlaşma metni üzerinde mutabık kalmışlardır. Bu anlaşma uyarınca BM Güvenlik Konseyi'nin aldığı karar doğrultusunda, 19 Aralık 2001'de Kabil ve çevresinin güvenliğinin sağlanmasına yardımcı olmak ve geçici yönetimin istikrarı oluşturmaya katkıda bulunmak üzere, 18 ülkenin katılımıyla ISAF (Uluslararası Güvenlik Yardım Gücü) kurulmuştur.²⁷⁵

ISAF'ın ilk komutanlığını İngiltere yapmış, sonrasında 20 Haziran 2002 - 10 Şubat 2003 tarihleri arasında Türkiye üstlenmiştir. İlk başta 276 personeli olan Türkiye, ISAF-II'nin komutanlığını devralınca, bir Tabur Görev Kuvveti tahsis etmiş ve asker sayısını bin 400'e yükseltmiştir. Türkiye, bu dönemde aynı zamanda Kabil Havaalanı'nın işletilmesini de sekiz ay süreyle tek başına yürütmüştür. Komutanlığı devretmesinin ardından da asker sayısını 229'a indirmiştir. Bundan sonra Türkiye, Azerbaycan (23 kişilik) ve Arnavutluk (23 kişilik) takımları dâhil bir Piyade Bölük Timi, karargâh personeli, bir HUMINT (İnsani İstihbarat Timi), Kabil Havaalanı'nın NATO tarafından işletilmesi kapsamında dokuz kişilik (beşi sivil dördü asker) personel desteği ve üç adet helikopterle katkısını sürdürmüştür. Türkiye, 13 Şubat 2005'te, ISAF'ın komutasını ikinci kez - EUROCORPS'dan (Avrupa Kolordusu)- devralmıştır. ISAF-VII, Korgeneral Ethem Erdağı komutasında ve NATO'nun yüksek hazırlık dereceli kolordularından birisi olan 3'üncü Kolordu (NRDC-TU) Komutanlığı tarafından sevk ve idare edilmiştir. Afganistan'daki asker sayısını yaklaşık bin 600'e çıkaran Türkiye, 37 ülkenin ve yaklaşık 9800 askerin katılımıyla oluşturulan ISAF-VII'nin komutasını, 5 Ağustos 2005'e kadar yürütmüştür. Türk personelin 344'ü ISAF-II karargâhında, 70'i Kabil Havaalanı'nda ve 198'i de diğer birliklerde görev yapmıştır.²⁷⁶

Türkiye, 07 Nisan 2007 tarihinden beri Kabil Bölge Komutanlığına liderlik etmektedir. Bu dönem için Bölge Karargâhının lojistik ve muhabere desteği kapsamında yaklaşık 400 personel daha görevlendirilmiştir. Yeniden yapılanma ve

²⁷⁴ Ataöv Türkkaya, **11 Eylül: Terörle Savaş mı Bahane mi**, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2004, s.120.

²⁷⁵ ISAF hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.nato.int/isaf/index.html>, (Çevrim içi), 26.07.2013.

²⁷⁶ Bkz. http://www.tsk.tr/4_uluslararasi_iliskiler/4_1_turkiyenin_barisi_destekleme_harekatina_katkilari/konular/turk_silahli_kuvvetlerinin_barisi_destekleme_harekatina_katkilari.htm, (Çevrim içi), 15.07.2013.

ekonomik kalkınma konularında yardım sağlamak için Kasım 2006 ayında Kabil'in yaklaşık 40 km. batısında, sivil ve askeri personelin birlikte görev yapmakta olduğu Vardak Bölgesel İmar Ekibi oluşturulmuştur. Söz konusu birim tarafından; idari yönetim ve yargı sisteminin geliştirilmesi, Afgan Polisinin eğitimi, imkân ve kabiliyetlerinin artırılması, altyapı, bayındırlık ve sosyal destek alanlarında halkın yaşam koşullarının iyileştirilmesi ve desteklenmesine yönelik faaliyetler gerçekleştirilmektedir.

L. Darfur/Sudan

NATO'nun misyonunu genişleterek doğal afetleri de ilgi ve görev kapsamına dâhil etmesiyle, Türkiye de bu anlamda gerçekleştirilen harekâtlar içerisinde yer almaktadır. Bu bağlamda Türkiye, NATO tarafından sağlanan lojistik desteğin bir bölümü olarak Afrika Birliği'ne, Darfur'daki (Sudan) hareketi için bir C-130 uçağı görevlendirmiştir.²⁷⁷

M. Katrina Kasırgası Sonrası (2005) NATO İnsani Yardım Harekâtı

Türkiye, Katrina Kasırgası sonrası NATO'nun ABD'ye desteği kapsamında 30 Eylül - 08 Ekim 2005 tarihleri arasında bir C-130 uçağı görevlendirmiştir.²⁷⁸

N. Pakistan Depremi Sonrası (2005) İnsani Yardım Harekâtı

Büyük afet niteliğindeki 08 Ekim 2005 depremini takiben, Türkiye Pakistan'a derhal biri askeri olmak üzere Kurtarma Ekipleri göndermiş ve Pakistan halkı tarafından acilen ihtiyaç duyulan malzemeleri sevk etmiştir. Bu malzemeler, Türk Hava Kuvvetlerine ait C-130 Kargo uçaklarının 19 sortisiyle bölgeye aktarılmıştır. Türkiye aynı zamanda, iki hava üssünü ileri lojistik merkezi olarak, iki C-130 kargo uçağını NATO'nun hava köprüsü için ve gerektiğinde kullanılmak üzere bir fırkateynini NATO deniz köprüsü için görevlendirmiştir. 1350 tonluk bağış NATO uçaklarının bu üslerden yaptığı 127 sortiyle Pakistan'a iletilmiştir. Türk C-130 uçakları bu operasyon boyunca 15 sortide bulunmuşlardır. Bu bağlamda, Birleşmiş Milletler bağışları İskenderun Birleşmiş Milletler depolarından İncirlik Hava Üssüne ücretsiz olarak taşınmıştır.²⁷⁹

²⁷⁷ A.e.

²⁷⁸ A.e.

²⁷⁹ A.e.

II. ANAYASA'NIN 92. MADDESİ KAPSAMINDA KUVVET KULLANMAYA İLİŞKİN TBMM VE YARGI KARARLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

A. Genel

TBMM Türk Silahlı Kuvvetleri'nin kullanılması yetkisini bir karar ile kullanır. Bu karar bir kanun değil, bir "parlamento kararı" dır ve parlamento kararlarının hukuki rejimine sahiptir.²⁸⁰

Anayasamız parlamento kararlarını Anayasa Mahkemesinin denetimine üç istisna dışında tâbi tutmamıştır. Bu istisnalar TBMM İçtüzüğü, dokunulmazlığın kaldırılması kararı ve milletvekilliğinin düşmesi kararıdır. Bu üç tür parlamento kararının Anayasa Mahkemesi tarafından denetlenebileceği Anayasanın 85 ve 148'inci maddelerinde açıkça belirtilmiştir. Anayasada diğer parlamento kararlarının denetlenebileceğine ilişkin bir hüküm yoktur. O halde yukarıda belirtilen üç parlamento kararı dışında kalan parlamento kararlarının Anayasa Mahkemesi tarafından denetlenmesi imkânsızdır. Zira kamu hukuku organı olarak Anayasa Mahkemesinin yetkisi genel bir yetki değil; "verilmiş bir yetki"dir. Anayasa Mahkemesi kendisine Anayasa veya kanunla açıkça yetki verilmediği konularda yetkisizdir. Örneğin, Anayasa Mahkemesi, TBMM'nin Hükümete verdiği güven veya güvensizlik kararını (m.99, 111); Cumhurbaşkanının seçilmesi kararını (m.102), savaş ilânı kararını (m.92), Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesi kararını (192), olağanüstü hâl veya sıkıyönetim ilân kararının onaylanması kararını (m.122/1), sıkıyönetim halinin uzatılması kararını (m.122/4), kalkınma plânlarının onaylanması kararını (m.166) denetleyemez. Burada ayrıca belirtelim ki, parlamento kararları bir idarî işlem değil, bir yasama işlemi oldukları için Danıştay ve idare mahkemeleri tarafından da denetlenemezler.²⁸¹

Bir yasama işlemine verilen isim Anayasa Mahkemesi'nin denetimine tabi olup olmaması açısından yeterli ölçüt değildir. Yasama organınca Anayasa'da öngörülenler dışında ve başka yöntemler kullanılarak oluşturulan yasama işlemlerinin Anayasa Mahkemesi'nin denetimine tabi olup olmadığının saptanmasında bu işlemlerin nitelik, içerik, değer ve etkileri gözetilir. Eğer, ilgili işlem nitelik, değer ve etki bakımından denetlenebile işlemlerle eşdeğer ise Anayasa

²⁸⁰ Kemal Gözler, a.g.e., s.313,314.

²⁸¹ A.e., s.309-317.

Mahkemesince denetlenebilir. Anayasa Mahkemesi birçok kararında bu hususu vurgular.²⁸²

TBMM'nin savaş hali ilanı, asker gönderme ve yabancı asker bulundurmaya ilişkin 4 adet kararı aleyhine iptal edilmeleri için Anayasa Mahkemesi'ne dava açılmıştır. TBMM'nin 12.08.1990 tarihli ve 107 sayılı, 05.09.1990 tarihli ve 108 sayılı, 23.03.1996 tarihli ve 409 sayılı, 12.10.2001 tarihli ve 722 sayılı kararlarının iptali istenmiştir. İptal istemleri ve istemlerin Anayasa Mahkemesi üyelerince tartışılması iki hususu öne çıkarmıştır. İlk olarak, TBMM'nin savaş hali ilanı, asker gönderme ve yabancı asker bulundurmaya ilişkin aldığı kararların Anayasa Mahkemesi'nin "denetim" yetkisi içerisinde olup olmadığı, ikincisi ise; bu tür bazı kararların "yetki devri" niteliğinde olup olmadığıdır.

107 ve 108 sayılı TBMM kararlarına ilişkin açılan iptal davası bu tür yasama işlemlerinin niteliği ve etkin kullanımı açısından oldukça önemli olup, davaya bakan Anayasa Mahkemesi üyelerinin görüşleri çalışmamız açısından dikkate değer hususlar içermektedir. 409 ve 722 sayılı TBMM kararları ise iptal istemi ve Anayasa Mahkemesi'nin kararları itibariyle karşılaştırma yapacağımız diğer önemli kararlardır.

B. TBMM'nin Anayasa'nın 92'nci Maddesi Kapsamında Verdiği İzin Kararları

TBMM bu konuda ilki 1964 yılında olmak üzere şimdiye kadar 16 karar vermiştir. TBMM'nin 1961 Anayasası'nın 66'ncı ve 1982 Anayasası'nın 92'nci maddesi kapsamında "Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Kullanılması; Yabancı Ülkelere Gönderilmesi; Savaş Hali ilanı; Yabancı Silahlı Kuvvetlerin Türkiye'de Bulunması; Türk Hava Sahasının Yabancı Silahlı Kuvvetlerin Hava Unsurlarına Açılması" hususlarında aldığı kararlar şunlardır:

- 93 karar numaralı, 16.03.1964 tarihli, Kıbrıs'a TSK'nın gönderilmesine izin verilmesi hakkında karar,
- 148 karar numaralı, 17.11.1967 tarihli, TSK'nın yabancı ülkelere gönderilmesine dair karar,
- 303 karar numaralı, 20.07.1974 tarihli, TSK'nın yabancı ülkelere gönderilmesine izin verilmesine dair karar,
- 107 karar numaralı, 12.8.1990 tarihli, Güvenliğimizin sağlanması için silahlı kuvvetlerin yurt içinde ve dışında kullanılmasına izin verilmesi hakkında karar,

²⁸² Bkz. Anayasa Mahkemesi Kararı, E:1967/K1968/9, k.t. 27.2.1968 veya E.1990/31, K.1990/24, k.t. 24.9.1990.

- 108 karar numaralı, 05.9.1990 tarihli, Körfez Krizi sebebiyle, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yabancı ülkelere gönderilmesine ve yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına, Anayasa'nın 92. maddesi uyarınca izin verilmesine dair karar,

- 126 karar numaralı, 17.01.1991 tarihli, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yabancı ülkelere gönderilmesine ve yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına, bu kuvvetlerin kullanılmalarına izin verilmesine dair karar,

- 204-205 karar numaralı, 10.12.1992 tarihli, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yabancı ülkelere gönderilmesine izin verilmesine dair karar,

- 487 karar numaralı, 20.02.1997 tarihli, El- Halil'e (Filistin) Türkiye tarafından askeri personel gönderilmesi konusunda hükümetin yetkili kılınmasına ilişkin karar,

- 492 karar numaralı, 10.04.1997 tarihli, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Arnavutluk'a gönderilmesi hususunda hükümetin yetkili kılınması için, Anayasa'nın 92. maddesine göre izin verilmesine dair karar,

- 587 karar numaralı, 25.07.1998 tarihli, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Arnavutluk'a gönderilmesi hususunda hükümetin yetkili kılınması için, Anayasa'nın 92. maddesine göre izin verilmesine dair karar,

- 596 karar numaralı, 13.10.1998 tarihli, Kosova Krizi ile ilgili "Çokuluslu Güç'e katılmak üzere Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yurtdışına gönderilmesine izin verilmesi hakkında karar,

- 722 karar numaralı, 10.10.2001 tarihli, "Sürekli Özgürlük Harekâtı ve devamının icrası kapsamında" Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yabancı ülkelere gönderilmesi, yabancı silahlı kuvvetler unsurlarının Türkiye'de bulunması" konusunda Anayasa'nın 92 ve 117. maddeleri uyarınca hükümete izin verilmesine dair karar,

- 759 karar numaralı, 06.02.2003 tarihli, Türkiye'deki Askerî Üs Ve Tesisler İli Limanlarda Gerekli Yenileştirme, Geliştirme, İnşaat Ve Tevsi Çalışmaları İle Altyapı Faaliyetlerinde Bulunmak Amacıyla, Amerika Birleşik Devletlerine Mensup Teknik Ve Askerî Personelin 3 Ay Süreyle Türkiye'de Bulunmasına İzin Verilmesine İlişkin Karar (Irak Savaşı),

- 763 karar numaralı, 20.03.2003 tarihli, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Kuzey Irak'a Gönderilmesine; Bu Kuvvetlerin Gerekliğinde Belirlenecek Esaslar Dairesinde Kullanılmasına ve Muhtemel Bir Askeri Harekât Çerçevesinde Yabancı Silahlı Kuvvetlere Mensup Hava Unsurlarının Türk Hava Sahasını Türk Makamları

Tarafından Belirlenecek Esaslara ve Kurallara Göre Kullanmaları İçin Gerekli Düzenlemelerin Yapılmasına, Anayasanın 92.Maddesi Uyarınca 6 Ay Süreyle İzin Verilmesine Dair Karar (Irak Savaşı),

- 782 karar numaralı, 07.10.2003 tarihli, Türk Silahlı Kuvvetlerinin Güvenlik ve İstikrara Katkı Yapmak Amacıyla Irak'a Gönderilmesine; Bu Kuvvetlerin Görev ve Kullanılmasına İlişkin Gerekli Düzenlemelerin Hükümet Tarafından Yapılmasına Anayasa'nın 92. Maddesi Uyarınca Bir Yıl Süreyle İzin Verilmesine Dair Karar,

- 876 karar numaralı, 27.06.2006 tarihli, Sınırı, kapsamı ve zamanı Hükümet tarafından takdir ve tespit edilmek kaydıyla, Türk Silahlı Kuvvetlerinin Avrupa Kuvveti Kongo Demokratik Cumhuriyeti Harekatı kapsamında yurt dışına gönderilmesi ve Hükümetçe verilecek izin ve belirlenecek esaslar çerçevesinde bu kuvvetlerin kullanılması için Hükümete izin verilmesine ilişkin TBMM Kararı,

- 880 karar numaralı, 05.09.2006 tarihli, Türk Silahlı Kuvvetlerinin Lübnan'a Gönderilmesi Hususunda Anayasa'nın 92'nci maddesi Uyarınca Hükümete izin verilmesine dair TBMM Kararı,

- 892 karar numaralı, 29.05.2007 tarihli, Birleşmiş Milletler Geçici Görev Gücü Bünyesinde Türk Silahlı Kuvvetlerinin 5 Eylül 2007 tarihinden itibaren 1 yıl daha UNIFIL Harekatına İştirak Etmesi Hususunda Anayasa'nın 92'nci maddesi uyarınca Hükümete izin verilmesine dair TBMM Kararı,

- 903 karar numaralı, 17.10.2007 tarihli, Türk Silahlı Kuvvetlerinin, Irak'ın kuzeyinden ülkemize yönelik terör tehdidinin ve saldırıların bertaraf edilmesi amacıyla, sınır ötesi harekat ve müdahalede bulunmak üzere, Irak'ın PKK teröristlerinin yuvalandıkları kuzey bölgesi ile mücavir alanlara gönderilmesi ve görevlendirilmesi hususunda Anayasa'nın 92'nci maddesi uyarınca Hükümete 1 yıl süreyle izin verilmesine dair TBMM Kararı,

- 925 karar numaralı, 08.07.2008 tarihli, Birleşmiş Milletler Geçici Görev Gücü bünyesinde Türk Silahlı Kuvvetlerinin 5 Eylül 2008 tarihinden itibaren bir yıl daha UNIFIL Harekâtına iştirak etmesi hususunda Anayasanın 92'nci maddesi uyarınca hükümete izin verilmesine dair karar,

- 929 karar numaralı, 08.10.2008 tarihli, Türk Silahlı Kuvvetlerinin, Irak'ın kuzeyinden ülkemize yönelik terör tehdidinin ve saldırılarının bertaraf edilmesi amacıyla, sınır ötesi harekat ve müdahalede bulunmak üzere, Irak'ın PKK teröristlerinin yuvalandıkları kuzey bölgesi ile mücavir alanlara gönderilmesi ve görevlendirilmesi için Türkiye Büyük Millet Meclisinin 17.10.2007 tarih ve 903 sayılı

kararıyla hükümete verilen bir yıllık izin süresinin anayasanın 92'nci maddesi uyarınca 17.10.2008 tarihinden itibaren bir yıl süreyle uzatılmasına dair karar,

- 934 karar numaralı, 10.02.2009 tarihli, Türk Silahlı Kuvvetleri deniz unsurlarının, korsanlık/deniz haydutluğu ve silahlı soygun eylemleriyle mücadele amacıyla yürütülen uluslararası çabalara destek vermek üzere Aden Körfezi, Somali karasuları ve açıkları, Arap denizi ve mücavir bölgelerde görevlendirilmesi hususunda anayasanın 92'nci maddesi uyarınca hükümete bir yıl süreyle izin verilmesine dair karar,

- 940 karar numaralı, 23.06.2009 tarihli, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin UNIFIL'in görev süresinin uzatılması yönünde karar alması durumunda; hudut, şümül ve miktarı hükümetçe belirlenecek Türk Silahlı Kuvvetleri unsurlarının, 1701 sayılı Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi kararı ve 880 sayılı Türkiye Büyük Millet Meclisi kararı ile tespit edilen ilkeler kapsamında 5 Eylül 2009 tarihinden itibaren bir yıl daha UNIFIL hareketine iştirak etmesi ve bununla ilgili gerekli düzenlemelerin hükümet tarafından yapılması için anayasanın 92'nci maddesi uyarınca izin verilmesine dair karar.

C. Silahlı Kuvvetlerin Kullanılması Kararlarına İlişkin Anayasa Mahkemesi Kararları

1. TBMM'nin 107 ve 108 Sayılı Kararlarına İlişkin Anayasa Mahkemesi Kararlarının Birlikte değerlendirilmesi

a. TBMM'nin 107 Sayılı Kararı

"Güvenliğimizin sağlanması için silahlı kuvvetlerin yurt içinde ve dışında kullanılmasına izin verilmesi hakkında karar" başlığı taşıyan, TBMM'nin Birinci Körfez Harekâtı sırasında 12.08.1990 tarihinde aldığı ve 14.08.1990 tarihli Resmi Gazete 'de yayımlanan 107 sayılı kararı aşağıdaki gibidir:

"Irak'ın Kuveyt'i işgali ve sonrasında meydana gelen ve ülkemizi yakından ilgilendiren olaylar sebebiyle, Türk Devleti'nin ve Cumhuriyeti'nin varlığını tehlikeye düşürmesi muhtemel gelişmeler karşısında, Anayasa'nın 117'nci maddesine göre milli güvenliğin sağlanmasından ve silahlı kuvvetlerin yurt savunmasına hazırlanmasından Yüce Meclise karşı sorumlu bulunan hükümete; ülkemize bir

tecavüz vukuu halinde derhal mukabele edilmesi maksadına münhasır olarak²⁸³, savaş hali ilanı, silahlı kuvvetlerin kullanılması, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yabancı ülkelere gönderilmesi veya yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunması konularında Anayasa'nın 92'nci maddesi uyarınca izin verilmesi, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 12.8.1990 tarihli 126'ncı Birleşiminde kararlaştırılmıştır."

b. TBMM'nin 108 Sayılı Kararı

"Körfez Krizi sebebiyle, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yabancı ülkelere gönderilmesine ve yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına, Anayasa'nın 92.maddesi uyarınca izin verilmesine dair karar başlığı taşıyan, TBMM'nin Birinci Körfez Harekâtı sırasında 05.09.1990 tarihinde aldığı ve 07.09.1990 tarihli Resmi Gazete' de yayımlanan 108 sayılı kararı aşağıdaki gibidir; "Irak'ın Kuveyt'i işgal ve ilhak etmesi sonucu ortaya çıkan Körfez Krizi sebebiyle, öncelikle Ortadoğu'da barışın ve istikrarın yeniden tesisini ve ülkemizin muhtemel tehlikelere karşı güvenliğinin idame ettirilmesini sağlamak, kriz süresince ve sonrasında hâsıl olabilecek gelişmeler istikametinde Türkiye'nin yüksek menfaatlerini etkili bir şekilde kollamak, hadiselerin seyrine göre ileride telafisi güç bir durumla karşılaşmamaya yönelik süratli ve dinamik bir politika izlenmesine yardımcı olmak üzere; lüzum, hudut ve şumulü hükümetçe takdir ve tayin olunacak şekilde Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yabancı ülkelere gönderilmesine ve yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına Anayasa'nın 92. maddesi uyarınca izin verilmesi, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 05.09.1990 tarihli 3.Birleşiminde kararlaştırılmıştır.

c. TBMM'nin 107 ve 108 Sayılı Kararlarına İlişkin İptal Başvurusunun Gerekçeleri

SHP ilk olarak bu iki kararın Anayasa Mahkemesi tarafından denetlenebileceğini savunmuştur. Çünkü savaş hali ilanını silahlı kuvvet kullanılmasını öngören bu kararlar, ülke halkının geleceği ve yaşam hakkı ve ilgili önemli sonuçları olan ve büyük risk içeren hukuksal işlemlerdir. Bu yüzden bu kararlar, işaret edilen olası sonuçları ve içerikleri itibarıyla yasa niteliği taşırlar ve Anayasa Mahkemesi'nin denetim yetkisi içerisindedirler.

SHP ikinci olarak, bu iki karar ile TBMM'nin savaş hali, asker gönderme ve asker bulundurmaya ilişkin karar verme yetkileri hükümete devredilmektedir. Hâlbuki

²⁸³ Bu durumu önleyici meşru müdafaa ile karıştırmamak gerekir. Burada önceden bir saldırı değil önceden karar almak, yetki vermek söz konusudur.

münhasıran TBMM tarafından kullanılabilir olan bu yetkileri TBMM'den başkası kullanamaz ve TBMM bu yetkisini devredemez. SHP'nin bu kararlar ile yetki devri yapıldığına ilişkin savları şu şekildedir.

a. Anayasa'nın 92'nci maddesine göre maddenin yazılış biçimi, amacı ve birçok olasılığı içeren sistemi gözetildiğinde, bu madde ile yasama organına tanınan yetkinin, ancak her olayın somut koşulları içinde Mecliste yapılacak değerlendirmeler sonucunda kullanılması gerektiği anlaşılar. TBMM muhtemel olaylar için peşin karar veremez ve bu yetkinin başka bir organla paylaşılarak kullanılmasını ya da devredilmesi Anayasa'ya aykırıdır.

b. Türkiye Büyük Millet Meclisinin görev ve yetkilerini belirleyen Anayasa'nın 87'nci maddesindeki yetkilerin hiçbir şekilde ve Türkiye Büyük Millet Meclisi kendisi istese bile, bir başka organa devri olanaklı değildir. Devlet yapımızın temelini oluşturan kuvvetler ayrılığı ve kuvvetler arasında yetki devredilmezliği ilkeleri bu tür yetki devrine engeldir. 87'nci maddede, "Savaş ilânına karar vermek" de Türkiye Büyük Millet Meclisinin görev ve yetkileri arasındadır. Oysa 107 sayılı karar, silahlı bir saldırıya mukabele amacına münhasır da olsa, savaş ilânına karar vermeyi Hükûmete devretmektedir. Bu nedenle 107 sayılı karar, Anayasa'nın 87'nci maddesine aykırıdır ve iptali gerekir

c. Her iki kararda da yer alan kesin olmayan ve sübjektif değerlendirme gerektiren ibareler hükûmete sınırsız bir takdir yetkisi tanımaktadır.

107 sayılı kararda yer alan,

"Türkiye Devleti'nin varlığını tehlikeye düşürmesi muhtemel gelişmeler karşısında..."

108 yılı kararda yer alan,

"...ülkemizin muhtemel tehlikelere karşı güvenliğinin idame ettirilmesini sağlamak..."

"...kriz süresince ve sonrasında hasıl olabilecek gelişmeler istikametinde Türkiye'nin menfaatlerini kollamak..."

"...lüzüm, hudut ve şümülu Hükümetçe takdir ve tayin olacak şekilde..." ibareleri nedeniyle, hükümet münhasıran TBMM'nin yetkisinde olan kuvvet kullanma hususunda hükümet sınırsız bir takdir yetkisine sahip olmaktadır ve bu durumda hükümet sübjektif değerlendirmeler neticesinde dilediği gibi kuvvet kullanabilir. Türk Silahlı Kuvvetlerinin dış ülkelere gönderilip gönderilmeyeceğinin, yabancı silahlı kuvvetlerin ülkede bulundurulup bulundurulmayacağına, hangi ülkeye ne zaman,

ne kadar kuvvet gönderileceğinin ya da hangi ülkeden ne kadar birliğin ülkede bulundurulacağının takdiri tamamen Hükümete bırakılmıştır. Bu durum, Anayasaya aykırılık sınırlarını aşan, Anayasayı ihlâl mahiyeti kazanan bir nitelik taşımaktadır.

d. Anayasa Mahkemesi'nin Kararı

SHP'nin 107 ve 108 sayılı kararların yukarıda özetlenen savlarla Anayasaya aykırı olduğuna ilişkin başvurusu, Anayasa'ya aykırılık savlarının incelenmesinden önce Anayasa Mahkemesi ilk incelemesinde konuyu İçtüzüğü'nün 8'inci maddesi gereğince görev açısından ele almıştır.²⁸⁴ Anayasanın 148'inci maddesine göre; Anayasa Mahkemesi kanunların, kanun hükmünde kararnamelerin ve TBMM İçtüzüğü'nün Anayasaya şekil ve esas bakımından uygunluğunu denetler. Bunun yanında 85'inci maddede milletvekilliğinin düşmesi ile ilgili Anayasa Mahkemesi'ne görev veren bir düzenleme mevcuttur.

Anayasa Mahkemesi 24.09.1990 tarihinde iptal başvurusu ile ilgili kararını vermiştir; 1990/E.31 sayılı kararında 107 ve 108 sayılı kararların Anayasa Mahkemesi'nin denetimine tabi olan işlem ve eylemlerden olmadığı sonucuna vararak işin esasına girmeye gerek olmadığına karar vermiştir.²⁸⁵

Anayasa Mahkemesi'ne göre karar yasa yâda benzeri bir işlem niteliği taşımamaktadır. Hükümete verilen iznin kapsam ve amacını asmamak üzere, diplomasiye ya da Türk Silahlı Kuvvetlerinin harekâtına ilişkin strateji ve taktiklerin geliştirilip uygulanmasının, Anayasa'nın 92'nci maddesi uyarınca TBMM tarafından, yasama organının yetkileri kapsamındaki işlem türlerinden biri olan "karar" ile kendisine "izin" verilmiş Hükümetin görevlendirilmesi, Anayasa'nın 117'nci

²⁸⁴ Bkz. www.anayasa.gov.tr/index.php?l=template&id=18&lang=0, (Çevrim içi), 15.05.2013.

²⁸⁵ Muhtemel gelişmeler karşısında, Anayasanın 117'nci maddesine göre milli güvenliğin sağlanmasından ve Silahlı Kuvvetlerin yurt savunmasına hazırlanmasından Yüce Meclise karşı sorumlu bulunan Hükümete; ülkemize bir tecavüz vukuu halinde derhal mukabele edilmesi..." biçimindeki ibareler, özel ve geçici öğeler olarak bireyselleşmiş kapsamı, "... Savaş hali ilanı, Silahlı Kuvvetlerin kullanılması, Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesi veya yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunması konularında Anayasa'nın 92'nci maddesi uyarınca izin verilmesi..." ise, belirgin ve öznel öğeler olarak amacı öngörmektedir. Aynı saptama, 108 sayılı karar için de geçerlidir. Örneğin, "Irak'ın Kuveyt'i işgal ve ilhak etmesi sonucu ortaya çıkan Körfez Krizi..." tümcesi somut nedeni, "öncelikle Ortadoğu'da barışın ve istikrarın yeniden tesisini ve ülkemizin muhtemel tehlikelere karşı güvenliğini idame ettirilmesini sağlamak; kriz süresince ve sonrasında hâsıl olabilecek gelişmeler istikametinde Türkiye'nin yüksek menfaatlerini etkili bir şekilde kollamak, hadiselerin seyrine göre ileride telafisi güç bir durumla karşılaşmamaya yönelik süratli ve dinamik bir politika izlenmesine yardımcı olmak üzere..." biçimindeki anlatımlar, özel ve geçici öğeler olarak kapsamı, "lüzum, hudut ve şümülü Hükümetçe takdir ve tayin olunacak şekilde Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine ve yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına Anayasa'nın 92'nci maddesi uyarınca izin verilmesi, ..." biçimindeki tümceler ise, yine belirgin ve öznel öğeler olarak amacı göstermektedir.

maddesinin amacı doğrultusunda uzmanlık ve yönetim tekniğinin kaçınılmaz gereğidir. Şu halde, davacının bu yoldaki savının aksine, 107 ve 108 sayılı TBMM kararlarının, anayasal yargı denetimine bağlı tutulacak yasama işlemlerinden olmadıkları için Anayasa'ya aykırı olup olmadıklarını saptamak amacıyla esastan incelenmelerine gerek görülmemiştir.

Anayasa Mahkemesince anılan kararlarla Hükümete verilen yetkilerin tümüyle yoruma ve öznel değerlendirmelere açık, belirsizlikler içinde bulunduğu, bu durumun ise Anayasa'ya aykırılık sınırlarını da aşarak, Anayasa'yı değiştirme niteliğini taşıdığı yolundaki savın da kabulü olanaklı görülmemiştir. Çünkü bahsi geçen ibareler sınırsız süreyle kuvvet kullanılabilme olanağını değil, ancak uluslararası ilişkiler geleneğinin körfez krizi nedeniyle zorunlu kılabilceği, makul ve kabul edilebilir süredeki meşru bir gereksinimi öngörmektedir. Bu koşullar, konu ve süre yönünden amaç dışı uygulamalara olur vermez.

Sonuç olarak;

"Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin; 12.08.1990 günlü, 107 sayılı "Anayasanın 92'nci Maddesi Uyarınca Hükümete İzin Verilmesine Dair" ve 05.09.1990 günlü, 108 sayılı "Körfez Krizi Sebebiyle, Türk Silahlı Kuvvetlerinin Yabancı Ülkelere Gönderilmesine ve Yabancı Silahlı Kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına, Anayasanın 92'nci Maddesi Dair" kararları, Anayasa Mahkemesi'nin biçim ve öz yönünden denetleyeceği Anayasa'nın 148'nci maddesinde sayılan düzenlemelerden ya da nitelik ve içerik yönünden bunlara benzeyen metinlerden görülmediğinden iptal isteminin REDDİNE, Yekta Güngör ÖZDEN, Yılmaz ALİEFENDİOĞLU, Selçuk TÜZÜN ve Ahmet N. SEZER'in karşı oyları ve oyçokluğuyla, 24.9.1990 gününde karar verilmiştir."

2. TBMM'nin 409 Sayılı Kararı İle İlgili Anayasa Mahkemesi Kararının Değerlendirilmesi

a. TBMM'nin 409 Sayılı Kararı

"Çokuluslu Gücün Görev Süresinin Uzatılmasına İlişkin" başlığı taşıyan, 28 Mart 1996 tarih ve 409 sayılı TBMM Kararı aşağıdaki gibidir:

Körfez savaşını takiben Kuzey Irak'da meydana gelen olaylar sonucunda ülkemize yönelen ve sınırlarımızın fiziki güvenliğini tehdit etmekle kalmayıp, aynı zamanda ekonomik ve sosyal düzenimizi de zorlayacak boyutlara erişen toplu göç hareketinin tekrarına yol açabilecek gelişmeleri, Irak'ın toprak bütünlüğünü

koruyarak caydırmak, gerekirse bu gelişmelere mani olmak, Kuzey Irak'da bölge halkının insani ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için Birleşmiş Milletler bağlı kuruluşlarınca yürütülen faaliyetlerin güvenlik içinde devamını sağlamak amacıyla, ancak, şimdiye kadar yapılmış olan uygulamalarla ve Irak'ın fiilen bölünmüş olmasıyla, Kuzey Irak'da yaşayanlara da Türkiye'ye de huzur getirilmemiş olduğu, Kuzey Irak'daki otorite boşluğundan yararlanan terör örgütünün Türkiye'ye kitlesel sızma olanağını elde et tiği ve o yüzden ülkemizdeki bölücü terör eylemlerinin tırmanışa geçmiş bulunduğu, Kuzey Irak'daki otorite boşluğunun aynı zamanda bölge halkının ezilmesine ve iç çatışmalardan büyük zarar görmesine neden olduğu göz önünde tutularak Bakanlar Kurulu'nun bu uzatma dönemini, Irak'ın yeniden bütünleşmesi, bütünleşme sürecinde Irak'daki Kürt ve Türkmen kökenli Irak yurttaşlarının huzurunun ve güvenliğinin ve insanlık haklarının etkili kurallara dayandırılması ve Türkiye'nin sınır güvenliğinin kesin olarak sağlanması için kararlı ve etkin girişimlerde bulunmak üzere değerlendirmesi koşuluyla. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 688 sayılı Kararı da göz önünde tutularak ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 17.1.1991 tarih ve 126 sayılı Kararı'na dayanılarak başlatılan "Provide Comfort II" huzur harekâtı çerçevesinde ülkemizde konuşlandırılan ve Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 28.10.1995 tarihli 386 sayılı Kararı ile görev süresi uzatılan çokuluslu gücün görev süresinin 31 Mart 1996 tarihinden itibaren 3 ay süreyle uzatılmasına; çokuluslu gücün yapısı, güce bağlı yabancı ülke silahlı kuvvetleri personelinin ülkemizde tabi olacakları statünün tayini, Türkiye'nin güce katkısı ve bu gücün amaçlarına uygun biçimde kullanılmasıyla ilgili bütün kararları almaya ve gerektiğinde harekâtı sona erdirmeye Bakanlar Kurulu'nun yetkili kılınmasına; Anayasanın 92 nci maddesine göre izin verilmesi. Genel Kurulun 28.3.1996 tarihli 30 uncu Birleşiminde kararlaştırılmıştır.²⁸⁶

b. TBMM'nin 409 Sayılı Kararına İlişkin İptal Başvurusunun Gerekçeleri

Dönemin ana muhalefet partisi olan Refah Partisi bu karara karşı aşağıdaki gerekçelerle Anayasa Mahkemesi'ne iptal davası açmıştır.

TBMM Genel Kurulu'nda 28.03.1996 tarihli 30'uncu birleşimde yapılan açık oylamada 196 ret, 69 çekimser oya karşı 230 kabul oyuyla kararına alındığı belirtilmiştir.

²⁸⁶ 28.3.1996 tarih ve 22596 sayılı Resmi Gazete.

Bu oylama TBMM’de halen uygulanmakta olan içtüzüğün 146’ncı maddesinin son fıkrasına göre yapılmıştır. Ancak, 1982 Anayasası’nın geçici 6’ncı maddesi, “Anayasaya göre kurulan Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin toplantı ve çalışmaları için kendi içtüzükleri yapıncaya kadar Millet Meclisi’nin 12 Eylül 1980 tarihinden önce yürürlükte olan içtüzüğünün Anayasaya aykırı olmayan hükümleri uygulanır” hükmünü getirmiştir. Bu maddeye göre içtüzüğün 146’ncı maddesinin son fıkrası kesinlikle uygulanamaz. Çünkü bu içtüzük hükmü Anayasa’ya aykırıdır.

Bu durumda Anayasa’nın 96’ncı maddesinde belirtilen genel kural uygulanacaktır. 96’ncı maddeye göre; “Anayasa’da başkaca bir hüküm yoksa Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az üçte biri ile toplanır ve toplantıya katılanların salt çoğunluğu ile karar verir. Ancak karar yeter sayısı hiçbir şekilde üye tamsayısının dörtte birinin bir fazlasından az olamaz.” Bu durumda 96. maddeye göre ancak oylamaya katılanların salt çoğunluğu ile karara bağlanabilir. TBMM’nin dava konusu 409 sayılı kararına göre toplantıya katılan üye sayısı mevcudu 516’dır. Bu sayının 96’ncı maddeye göre salt çoğunluğu ise 259’dur. Kararda 219 kabul oyu verildiği belirtildiğine göre, Çekiç Güç’ün süresi Anayasa’ya göre uzatılmamıştır. Ancak, dava konusu 409 sayılı TBMM’nin kararı ile 219 kabul oyu, Çekiç Güç süresinin uzatıldığı yönünde değerlendirilerek kabul edilmiştir. Kararın niteliği, meydana getirdiği etkisi ve değeri incelendiğinde; Anayasa’da öngörülen karar nisabı dışında yeni, ihdas nitelikte ve içtüzük hükmü değerinde bir kural konulmuştur. Bu özelliği nedeniyle söz konusu karar Anayasa Mahkemesi’nin denetime alacağı ve Anayasa’nın 148’inci maddesine uygun denetlenebilir bir içtüzük metnidir denerek 409 sayılı kararın iptali istenmiştir.²⁸⁷

c. Anayasa Mahkemesi’nin Kararı

Anayasa Mahkemesi, bu davayı üç istisna dışında TBMM kararlarını denetleyememesine rağmen, adı içtüzük değiştirilmesi olmadığı ve içtüzüklerin değiştirilmesindeki yöntemler uygulanmadığı halde, değer ve etki bakımından birer içtüzük düzenlemesi niteliğinde olan TBMM kararlarını denetleyeceğini belirterek, içtüzüğün bir kuralını değiştirme ya da içtüzüğe yeni kural koyma niteliğinde olan TBMM uygulama ve kararlarının içtüzük kuralı sayılacağını vurgulayarak 409 sayılı kararı iptal etmiştir ve kararın yürürlüğünü durdurmuştur.

²⁸⁷ Anayasa Mahkemesi E.1996/15,K.1996/13, 28.02.1996, AMKD, Sayı 32, Cilt 2, s.715-724.

Ülkemizde konuşlandırılan “Çokuluslu Gücün Görev Süresinin Uzatılmasına İlişkin” 28 Mart 1996 tarih ve 409 sayılı TBMM Kararının iptali istemiyle açılan davada, Anayasa Mahkemesi, kararı “eylemli bir içtüzük düzenlemesi niteliğinde” görerek bu kararı denetlemek bakımından yetkili olduğuna karar vermiş ve söz konusu parlamento kararını, 14 Mayıs 1996 Tarih ve E.1996/21 ve K.1996/15 sayılı kararıyla iptal etmiştir.²⁸⁸

Anayasa’nın 95’inci maddesinde, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin çalışmalarını, kendi yaptığı içtüzük hükümlerine göre yürüteceği; geçici 6’ncı maddesinde ise, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin toplantı ve çalışmaları için kendi içtüzükleri yapıncaya kadar, Millet Meclisi’nin 12 Eylül 1980’den önce yürürlükte olan içtüzüğünün, Anayasa’ya aykırı olmayan kurallarının uygulanacağı öngörülmüştür.

Anayasa’nın 96’ncı maddesinde de, karar yetersayısının, hiçbir şekilde üye tamsayısının dörtte birinin bir fazlasından az olamayacağına ilişkin kurala uymak koşulu ile kararların toplantıya katılanların salt çoğunluğu ile alınacağı ilkesi benimsenmiştir.

Anayasa’nın yasama geçirilmesi yönünden Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin toplantı ve karar yeter sayılarının belirlenmesinin bir içtüzük konusu olduğu açıktır. 12 Eylül 1980’den önce yürürlükte bulunan 5.3.1973 günlü içtüzüğün 146’ncı maddesinin ilk fıkrasında oya konulan bütün hususların, Anayasa’da, kanunlarda veya içtüzükte ayrıca hüküm yoksa toplantıya katılan milletvekillerinin salt çoğunluğuyla kararlaştırılacağı; salt çoğunluğun belli bir sayının yarısından az olmayan çoğunluk olduğu öngörülmüştür.

Ancak dava konusu karar toplantıya katılan üyelerin salt çoğunluğu sağlanmadan alındığından eylemli bir içtüzük değişikliği niteliğindedir. Açıklanan nedenlerle, dava konusu 28.3.1996 günlü, 409 sayılı TBMM kararının bir içtüzük kuralı niteliğinde olduğuna ve işin esasının incelenmesine oybirliğiyle karar verilmiştir.

Ülkemizde konuşlandırılan çokuluslu gücün görev süresinin uzatılmasına ilişkin oylama hakkında Anayasa’da ve içtüzükte özel bir düzenlemeye yer verilmemiş olması nedeniyle bu konudaki oylamanın da toplantıya katılanların salt çoğunluğu esas alınarak yapılması gerektiği açıktır.

²⁸⁸ Anayasa Mahkemesi E.1996/15,K.1996/13, 28.02.1996, AMKD, Sayı 32, Cilt 2, s.715-724.

Oysa çokuluslu gücün görev süresinin 31 Mart 1996 tarihinden itibaren 3 ay süre ile uzatılmasına; çokuluslu gücün yapısı, güce bağlı yabancı ülke silahlı kuvvetleri personelinin ülkemizde tabi olacakları statünün tayini, Türkiye'nin güce katkısı ve bu gücün amaçlarına uygun biçimde kullanılmasıyla ilgili bütün kararları almaya ve gerektiğinde harekât sona erdirmeye Bakanlar Kurulu'nun yetkili kılınmasına Anayasa'nın 92'nci maddesine göre izin verilmesine ilişkin 28.3.1996 günlü, 409 sayılı dava konusu TBMM kararı, toplantıya katılan 516 milletvekilinin salt çoğunluğunu sağlayamayan 196 ret, 69 çekimser, 21 geçersiz oya karşı 230 kabul oyu ile alınmıştır.

Yeni bir içtüzük kuralı niteliğindeki bu karar Anayasa'nın 96'ncı maddesine aykırıdır. Bu nedenle, iptal edilmelidir. Yeni bir içtüzük kuralı niteliğinde olan 28.3.1996 günlü, 409 sayılı "Ülkemizde Konuşlandırılan Çokuluslu Gücün Görev Süresinin Uzatılmasına İlişkin" TBMM kararının Anayasa'ya aykırı olduğuna ve iptaline karar verilmiştir.²⁸⁹

3. TBMM'nin 722 Sayılı Kararı İle İlgili Anayasa Mahkemesi Kararının Değerlendirilmesi

a. TBMM'nin 722 Sayılı Kararı

TBMM Genel Kurulu'nun iptali istenilen 10.10.2001 günlü, 722 sayılı kararı²⁹⁰ şöyledir:

"Dostumuz ve müttefikimiz Amerika Birleşik Devletleri'ne 11 Eylül günü yöneltilen ve büyük can ve mal kaybına neden olan terörist saldırısı, dünyanın en güçlü devletinin bile terörizm tehdidi altında bulunduğunu göstermiştir. Yıllardır terörizmin acısını duyan Türkiye Cumhuriyeti Devleti bu tehdidi azımsayan hatta görmezden gelen ülkeleri terörizmin tehlikeleri konusunda öteden beri uyarmakta idi.

Amerika Birleşik Devletleri'nin uğradığı ağır saldırı karşısında, şimdi, birçok ülke, terörizm afeti karşısında uluslararası dayanışmanın gerekliliğini kavramaya başlamıştır.

Bu bağlamda NATO Anlaşması'nın 5'inci maddesine işlerlik kazandırılmıştır. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nce alınan 1368 ve 1373 sayılı kararlar da dünyada terörizme karşı yaygın bir bilinçlenme sürecinin başladığını göstermiştir.

²⁸⁹ Nitekim kararın alınması sırasında aleyhte oy kullanan üyeler Güven Dinçer ve Lütfi F. Tuncel'in karşı oy gerekçelerinde aynı hususa yer verilmiştir.

²⁹⁰ Anayasa Mahkemesi Kararı, E. 424, K.354, K.T.10.10.2001, R.G. 12.10.2001, sayı: 24551.

Terörizm karşısında Türkiye'yi her zaman desteklemiş olan Amerika Birleşik Devletleri'nin çağdışı terörist Taliban yönetimine karşı açtığı savaşta, Türkiye'yi yanında bulması doğaldır.

Amerika Birleşik Devletleri'nin terörizme karşı başlattığı "Sürekli Özgürlük Hareketi'nin başarıya ulaşması tüm insanlığın yararınadır. Bu harekât İslam'a karşı bir eylem gibi göstermeye kalkışanlar, barış dini olan İslam'ın yüce değerleriyle çelişmektedirler. Türkiye Cumhuriyeti Devleti, başlatılan mücadelenin kısa sürede ve yaygınlaşmadan başarıya ulaşması için, kendi olanaklarının elverdiği ölçü ve biçimde, her katkıyı yapmalıdır.

Bu nedenle ve bu bağlamda, hükümet, Anayasa'nın 92'nci ve 117'nci maddeleri uyarınca, gereği, kapsamı, sınırı, zamanı ve süresi Hükümetçe belirlenmek üzere, terörizme karşı başlatılan sürekli özgürlük harekât ve devamının icrası kapsamında Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yabancı ülkelere gönderilmesi, yabancı silahlı kuvvetler unsurlarının Türkiye'de bulunması ve hükümetçe verilecek izin ve belirlenecek esaslar çerçevesinde bu kuvvetlerin kullanılması için hükümete izin verilmesi, Genel Kurul'un 10.10.2001 tarihli 5'nci Birleşiminde kararlaştırılmıştır."

b. TBMM'nin 722 Sayılı Kararına İlişkin İptal Başvurusunun Gereklileri

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 10.10.2001 tarih ve 722 sayılı kararının Anayasa'ya aykırı olduğu iddiasıyla dönemin ana muhalefet partisi Anayasa Mahkemesi'ne iptal başvurusunda bulunmuştur. İptal isteminin gerekçeleri şöyledir:

722 sayılı Karar, TBMM Tüzüğü'nün 130'uncu maddesini, birçok bakımdan "eylemli" ve Anayasaya aykırı olarak değiştirmiştir. Şöyle ki: Bu karar, Anayasa'ya aykırı eylemli içtüzük değişikliği ile hem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin yetkisini hem de Cumhurbaşkanı'nın yetkisini ihlâl etmiştir. İçtüzüğün eylemli olarak değiştirilen 130'uncu maddesine göre; silahlı kuvvetlerin kullanılmasına ve yabancı ülkelere gönderilmesine karar verme yetkisi sadece meclise ve istisnai durumda Cumhurbaşkanı'na tanınmıştır. Söz konusu kararda ise bu yetki belirsiz bir süre için, bütünüyle Bakanlar Kurulu'na devredilmiştir. Bu devir, tam anlamıyla bir "yetki devri"dir.

Bu karar; gereği, kapsamı, sınırı, zamanı ve süresi hükümetçe belirlenmek üzere. Hükümetçe verilecek izin ve belirlenecek esaslar çerçevesinde..." demek suretiyle, Cumhurbaşkanı'nın yetkisini de hükümete vermektedir. Çünkü 92'inci

maddeye göre istisnai olarak Cumhurbaşkanı'na verilen yetki ortadan kaldırılmıştır. Bu da eylemli bir içtüzük değişikliğidir. Bu değişiklik, Cumhurbaşkanı'nın yetkileri bakımından Anayasa'nın hem 92/2'nci maddesine hem de 104'üncü maddesinin "Türk Silahlı Kuvvetleri'nin kullanılmasına karar vermek" diyen "b/7" hükmüne açıkça aykırıdır.

722 sayılı karar, içtüzüğün 130'uncu maddesindeki "belli bir süre için" kavramını eylemli olarak değiştirmiştir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tüzüğü'nün 130'uncu maddesine göre hükümete verilecek izinler belli bir süre için olmalıdır. Bu karara göre Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin resmen ve fiilen savaşa dâhil olduğu bir dönemde, Türk Hükümeti, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin bilgisi dışında Türk Silahlı Kuvvetleri'ni yabancı ülkelere gönderebilecek, yabancı silahlı kuvvetleri ise Türkiye'de konuşlandırabilecektir. Bu karara göre Türk Silahlı Kuvvetleri'nden,

- Kaç asker,
- Ne zaman,
- Ne kadarlık bir süre için,
- Hangi ülkelere, gönderilecektir? Bunların cevaplarını tahmin etmek bile mümkün değildir. Aynen bunlar gibi;
- Hangi yabancı ülke silahlı kuvvetleri,
- Ne miktarda,
- Türkiye'nin neresinde,
- Ne zaman,
- Ne kadarlık bir süre için, konuşlanacaktır? Bu soruların da cevaplarını tahmin etmek mümkün değildir.

Hiç kuşku yoktur ki 722 sayılı Karar'ın son fıkrasına dayanan (bu tür) uygulamaların tamamı Anayasa'nın 92/1'inci maddesinin hem lafzına (sözüne) hem de ruhuna (özüne) aykırı düşecektir. Çünkü 722 sayılı Karar'ın son fıkrası, Anayasa'nın 92/1'nci maddesinin hem lafzına hem de ruhuna aykırıdır.

Öte yandan hükümetler çeşitli sebeplerden dolayı örneğin iktisadi, mali, ideolojik veya askeri sebeplerle yabancı güçlerin etkisinde kalabilir, onların kontrolüne de girebilir. Ve hatta bir kısım yöneticiler, kişisel çıkarlarını ulusal menfaatlerin üzerinde görerek düşmanla işbirliği dahi yapabilir. Nitekim tarihte bunun örnekleri çok görülmüştür. İnsanlık tarihinin yaşadığı bu acı tecrübelerden dolayıdır ki Cumhuriyet Anayasalarımızın tümünde, savaş ilanı ve silahlı kuvvetlerin

kullanılmasına karar verme yetkisi TBMM'ye verilmiştir. Anayasa'nın 87'nci maddesi savaş ilan etme kararını sadece meclise tanımıştır. Bu karar aynı zamanda savaş kararıdır, ilan edilmemiş bir savaş durumu söz konusudur; oysa günümüzde savaşın illaki belirtilen şekilde ilanı gerekli değildir. Bir ülkeye 'senin düzenini sistemini değiştirmek için ülkeni silahlı kuvvet gönderiyorum' demek savaş ilan etmekten başka bir şey değildir.

İptal başvurusunda gündeme gelmeyen ancak varlığı kesin olan bir aykırılık durumu da silahlı kuvvet kullanmanın şartlarının oluşmamış olmasıdır. Bilindiği gibi BM düzeninde ancak iki durumda ülkeler silah kullanabilmektedir. Birincisi meşru müdafaa halidir ki Afganistan'da meydana gelen olaylarla bizim doğrudan veya dolaylı ilgimiz yani meşru müdafaa hakkımız yoktur.²⁹¹ İkincisi BMGK kararıyla silahlı kuvvet kullanılmasıdır ki BM'nin bu konuda aldığı 1368 ve 1373 sayılı kararlarında silahlı kuvvet kullanılmasına ilişkin bir hüküm yoktur.

c. Anayasa Mahkemesi'nin Kararı

Anayasa'nın 85'inci Maddesinde sözü edilen yasama dokunulmazlığının kaldırılmasına veya üyeliğin düşmesine ilişkin ayrık kural dışında, Anayasa'da, TBMM "kararlarını" anayasal yargı denetimine tâbi tutan, dolayısıyla Anayasa Mahkemesi'ne bu alanda görev veren açık bir düzenleme yoktur.

Bir yasama metnine verilen ad, o metnin anayasal yargı denetimine tâbi olup olamayacağı konusunda tek ve yeterli ölçüt değildir. Yasama metninin içeriğinin ve özünün de göz önünde bulundurulması zorunludur. Anayasa Mahkemesi'nin yerleşik kararlarında benimsendiği gibi, Yasama Meclisi'nce Anayasa'da öngörülenler dışındaki adlar altında ve başka yöntemler uygulanarak oluşturulan işlemlerin Anayasa Mahkemesi'nin denetimine bağlı olup olmadığı saptanırken, uygulanan yöntem kadar o metin veya belgenin içeriğinin niteliği üzerinde de durulup değer ve etkisinin belirlenmesi gerekir. Bu açıdan yapılan değerlendirme, söz konusu metin veya belgenin, Anayasaca denetime bağlı tutulan işlemlerle eşdeğerde ve etkinlikte olduğunu ortaya koyuyorsa, onun da denetime bağlı tutulması gerekir.

Bu durumda, Anayasa Mahkemesi'nin bu davada görevli olup olmadığının belirlenmesi için, Anayasa'ya uygunluk denetiminden geçirilmesi istenen Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin 722 sayılı kararının dava dilekçesinde iddia edildiği gibi bir içtüzük değişikliği niteliğinde olup olmadığının saptanması gereklidir.

²⁹¹ Mehmet Öncü "BM Barışı Koruma Operasyonlarının Hukuki Temelleri", *Uluslararası Hukuk ve Politika*, C:2, S:6, 2006, s.52-55.

Anayasa'nın 95'inci maddesinin birinci fıkrasında, "Türkiye Büyük Millet Meclisi, çalışmalarını kendi yaptığı içtüzük hükümlerine göre yürütür.", geçici 6'ncı maddesinde de, "Anayasa'ya göre kurulan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin toplantı ve çalışmaları için kendi içtüzükleri yapıncaya kadar, Millet Meclisi'nin 12 Eylül 1980 tarihinden önce yürürlükte olan içtüzüğünün, Anayasa'ya aykırı olmayan hükümleri uygulanır." denilmektedir.

TBMM çalışmalarıyla ilgili olarak Anayasa'nın 95'inci maddesinde öngörülen içtüzük düzenlemesi henüz yapılamamıştır. Bu nedenle, Anayasa'nın geçici 6'ncı maddesi uyarınca 12 Eylül 1980'den önce yürürlükte olan Millet Meclisi Tüzüğü'nün Anayasa'ya aykırı o almayan hükümleri uygulanmaktadır.

Başvuru dilekçesinde, TBMM'nin 10.10.2001 tarih ve 722 sayılı kararının son fıkrasıyla, TBMM İchtüzüğü'nün 129 ve 130'uncu maddelerinde öngörülen kurallara aykırı biçimde, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin, zamanı ve süresi hükümetçe belirlenmek üzere yabancı ülkelere gönderilmesi ve bu kuvvetlerin kullanılması için hükümete izin verildiği, böylece eylemli içtüzük değişikliği yapıldığı ileri sürülmektedir.

Anayasa'nın 95'inci maddesinde, Türkiye Büyük Millet Meclisi çalışmalarının, kendi yaptığı içtüzük hükümlerine göre yürütüleceği belirtilmiş, TBMM İchtüzüğü'nün 181'inci maddesinde de içtüzük değişikliği yapılmasında izlenecek yöntem gösterilmiştir.

İptali istenilen TBMM kararında, içtüzüğün değiştirilmesi yönünde prosedürüne uygun bir teklif, istem veya irade bulunmadığı gibi, içeriği de gözetildiğinde kararın, açık veya eylemli bir içtüzük düzenlemesi veya değişikliği olarak kabulü ile anayasal denetime tabi kılınması mümkün görülmemiştir.

Dava konusu kararın, içtüzüğün 129 ve 130'uncu maddelerinde öngörülen kurallara aykırılığı nedeniyle, nitelik yönünden TBMM'nin anayasal denetimine tabi olan kararları ile eşdeğerde olduğunun kabulü halinde, Anayasa'nın 85'inci maddesinde belirtilenler dışında kalan kimi kararlar da Anayasa Mahkemesi'nin denetim alanı içine alınmış olur. Oysa Anayasa'nın 85'inci maddesinde, Anayasa Mahkemesi'nin yargısal denetimine tabi olan TBMM kararları sayılmış olup, bu tür yorumla bu sayılanlara ilave yapılmasında Anayasa'ya uyarlılık yoktur. Bu nedenle İptal başvurusunun "görevsizlik" nedeniyle reddi gerekir. Bu görüşlere Hâşim KILIÇ, Yalçın ACARGÜN, Sacit ADALI ile Ali HÜNER katılmamışlardır.

D. Silahlı Kuvvet Kullanımına İlişkin TBMM Kararlarının Yetki Devri Niteliğinde Olup Olmadığının Değerlendirilmesi

Silahlı kuvvet kullanımına ilişkin TBMM kararlarının yetki devri niteliğinde olup olmadığına ilişkin tartışmanın temelinde bu kararlara karşı Anayasa Mahkemesi'ne yapılan başvurularda ileri sürülen hususlar yer almaktadır. Bu kapsamda Anayasa Mahkemesi'ne yapılan iptal başvurularının iptal istemi gerekçelerinden bahsetmekte fayda görülmüştür.

İptali istenen 107 ve 108 sayılı TBMM kararlarına ilişkin yetki devri savıyla iptal başvurusu ve başvuru neticesinde oluşan karar ile üyelerin yetki devri hakkındaki fikirleri tartışmalara yol açmıştır. Adı geçen kararlara ilişkin iptal başvurusunda bulunan SHP özetle,²⁹² "silahlı kuvvet kullanmaya ilişkin kararlarda sübjektif değerlendirmelere olanak tanıyan 'muhtemel tehlikelere, kriz süresince ve sonrasında hâsıl olabilecek gelişmeler' şeklindeki ibarelerin yer alması ile kuvvet kullanımına lüzum, hudut ve şumulü hükümetçe belirlenmek üzere izin verilmesini, hükümete sınırsız takdir yetkisi tanınması nedeniyle, TBMM'nin kuvvet kullanmaya ilişkin yetkisinin hükümete devri niteliğinde olduğunu vurgulamış ve çözüm olarak ise; 'kuvvet kullanımına ilişkin TBMM'nin yetkisinin her olayın somut koşulları içinde Mecliste yapılacak değerlendirmeler sonucunda kullanılması gerektiğini belirtmiştir.

TBMM'nin 30.3.1996 tarih ve 409 Sayılı Kararına karşı dönemin ana muhalefet partisi olan Refah Partisi İptal Başvurusunda, kararın niteliği, meydana getirdiği etkisi ve değeri incelendiğinde; Anayasa'da öngörülen karar nisabı dışında yeni, ihdas nitelikte ve içtüzük hükmü değerinde bir kural konulduğunu, bu özelliği nedeniyle söz konusu kararın Anayasa Mahkemesi'nin denetimine tabi olacağını ve Anayasa'nın 148'inci maddesine uygun denetlenebilir bir içtüzük metni olduğunu ileri sürerek 409 sayılı kararın iptali istenmiştir.²⁹³

Yine TBMM'nin 10.10.2001 tarih ve 722 sayılı kararının Anayasa'ya aykırı olduğu iddiasıyla dönemin ana muhalefet partisi (SP) Anayasa Mahkemesi'ne iptal başvurusunda bulunmuş, iptal isteminin gerekçesi olarak; kararın, Anayasa'ya aykırı eylemli içtüzük değişikliği olduğunu ve hem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin yetkisini hem de Cumhurbaşkanı'nın yetkisini ihlâl ettiğini ileri sürülmüştür. İptal başvurusunda, İçtüzüğün eylemli olarak değiştirilen 130'uncu maddesine göre; silahlı kuvvetlerin kullanılmasına ve yabancı ülkelere gönderilmesine karar verme yetkisi sadece meclise ve istisnai durumda Cumhurbaşkanı'na tanındığını oysa söz

²⁹² Anayasa Mahkemesi Kararı, E. 90131, K.90/24, K.T.24.09.1990, R.G.22.01.1990, sayı: 20763.

²⁹³ Anayasa Mahkemesi E.1996/15,K.1996/13, 28.02.1996, **AMKD**, Sayı 32, Cilt 2, s.715-724.

konusu kararda ise bu yetkinin belirsiz bir süre için, bütünüyle Bakanlar Kurulu'na devredildiğini, bu devrin, tam anlamıyla bir "yetki devri" olduğunu ileri sürmüşlerdir. Ayrıca kararın, içtüzüğün 130'uncu maddesindeki "belli bir süre için" kavramını eylemli olarak değiştirdiği ileri sürülmüştür.

Bu konuda Anayasa Mahkemesi'nin çoğunluk kararı; "Anayasa'nın 92'nci maddesi uyarınca TBMM tarafından, yasama organının yetkileri kapsamındaki işlem türlerinden biri olan 'karar' ile kendisine 'izin verilmiş hükümetin görevlendirilmesi, Anayasa'nın 117'nci maddesinin amacı doğrultusunda uzmanlık ve yönetim tekniğinin kaçınılmaz gereğidir' diyerek, 107 ve 108 sayılı TBMM kararlarının, yetki konusunda anayasal yargı denetimine bağlı tutulacak yasama işlemlerinden olmadıklarından bahisle, Anayasa'ya aykırı olup olmadıklarını saptamak amacıyla esastan incelenmelerine de gerek görmemiştir" şeklindedir.²⁹⁴

Karşı oy kullanan üyeler ise kararların 'yetki devri' niteliğinde olduğunu ve esas denetiminin yapılabileceğini ileri sürmüşlerdir. Üyelerden Yekta Güngör ÖZDEN, "nitelik yönünden yasama organı işleminin 'karar' adını taşımasının denetlemeye engel teşkil etmeyeceğini, yasa sınırlarının aşılması durumunda kanun, KHK ya da içtüzük niteliğindeyse denetlenebileceğini" ifade etmektedir.

Üyelerden Yılmaz ALİEFENDİOĞLU'na göre, "Anayasal Yargı denetimi dışında tutulan, bu bağlamda, silahlı kuvvetlerin yabancı ülkelere ya da yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına ilişkin izin verme kararıdır. Çünkü Anayasaya uygun olarak verilecek izin işlemi bireysel bir işlem niteliğindedir, kesindir ve hukuksal sonuçlarını gösterir. Meclisin izin verme kararı, tamamlayıcı ve bireysel işlem olmaktan çok, ileriye dönük ve kural koyucu özellikte ise; silahlı kuvvet göndermenin kapsam, lüzum ve zamanını değerlendirmeyi bir süre sınırı da getirilmeden yürütmeye bırakılıyorsa yetki devri niteliğine dönüşür. Bu tür meclis kararı, yasa değer ve etkinliğinde bir işlem kabul edilerek Anayasal yargı denetimine tabi tutulmalıdır."

Karşı oy kullanan üyelerden Ahmet N. SEZER'e göre ise, "Cumhuriyet Anayasalarımızın tümünde, savaş ilânı ve Silahlı Kuvvetler'in kullanılmasına karar verme yetkisi TBMM'ne verilmiştir. 1924 Anayasası da 26'ncı maddesinde savaş ilânını TBMM'nin "bizzat kendi ifa ettiği" görevler arasında saymıştır.

²⁹⁴ Anayasa Mahkemesi Kararı, E. 90131, K.90/24, K.T.24.09.1990, R.G.22.01.1990, sayı: 20763.

Anayasa'nın bu hükmüne göre savaş hali ilânına TBMM yetkilidir. Ancak, Anayasa bu yetkinin kullanılmasını "Milletlerarası hukukun meşru saydığı" haller için öngörmüştür.

Savaşa karar vermek ve savaş ilân etmek yetkisi yalnızca TBMM'ne ait olduğuna göre Hükümetin, savaşı kışkırtıcı nitelikteki davranışlarıyla, meclisi savaş ilânına zorunlu kılacak durumlara düşürmemesi ve onu oldu bitti karşısında bırakmaması gerekir. Bu nedenledir ki, 92'nci madde ile Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yabancı ülkelere gönderilmesi veya yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunması TBMM'nin iznine bağlı tutulmuştur.

Hangi devlete veya devletlere savaş ilân edileceğine TBMM'nin kendisi karar vereceği gibi, Türk Silahlı Kuvvetleri yabancı ülkeye gönderilecekse bu ülke veya ülkelerin hangileri olacağını da TBMM saptamalıdır. Hangi devlet veya devletlerin silahlı kuvvetlerinin Türkiye'de bulunabileceğine karar vermesi gereken organda yalnızca TBMM'nin kendisidir.

Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yabancı ülkelere gönderilmesi söz konusu olduğunda, bu ülke veya ülkelerin hangileri olduğu, gönderilecek kuvvetin niteliği ve ne kadar süre için gönderildiğinin; yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına izin verilmesi durumunda da bu kuvvetin niteliği, hangi ülke veya ülkelerden ne kadar süre için geleceğinin TBMM kararında belirtilmesi ve kararın bu verilere dayandırılması zorunludur.”

Anayasa Mahkemesi “...her olayın somut koşulları içinde TBMM'de yapılacak değerlendirmeler sonucunda kullanılmasının gerektiği yolundaki sav, hukuksal idealizm açısından çekici ve doğru görülebilirse de, uygulamadan kaynaklanan gereksinimler ve gerçeklerle bağdaştırılması son derece güçtür. Uluslararası boyutlarda önem kazanan, çok hızlı karar alma ve uygulama sürecini gerektiren Körfez Krizinin her aşamasında belirecek ikincil olayları yasama organının önüne getirip değerlendirmek ve alınacak karar sonucuna göre uygulamaya geçmek, bu tür olayların doğasına da, mantığına da uymaz...” şeklinde hüküm vermiştir. Görüldüğü üzere Anayasa Mahkemesi kuvvet kullanımına ilişkin parlamento kararlarını yetki devri olarak değil, sadece yürütmenin gerekeni yapabilmesine olanak veren bir izin işleminin gerçekleşmesi şeklinde bir yaklaşım olarak değerlendirmektedir.²⁹⁵

²⁹⁵ İpek, a.g.e., s. 197.

Silahlı kuvvet kullanılmasına ilişkin izin verme kararları, hükümete geniş takdir yetkisi tanıdığı için yetki devri niteliğinde olduğu görüşünün doğru olduğu değerlendirilmektedir. Anayasa'nın 92'nci maddesine göre TBMM silahlı kuvvet göndermeye ve bulundurmaya izin verme yetkisine sahipken, uygulamada bu izin verme yetkisi hükümetin kendisine geniş takdir yetkisi tanıdığı tezkerelerin TBMM'de oylanmasından ibarettir.

Bakanlar Kurulu tarafından TBMM'nin kabulüne sunulan tezkereler üzerinde TBMM Genel Kurulu'nun önergelerle önemli bir değişiklik yapması da uygulamada mümkün değildir.²⁹⁶ Bu durumda TBMM'nin kuvvet kullanımı hususunda, yürütmenin belirlediği hususlar ile ilgili oylama yapılan kurum durumunda kalmaktadır. Hükümetin savaşa kadar gidebilecek bir konuda karar verme yetkisine sahip kılınması, uygulamada teknik ve uzmanlık bilgisi gerektiğinden Silahlı Kuvvetlerin yetkili kılınması anlamına gelmektedir. Karar aşamasında Bakanlar Kurulu'nun, uygulama aşamasında ise Silahlı Kuvvetlerin kuvvet kullanma hususunda tüm yetkilere sahip kılınması demokratik egemenlik açısından yerinde görünmemektedir.²⁹⁷ Bununla birlikte silahlı kuvvetlerin kullanılmasına veya ülkemizde yabancı silahlı kuvvetlerin bulundurulmasına ilişkin kararların TBMM'ce her durumun koşullarına ilişkin yapılacak değerlendirme sonrasında karara bağlanması görüşünün de yerinde olmadığını değerlendiriyoruz.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasalarının tümünde savaş ilanı ve silahlı kuvvetlerin kullanılmasına karar verme yetkisi kural olarak TBMM'ye aittir. 1961 ve 1982 Anayasalarında ise ancak iki istisnai durumda meclis kararına gerek yoktur. Bunlardan biri ülkemizin taraf olduğu milletlerarası antlaşmalar diğeri ise milletlerarası nezaket kurallarıdır.²⁹⁸

Bununla birlikte savaş ilanına TBMM karar vereceği gibi, TSK'nın yurtdışında görevlendirilmesinde de bu ülke veya ülkelerin hangilerinin olacağını da TBMM belirlemelidir. Yine hangi ülkelerin silahlı kuvvetlerinin Türkiye'de bulunabileceğine karar verecek organ TBMM olmalıdır. Ancak TBMM her durumda öngörülemezlik ihtimallere göre değerlendirme yapıp Silahlı Kuvvetlerin uygulayacağı kararlar alamaz. Silahlı Kuvvetlerin etkin olmasını engelleyecek bu durumda da kuvvet

²⁹⁶ 28.12.1994 tarihli ve 353 sayılı TBMM Kararı'nın görüşmelerinde tezkere üzerinde ancak Başbakan'ın imzasıyla değişiklik yapılabileceği, gerçekte uygulamanın bu şekilde olduğu, oturumu yöneten Başkan tarafından vurgulanmıştır.

²⁹⁷ İpek, a.g.e., s. 198.

²⁹⁸ Kürşat Erdil, "Türk Silahlı Kuvvetlerinin Sınır Ötesi Operasyonlarda Kullanılması", *Ankara Barosu Dergisi*, 2001/4, s.91.

kullanma yetkisinin tamamen TBMM tarafından kullanılmasının da ülke güvenliğinin hızlı ve etkin sağlanması açısından riskler taşıyabileceği değerlendirilmektedir.

Öyleyse TBMM ve hükümetin dengeli bir işbirliği içinde bulunması bir zorunluluktur. Hem TBMM kuvvet kullanımı konusunda devre dışı kalmamalı, hem de hükümet yalnızca TBMM'nin talimatlarını uygulayan pozisyonda olmalıdır. İşte bu dengeyi sağlayacak olan etkin bir parlamenter denetimdir.

E. Meclis Denetimi

Etkin meclis denetimi için ülkemizde hukuki düzenleme olmasa da, TBMM'nin genel denetim yolları ile kuvvet kullanıma kararlarının denetlenebileceği değerlendirilmektedir.

Silahlı kuvvet kullanımına ilişkin özel bir denetim yolu gerekmektedir. Yukarıda incelendiği üzere silahlı kuvvet kullanımından beklenen faydaya ulaşılabilmesi için kuvvet kullanma hususunda hükümete geniş takdir yetkisi tanıyan TBMM'nin, bu takdir yetkisinin kullanımı hususunda periyodik olarak bilgilendirilmesi gerekmektedir. Hükümet silahlı kuvvet kullanımı, kapsamı, süresi, miktarı ve sürecin işleyişi hakkında TBMM'ye rapor vermelidir. Başka bir deyişle, TBMM hükümete verdiği kuvvet kullanma izninin hesabını hükümetten sorabilmelidir. Aslında TBMM'nin silahlı kuvvet kullanımı sürecine daha etkin katılımı için milletvekilleri bazı girişimlerde bulunmuşlardır.

08.12.1992 tarihinde kabul edilen 204 numaralı Türk Silahlı Kuvvetlerinin Somali'ye gönderilmesine dair TBMM kararının görüşmeleri sırasında bazı milletvekilleri tezkerede değişiklik yapılması için önerge vermişlerdir. Değişiklik önergesinin ikinci maddesi "...lüzum kelimesinin çıkarılmasını, bunu müteakip, hudut, şümul ve zamanı ifadesinden sonra gelen hükümetçe ifadesinin çıkarılarak, yerine, Türkiye Büyük Millet Meclisince ifadesinin eklenmesini arz ve teklif ediyoruz."²⁹⁹ şeklindedir. Reddedilen bu önerge ile TBMM'nin kuvvet kullanımı sürecine etkin katılımı sağlanmaya çalışılmıştır. Bu husustaki diğer bir girişim ise; 24.12.1992 tarihinde kabul edilen çokuluslu gücün görev süresinin uzatılmasına dair 206 numaralı kararın görüşmeleri sırasında gerçekleşmiştir. Milletvekilleri "Her iki ayda bir uygulama hakkında Türkiye Büyük Millet Meclisine rapor verilerek..."³⁰⁰ İbaresinin karara eklenmesi için önerge vermişlerdir, ancak önerge reddedilmiştir. Milletvekillerinin verdiği bu iki önerge TBMM'nin silahlı kuvvet kullanımı sürecine

²⁹⁹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: 19, Yasama Yılı:2, Cilt:22, Birleşim: 36, 08.12.1992, s. 269.

³⁰⁰ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: 19, Yasama Yılı:1, Cilt:26, Birleşim: 51, 24.12.1992, s. 432-439.

etkin katılımını sağlayabilecek önergelerdir. Özellikle ikinci önerge ABD hukukunda yer alan Kongre'ye periyodik olarak rapor verilmesi ve Kongre'nin bilgilendirilmesi düzenlemesine yakındır. İkinci önergede yer alan "TBMM'ye her iki ayda bir uygulama hakkında rapor verilmesi" önerisinin Anayasamızda yer alması TBMM'nin kuvvet kullanımını sürecine etkin katılımını sağlayabilecek düzenlemelerden biri olabilir.

TBMM'nin silahlı kuvvet kullanımı sürecinin her aşamasında katılımını sağlayacak hukuki düzenleme bulunmamaktadır. İktüzüğe göre TBMM'nin kuvvet kullanımı sürecindeki etkisi sadece Türk Silahlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine veya yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına belli bir süre için izin verilmesi ile sınırlıdır. Uygulamada silahlı kuvvet gönderme ve bulundurmaya ilişkin 3 ay, 6 ay ve 12 aylık süreler için TBMM'den izin alınmaktadır. Bu sürelerin sona ermesi halinde yeniden TBMM'den izin alınması gerekmektedir. Nitekim 353 numaralı çokuluslu gücün görev süresinin uzatılmasına ilişkin tezkere 28.12.1994 tarihinde TBMM Genel Kurulu'nda görüşülürken bazı milletvekillerinin tezkere metninde yer alan görev süresinin 6 ay uzatılmasına ibaresinden sonra gelmek üzere, hükümete süreyi uzatma yetkisi vermeyi amaçlayan "...ve gerektiğinde altı ay uzatılmasına..." ibaresinin eklenmesine dair değişiklik önergesi TBMM'nin yetkisinin hükümete devri niteliğinde olduğundan işleme alınmamıştır.³⁰¹

Görüldüğü gibi ülkemizde etkin meclis denetimi için hukuki düzenleme olmasa da TBMM ve hükümetin dengeli bir işbirliği içinde bulunması ile hem TBMM'nin kuvvet kullanımı konusunda devre dışı kalmaması, hem de hükümetin geniş yetkilere sahip olması ile daha doğru bir sistemin hayata geçirilebileceği değerlendirilmektedir.

³⁰¹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: 19, Yasama Yılı:4, Cilt:7, Birleşim: 63, 28.12.1994, s.141-143.

SONUÇ

İnsanlık tarihi boyunca yaşanan ve yol açtıkları tahribat bakımından tarihin en büyük iki savaşı geçtiğimiz yüzyıl içerisinde cereyan etmiştir. Bu iki savaşın yol açtığı tahribatların büyüklüğü insanlığı bir daha böyle acılar yaşamamak için gerekli tedbirlerin alınması yönünde etkilemiştir. Bu düşüncelerden hareketle oluşturulan ilk uluslararası örgüt olan Milletler Cemiyeti maalesef fazla uzun ömürlü olamamış ve yürürlükte kaldığı süre içinde de çok önemli başarıları olmamıştır. Bunda, Milletler Cemiyetini kuran Misak hükümlerinin bağlayıcılığının olmamasının ve Misak hükümlerinin yalnızca cemiyete üye olan devletler bakımından geçerli olmasının da önemi büyüktür. İkinci Dünya Savaşından sonra uluslararası alanda yeniden örgütlenme çabaları başlamış ve 1945 tarihinde imzalanan BM Şartı ile yeni bir düzen kurulmuştur. Bu yeni dönemle birlikte, uluslararası hukuka ilişkin düzenlemeler ve kurallar yeniden oluşturulmaya başlanmıştır. Özellikle kuvvet kullanma ve savaşa başvurma ile ilgili düzenlemeler dikkati çekmektedir. Başta BM Şartı olmak üzere pek çok metinde kuvvet kullanma tehdidi ve kuvvete başvurma kabul edilmemiştir. BM düzeninin daha önce yaşanan tecrübelerin ışığında, daha etkin olması için yaptırım gücü ve kararlarının bağlayıcılığı öngörülmüştür. Bu kararların uygulanması ve BM Şartıyla getirilen amaçlara ulaşılabilmesi için etkin bir yaptırım gücünün olması benimsenmiştir. Bu yaptırımın en önemli iki unsuru, barışa zorlama ve barışı koruma harekâtlarıdır.

Uluslararası hukukta, devletlerin kuvvet kullanmayı bir politika aracı olarak kullandıkları pek çok defa vaki olmuştur. Kuvvete başvurma ve savaş, devletlerin egemenlik haklarının ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmiştir. Yüzyıllar boyunca klasik egemenlik anlayışının bir uzantısı olarak, kuvvete başvurma hakkını sınırlandırmaya yönelik uğraşlar başarıya ulaşamamıştır. Kuvvet kullanma ve savaşa başvurma ile ilgili sınırlamalar, geçtiğimiz yüzyıla kadar daha çok ahlaki ve dini nedenlerle sınırlı olarak kalmıştır. Devletlerin, savaşa başvururken ya da savaş sırasında irade ve davranışlarının temelini, kendi egemenlik anlayışları dışında dini ve ahlaki anlayışlarından gelen değer normlarıyla ilişkili olmuştur. Bu değerler ve normlar zamanla teamül denilen kuralların oluşumunda önemli rol oynamış, teamül kuralları da uluslararası hukukun kaynaklarından birisi haline gelmiştir.

Uluslararası toplumun 1945 yılında Birleşmiş Milletler şeklinde örgütlenmesinden sonra dünya üzerinde yeni bir hukuksal düzen başlamıştır. Buna BM düzeni de demek mümkündür. Daha önceki deneylerden ve çabalardan edindiği

tecrübeler sonucu uluslararası toplum, BM düzeniyle getirilen amaçlara ulaşmak için yalnızca, temenni ve iyi niyetin yeterli olmadığını görmüştür. Her hukuksal düzen, kendisinin ihlaline karşı aynı zamanda bunun yaptırımını da getirmiştir. BM Şartı ile getirilmek istenen Yeni Dünya düzenine ait kuralların ihlali ve uluslararası barış ve güvenliğin tehlikeye düştüğü ya da düşürüldüğü hallerde, buna sebep olan devlet ya da devletler hakkında da birtakım yaptırımlar getirilmiştir. Bu yaptırımlar BM Antlaşması çerçevesinde kuvvet kullanılmasıdır.

Birleşmiş Milletleri kuran uluslararası antlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihten bu yana, bu örgütün pek çok eleştiriye rağmen uluslararası barış ve güvenliğin tehlikeye düştüğü durumlarda devreye girmesiyle bozulan düzenin yeniden tesisi için önemli görevleri yerine getirdiği de yadsınamaz bir gerçektir. Soğuk savaş sonrası dünyanın içinde bulunduğu ve Yeni Dünya Düzeni olarak adlandırılan dönemde, uluslararası ilişkilerde olduğu gibi barışı koruma harekâtlarının da içerik ve niteliğinde önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Devletlerin egemenlik ilkesine sıkı sıkıya bağlılık anlayışından bugün artık daha esnek bir egemenlik ve müdahale anlayışına ulaşılmıştır. Özellikle son yıllarda cereyan eden, etnik kökenli ve iç silahlı çatışmalar ile devlet kurumlarının tamamıyla çöktüğü durumlarda, BM tarafların tamamının rızasını ihtiyaç duymadan barışı koruma için harekât kararı almaktadır. Bu durum her ne kadar devletlerin egemenliği ilkesiyle bağdaşmasa da, uluslararası alanda özellikle insancıl maksatlı harekâtlarda geniş kabul görmektedir. Her ne kadar BM Şartı devletlerin iç işlerine karışmamayı esas almış ise de, BM teşkilatı hükümetleri ve devletleri korumak için kurulmamıştır. Gelecek kuşakları tehdit eden savaş tehlikesi ve silahlı çatışmaların yarattığı derin tahribatlardan uzak durmak ve uluslararası barış ve güvenin sürekliliği açısından, Barışa Zorlama ve Barışı Koruma Operasyonlarının önemi oldukça fazladır. Bu kapsamda Barışa Zorlama ve Barışı Koruma Operasyonları açısından her ülkeye sorumluluklar düşmektedir. Ülkemiz de bu kapsamda birçok görevde yer almıştır.

Kuvvet kullanmanın daha çok kontrol altına alınmasına doğru giden uluslararası konjonktüre paralel olarak devletler de, kendi tarihsel süreçleri içinde şekillenen hukuki düzenlemelerini sorgulamakta ve gerekli değişiklikler yapılmakta ya da bu yönde çabalar sürmektedir. Devletler, kuvvet kullanımını kontrol altına almak için, hep aynı yolu denemektedirler. Bu yol, parlamentoları kuvvet kullanım sürecine dahil etmek ya da bu süreçteki etkinliğini arttırmaktır. Türkiye’de 1961 Anayasası ile milletlerarası hukuka uygunluk şartının getirilerek, silahlı kuvvet

gönderme ve yabancı silahlı kuvvet bulundurma için TBMM'den izin alınmasının getirilmesi de bu yolda bir örnektir. Anayasamızdaki savaş ilanı ve silahlı kuvvet kullanıma ilişkin yetkiler de, diğer ülkelerde olduğu gibi, tarihsel süreç içinde Türkiye'nin kendine özgü deneyimleri ve silahlı kuvvet kullanımının daha çok kontrol altına alınmasına ilişkin uluslararası konjonktür çerçevesinde şekillenmiştir. Geçmişte savaş ilan etme ve kuvvet kullanma yetkisi tamamen padişahın yani yürütmenin iken, ülkemizde parlamenter anlayış geliştikçe, bu yetki zamanla parlamentolara devredilmiştir.

Türkiye'de silahlı kuvvet kullanmaya ilişkin yetkiler geçmişten bu yana değiştiği gibi, Anayasalarımızda kullanılan savaş ilanı kavramları da değişiktir. 1876 ve 1924 Anayasaları'nda "harp ilanı", 1921'de "vatan müdafaası ilanı", 1961 Anayasası'nda "savaş hali ilanı" ve son olarak 1982 Anayasası'nda ise; hem "savaş ilanı" hem de "Savaş Hali İlanı"ndan bahsedilmiştir. Burada dikkatimizi çeken husus savaş ve savaş hali kavramlarının farklı manalara gelip gelmediği ve farklı yetkileri tanımlayıp tanımlamadığıdır. Çünkü 1982 Anayasası'nın 87'nci maddesine göre "savaş ilanına karar vermek" TBMM'nin görev ve yetkileri arasında iken, 92'nci maddeye göre ise; "savaş hali ilanına izin vermek" TBMM'nin yetkisindedir. Bu durumda savaş ve savaş hali kavramları farklı yetkileri tanımlamalı ki, Anayasa'da iki ayrı maddede TBMM'ye değişik yetkiler verilmiş olsun. Ancak Anayasa'nın 87'nci maddesinin gerekçesine baktığımızda, bu maddenin TBMM'nin Anayasa'nın başka maddelerinde sayılan yetkilerini tek bir maddede toplamak amacıyla düzenlendiğini görmekteyiz. Yani bu madde ile TBMM'ye herhangi bir yetki verilmemekte sadece diğer maddelerde yer alan yetkiler tekrarlanmaktadır. Bu durumda, 87'nci maddede yer alan savaş ilanına karar verme yetkisi, 92'nci maddede yer alan savaş hali ilanına karar verme yetkisini tekrarlamaktadır. Oysa 92'nci madde incelendiğinde savaş haline izin verme yetkisinin TBMM'ye ait olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Anayasa'nın 92'nci maddesinin bu hükmünün, esas olarak TBMM'yi silahlı kuvvet kullanımı sürecinde daha fazla yetkilendirerek hükümetin bu husustaki yetkilerinin sınırlandırılmasının amaçlandığı 1961 Anayasası'nın 66'ncı maddesi ile aynı olduğunu da hesaba katarsak, savaş ilan etmek münhasıran TBMM'nin yetkisindedir. Buradaki sorun Anayasa'nın lafzından kaynaklanmaktadır. Anayasa'nın 92'nci maddesinin hem başlığında hem de birinci fıkrasında savaş hali ilanı ibaresinden gelmek üzere "karar verme" ibaresinin de olması gerekirdi. Ayrıca, burada kafa karışıklığına neden olan husus savaş ve savaş hali gibi iki farklı ibarenin yer almış olmasıdır. Savaşı iki

devletin silahlı çatışması olarak tanımlarsak savaş hali de, silahlı çatışmanın başlayıp sona erdiği süre içinde temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılacağı, hükümetin olağanüstü tedbirler alabileceği durumdur. Eğer bu ibarelerin bu şekilde iki farklı yetki tanımlarsa, 92'nci maddeye göre TBMM hükümete savaş hali ilan etme yetkisi verir, hükümet de bu yetkiye dayanarak, silahlı çatışma başladığında olağanüstü tedbirler alabilir. Ancak, bu ibareler lâfzen farklı manalara gelse de, yukarıdaki paragrafta açıkladığımız üzere, Anayasa'da aynı anlamda, yani savaş ilanı olarak kullanılmıştır. Zaten Anayasa'nın 92'nci maddesiyle hükümetin silahlı çatışmanın başlamasıyla tedbirler almasını sağlayacak bir düzenleme yapmaya gerek yoktur. Çünkü Anayasa'nın 122'nci maddesine göre, Cumhurbaşkanı başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu afet, şiddet, ayaklanma ve savaş hali durumlarında olağan sıkıyönetim ilan edebilir. Böyle bir durumda yürütmenin TBMM'den izin almasına bile gerek yoktur, sadece sıkıyönetim ilanı TBMM'nin onayına sunulur. Bu durumda, Anayasa'da farklı yetkileri tanımlamayan ancak lâfzen farklı manalara gelen, "savaş" ve "savaş hali" kavramlarının kullanılması yerine sadece "savaş" kavramının kullanılması bu karışıklığı giderebilecektir.

Anayasa'nın lafzından kaynaklanan bu sorunu işaret ettikten sonra, Anayasa'nın savaş hali ve silahlı kuvvet kullanmaya ilişkin maddesi olan İktüzüğün 129'uncu maddesindeki "yabancı bir devlete karşı veyahut belli bir devleti hedef tutmayıp Türkiye için savaş hukukunun yürürlüğe girmesini gerektiren hallerde savaş hali ilan edilir" ibaresinin de değerlendirmesinin yapılması gerekmektedir. Çünkü İktüzük'teki bu ibareye göre; ya bir devletle silahlı çatışma durumunda savaş hali ilan edilir, ya da bir devletle silahlı çatışma durumu olmadan, ancak ülke güvenliği nedeniyle olağanüstü tedbirler alınması gereken hallerde savaş hali ilan edilir. Hâlbuki yukarıdaki kısımlarda açıklandığı üzere Anayasada savaş ve savaş hali ilanı kavramları aynı anlama gelmekte olup, savaş veya savaş hali ancak yabancı bir ülke hedef tutulup yapılabilir. Çünkü Anayasa'nın 92'nci maddesi esas olarak 1961 Anayasası ile düzenlenmiştir ve bu maddenin 1961'de düzenlenme gerekçesi, yurtdışına silahlı kuvvet göndermeye ilişkin bir kural oluşturmaktır. Yoksa bu madde ile yurtiçinde Türkiye'yi hedef almayan, ancak yakın ve açık tehlike durumunda savaş hali ilan edilmesi şeklinde hüküm düzenlenmek istenmemiştir.

Ayrıca, Anayasa'nın 122'nci maddesi olağanüstü durumlara ilişkin hükümler içermektedir ve bu maddeye göre olağanüstü bir durumda sıkıyönetim ilan edilebilmektedir. Bu durumda Anayasa'nın başkaca bir maddesi ile böyle bir

düzenleme yapmaya gerek olmadığı gibi, Anayasa'nın 92'nci maddesinde olmayan bir hüküm İçtüzükle düzenlenmiştir. Kanaatimizce, Anayasanın 92'nci maddesine ilişkin İçtüzüğün 129'ncü maddesinin "...veyahut belli bir devleti hedef tutmayıp Türkiye için savaş hukukunun yürürlüğe girmesi gereken hallerde..." ibaresi, Anayasanın 92'nci maddesince düzenlenmeyen bir hususu düzenlemekte olduğu için bu maddenin Anayasaya aykırı olduğu değerlendirilmektedir.

Anayasanın 92'nci maddesi, TBMM'ye iki konuda yetki vermiştir. Bunlar,

1. Milletlerarası hukukun meşru saydığı hallerde *savaş hâli ilânına*,
2. Türkiye'nin taraf olduğu milletlerarası antlaşmaların veya milletlerarası nezaket kurallarının gerektirdiği hâller dışında, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin yabancı ülkelere gönderilmesine veya yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye'de bulunmasına *izin vermek* yetkileridir.

Anayasanın 92'nci maddesinin ilk fıkrası yalnızca meclisin izin verme yetkisini belirlemekte; bu yetkinin kullanımının somutlaştığı kararlarda var olması gerekli ya da zorunlu olan ülke, yer, zaman, süre gibi herhangi bir unsurdan söz etmemektedir. Yalnızca TBMM İçtüzüğü'nün 130'ncü maddesi, silahlı kuvvet gönderilmesine ve kabulüne TBMM tarafından "belli bir süre için" izin verileceğine ilişkin bir kural getirmektedir. İçtüzüğün savaş hâli ilânını düzenleyen 129'uncu maddesinde ise bu kararda bulunması zorunlu hiçbir unsurdan söz edilmemektedir. Anayasa'nın 92'nci maddesinde açıkça belirtildiği gibi, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin yetkisi *savaş hâli ilanına izin vermektir*. "izin verme" ifadesinden anlaşıldığı üzere, meclisin yetkisi savaş hâli ilân etmek değildir; meclis yalnızca bu hâlin ilânına izin verebilir. Öyleyse, meclisin savaş hâli ilânına izin verebilmesi için öncelikle savaş hâli ilân etme yönünde bir iradenin varlığı gerekmektedir. Bu iradenin sahibi de yürütme organı, yani Bakanlar Kurulu'dur.

Savaş hâli ilân etme yetkisinin Bakanlar Kurulu ve Türkiye Büyük Millet Meclisi arasında paylaştırıldığı'nın kabulü gerekir. Savaş ilân etmek için Bakanlar Kurulu'nun teklifi zorunludur, TBMM üyeleri böyle bir teklifte bulunamazlar. Bu yetkinin paylaştırılmış bir yetki olduğu sonucuna ulaşmamızı sağlayan da, Bakanlar Kurulu'nun işleme bir şekilde katılıyor olması değil, bundan daha geniş olarak, TBMM'den aldığı izin sonrasında, işlemi sonuca ulaştırıp ulaştırmamak noktasında takdir yetkisini kullanacak olmasıdır.

Bakanlar Kurulu'nun, milletlerarası bir antlaşmanın gerektirdiği hallerde, TBMM'nin iznini almadan, bir kriz bölgesine ya da savaşın devam ettiği bir bölgeye

Türk Silahlı Kuvvetlerini göndermeye; yine usulüne göre yürürlüğe girmiş bir antlaşmanın gereği olarak savaş hâlinde olan bir devletin askerlerinin Türkiye topraklarında bulunmasına izin vermeye yetkisinin olduğunun kabulü gerekir. Yasama organının iradesinin hükümet açısından bir bağlayıcılığı olmayacaktır.

Çalışmamızda irdediğimiz diğer bir husus da, milletlerarası hukuka uygunluğun ne olduğu ve TBMM'nin silahlı kuvvet kullanma kararı alması gerektiğinde, milletlerarası hukuku ne kadar dikkate alacağıdır. Milletlerarası hukuka uygunluktan kasıt, BM Antlaşması'nın esas amaç olarak barış ve istikrarı belirleyerek kuvvet kullanmayı yasaklaması ve kuvvet kullanmanın istisnai olarak, diğer diplomatik ve ekonomik yaptırımlar uygulandıktan sonra, BM Güvenlik Konseyi marifetiyle veya BM Güvenlik Konseyi harekete geçene kadar meşru müdafaa hakkı dâhilinde kullanılmasıdır. Ancak, TBMM için BM Güvenlik Konseyi'nin kararları tamamen bağlayıcı olmamalı, TBMM BM kararlarına ilişkin kendi değerlendirmesini yaptıktan sonra karar almalıdır. Çünkü düzeni sağlaması beklenen devletler, aslında düzeni bozan aktörler olabilmekte, bu yüzden uluslararası sistemde kuvvet kullanımı durmadığı gibi, zayıf devletlere uygulanan müeyyideler nedeniyle BM gibi örgütlerin uluslararası düzende çifte standartları meşrulaştırdığı düşünülebilmektedir.

TBMM, savaş ilan etme yetkisini sadece bir kez, 1945 yılında 1924 Anayasası döneminde kullanmış olup, 38 kez de asker gönderme ya da asker bulundurma kararı vermiştir. Savaş ilanı İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra BM Kuruluş konferansına kurucu üye olarak katılmak için sembolik olarak Almanya ve Japonya'ya savaş ilan edilmiştir. TBMM'nin günümüze kadar 38 defa kullandığı silahlı kuvvet gönderme ve yabancı silahlı kuvvet bulundurmaya izin verme yetkisini, Kıbrıs sorunu, uluslararası misyonlar ve terörizmi bertaraf etmek için kullanmıştır. Uluslararası hukuka göre TBMM'nin silahlı kuvvet kullanmaya izin verme yetkisinin meşruiyetini, Kıbrıs'a müdahale kararı için Garanti Antlaşması, uluslararası misyonlar çerçevesinde silahlı kuvvet göndermek için BM ve NATO kararları ve son olarak Irak'ın kuzeyinde terörizme karşı askeri operasyonlar yapmak için ise; BM Antlaşması sağlamaktadır.

TBMM'nin Türk Silahlı Kuvvetlerin yabancı ülkelerde ve yabancı silahlı kuvvetlerine izin verme usulü İçtüzükte belirlenmiştir. Bakanlar Kurulu'nun bu husustaki istemleri bir başbakanlık tezkeresi ile TBMM Başkanlığına iletilir ve tezkere TBMM Genel Kurulu'nda Başkanlığın Genel Kurulu sunuşlarında kısmında okunduktan sonra hakkında görüşmeler yapılır ve oylanarak bir karar verilir. Türk

Silahlı Kuvvetlerin yabancı ülkelerde ve yabancı silahlı kuvvetlerinin de ülkemizde bulunmasına gerek, sınır ve kapsamı hükümet tarafından belirlenmek üzere izin verilir. Nitekim İktüzüğe göre TBMM hükümete bu hususta belli bir süre için izin verir, süre hususunda hükümete takdir yetkisi tanınmamaktadır.

Lüzum, hudut ve şümulü hükümetçe belirlenmek üzere asker göndermeye veya asker bulundurmaya TBMM tarafından izin verilmesine dair bir TBMM kararının, TBMM'nin silahlı kuvvet kullanmaya izin verme yetkisinin hükümete devri olduğu gerekçesiyle, Anayasa Mahkemesi tarafından iptali istenmiştir. İptal isteminde vurgulanan esas nokta, kuvvet kullanımına dair TBMM kararlarında, kuvvet kullanma kararlarının lüzum, hudut ve şümulü hükümet tarafından belirlenmesi ve kararlarda "muhtemel tehlikelere, kriz süresince ve sonrasında hasıl olabilecek gelişmeler" şeklinde sübjektif değerlendirmeye olanak tanıyan ifadelerin hükümete sınırsız takdir yetkisi tanınmasıdır. İptal isteminde bunun çözümü olarak ise; kuvvet kullanmaya ilişkin kararların her durumun somut koşullarının TBMM tarafından değerlendirilerek oluşturulmasıdır.

Anayasa Mahkemesi bir parlamento kararı olan silahlı kuvvet kullanmaya izin verme işleminin mahkemenin denetim alanı dışında olduğu için iptal davasını esastan görüşmeye gerek olmadığı kararını vermiştir.³⁰² Ayrıca, bu tür kararların TBMM'nin somut değerlendirmeler sonucunda alınması savı mahkemece yerinde bulunmamıştır. Ancak, karara muhalif olan bazı üyeler hükümete oldukça geniş takdir yetkisi tanıyan kuvvet kullanımına ilişkin kararların TBMM'nin bu husustaki yetkisinin devri olduğunda birleşmişlerdir. Kanaatimizce de, kuvvet kullanmaya dair TBMM kararlarında hükümete sınırsız takdir yetkisi tanınmaktadır. TBMM'nin kuvvet kullanmaya izin verme süreci hazırlanan Başbakanlık tezkeresinin TBMM'ye ulaşması ile başlarken, zaten hükümet bu tezkereyi istediği düzenlemektedir. Ayrıca, içtüzükte bir düzenleme olmamasına rağmen uygulamada tezkere üzerinde TBMM Genel Kurulu'nda hükümet onayı olmadan bir değişiklik de yapılamamaktadır. Hükümet kuvvet kullanma kararlarını istediği şekillendirmekte, sınırsız takdir yetkisi içeren tezkereler için TBMM'den izin almaktadır. TBMM bu durumda kuvvet kullanma sürecinde oldukça pasif bir rol oynamakta ve yürütme kuvvet kullanma hususunda açıkçası kendi planlayıp sonuçlandırmakta, TBMM'nin izin verme yetkisi dolaylı olarak hükümete devredilmektedir. Ancak, TBMM'nin kuvvet kullanma

³⁰² Anayasa Mahkemesi Kararı, E.2001/424, K.2001/354 sayılı ve 22.11.2001, R.G.22.11.2001, sayı: 20763.

kararlarının hükümete sınırsız takdir yetkisi tanıdığı fikrini paylaştık da her kararın TBMM'nin somut değerlendirmesi sonucunda oluşması fikrine de katılamıyoruz. Çünkü uygulaması teknik bilgi ve uzmanlık isteyen ve de hızlı esnek karar vermenin çok önemli olduğu silahlı kuvvet kullanımında karar verme sürecinde her ayrıntıyı belirlemek mümkün değildir. Aslında bu yolun önerilmesinin sebebi hükümetin dilediği gibi kontrolsüz silahlı kuvvet kullanması endişesidir. Ancak bu endişenin giderilmesi için her kararın TBMM'nin somut değerlendirmesi sonucunda oluşması, kuvvet kullanımından beklenen faydaya, teknik ve uzmanlık bilgisi kullanılamayacağı için, ulaşılamayabilir. Hükümetin kontrolsüz kuvvet kullanmasının önüne geçebilmek için bizim önerimiz, kuvvet kullanma kararının uygulamasının sürekli TBMM denetimi altında olmasıdır. Hali hazırdaki Anayasal hükümlere göre hükümetin uygulama hakkında hükümetin etkili parlamenter denetime tabi tutulması pek mümkün değildir.

Bu noktada önerimiz, hükümeti TBMM'ye periyodik olarak ayrıntılı rapor verme yükümlülüğü altına sokacak ve de TBMM'nin istediği zamanda verdiği izinle ilgili bilgi talep edebilmesini olanak sağlayacak, özel bir parlamenter yol için gerekli düzenlemenin yapılmasıdır. Bu özel denetim yolunun etkin olabilmesi için iki özelliğinin olması gerekir. Birincisi, hükümet TBMM'yi belirli zamanlarda ve TBMM bilgi talep ettiği her zaman bilgilendirmelidir. İkincisi ise; bu bilgilendirme belli kriterleri, mesela; kuvvet kullanmanın, kapsam, süre, miktar ve sonucunu içermelidir. Bu durumda TBMM, kuvvet kullanma sürecinde oldukça etkin bir rol alarak, yürütmenin kuvvet kullanımını kontrol edebilme imkanına sahip olabilecektir.

KAYNAKÇA

Kitap ve Makaleler:

Akdoğan, Can: Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma Ve Birleşmiş Milletler Barışı Koruma Harekatları İle Egemenlik, **Askeri Adalet Dergisi**, sayı:117, Mayıs, 2003.

Akgüner, Tayfun: **1961 Anayasasına Göre Milli Güvenlik Kavramı ve Milli Güvenlik Kurulu**, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları, 1983.

Alkan, Mehmet: **Silahlı Kuvvetlerin Yurtdışında Kullanılması**, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2005.

Alsan, Zeki Mesud: **Yeni Devletler Hukuku**, A.Ü.H.F. Yayınları, Fakülteler Matbaası, İstanbul,1955, cilt 2.

Aral, Berdal: **Uluslararası Hukukta Meşru Müdafaa Hakkı**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1999.

Aslan, M. Yasin: "Savaş Hukukunun Temel Prensipleri", **TBB Dergisi**, sayı 79.

Asmus, Ronald D.: Grant, Charles: **Nato Büyümeye Devam Ederse Askeri ve Politik Etkinliği Devam Edecek mi**, http://www.nato.int/docu/review/2002/issue1/turkish/debate_pr.html

Başeren, Sertaç Hami: "İnsan Hakları ve Terörizm", **Uluslararası İlişkilerde Hukuk ve Gerçek**, TBB yayınları, Ankara, 2001.

Borchard, Edwin: **The Multilateral Pact Renunciation of War**, <http://www.yale.edu/lawweb/avalon/kbpact/kbbor.htm>

Bozkurt, Enver: **Birleşmiş Milletler Sisteminde Kuvvet Kullanımı**, Nobel Basımevi, 2003.

Civelek, Jale: Birleşmiş Milletler Teşkilatı, **Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni**, İstanbul, 2001.

Çağırın, Mehmet Emin: "BM Lübnan Barış Gücü", **Akademik Orta Doğu**, C:1, S:2. 2007.

Çaycı, Sadi: "Barışı Destekleme Harekatı", **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, Yıl: 1994, sayı 341.

Çaycı, Sadi: **Harekat Hukuku**, Genelkurmay Basım Evi, 1992

Çaycı, Sadi: **Silahlı Kuvvetlerin Kullanılması**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1995.

Çaycı, Sadi: "Umut Harekatı", **Silahlı Kuvvetler Dergisi**, S.336, Y.112,1993.

Devletler Hukuku, Harp Akademileri Komutanlığı Yayınları, İstanbul, 1997.

Diehl, Paul F.: **İnternational Peacekeeping**, The Johns Hopkins University Pres London, 1993.

Duran, Hasan: **Birleşmiş Milletler ve İnsani Müdahale**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2001.

Erdoğan, Mustafa: "Başbakanlık Hükümeti mi?", **AÜSBFD.**, yıl: 1989, C: 44, No: 3-4.

Erdoğan, Mustafa: **Anayasacılık ve Parlamentarizm**, Siyasal Kitabevi, Ankara,1993.

Erhan, Çağrı: 1945-60 ABD ve NATO'yla İlişkiler, Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular**, Belgeler Yorumlar, C.1, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001.

Erdil, Kürşat: "Türk Silahlı Kuvvetlerinin Sınır Ötesi Operasyonlarda Kullanılması", **Ankara Barosu Dergisi**, 2001/4.

Erdoğan, Mustafa: Silahlı Kuvvetlerin Türk Anayasa Düzeni İçindeki Yeri, **AÜSBFD**, C. XIV, S. 1-4, 1992.

Emiroğlu, Hüseyin: "Türk Dış Politikasının Oluşturulma Sürecinde Yasama-Yürütme İlişkileri", **A.Ü. SBF Dergisi**, C.54, No.3, 1999.

Evans, Graham: Newnman, Jeffrey: **The Penguin Dictionary of International Relations**, Penguin Books Ltd., London, 1998.

Gözen, Ramazan: Türk Dış Politikasında Karar Alma Mekanizması, Turgut Özal ve Körfez Krizi, **Yeni Türkiye**, yıl:1996, sayı:9.

Gözler, Kemal: **Türk Anayasa Hukuku Dersleri**, Bursa, Ekin Kitabevi, 2005.

Grotius, Hugo: **Savaş ve Barış Hukuku**, Seçmeler, Çeviren Seha L. Meray, AÜSBF Yayınları No:222, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1967.

Gündüz, Aslan: **Milletlerarası Hukuk**, Beta yayınları, İstanbul, 2003.

Fleck, Dieter: **The Handbook of Humanitarian Law in Armed Conflicts Oxford University Press**, New York, 1995.

Hamilton, Douglas S.: Nato'nun Yeni İşlevi Terörle Mücadelemi Olmalı', www.nato.int/docu/review/2002/issue1/turkish/main_pr.html

İpek, Aydın: **Anayasa ve Uluslararası Hukuk Çerçevesinde Kuvvet Kullanımı**, Doktora Tezi, İzmir, 2007.

İzgi, Ömer: Gören, Zafer: **Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Yorumu**, Ankara 2002.

Kanadoğlu, Korkut: "Silahlı Kuvvetlerin Kullanımının Parlamento Tarafından Denetimi", **Bilgi Toplumunda Hukuk Ünal Tekinalp'e Armağan**, İstanbul, Beta Yayınları, Yayın No; 1395, 2003.

Karabulut, Bilal: "Uluslararası Yaptırımların Hukuksal Bir Analizi", **Uluslararası Hukuk ve Politika**, C. 3, S. 12, 2007.

Kaya, İbrahim, "11 Eylül Saldırıları ve Sonrası: Uluslararası Hukukta Askeri Müdahale", **Stratejik Analiz Dergisi**, ASAM yayınları, 2002.

Keren, Michael: A. Sylvan, Donald, **Sovereignty versus Responsibility**, Frank Cass London, 2002, 6'ncı Bölüm.

Keskin, Funda: **Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve Birleşmiş Milletler**, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara, 1998.

Kocaoğlu, Mehmet: **Uluslararası İlişkiler**, Kara Harp Okulu, Ankara, 1993.

Koçer, Gökhan: Türkiye'nin Barışı Destekleme Harekatlarına Katkısı, **Uluslararası İlişkiler**, Cilt 3, Sayı:11, (Güz, 2006).

Kurşun, Günel: **101 Soruda Uluslararası Ceza Mahkemesi**, İnsan Hakları Gündemi Derneği, Ankara, 2011.

Kütükçü, M. Akif: "Uluslararası Hukukta Self-Determinasyon Hakkı Ve Türk Cumhuriyetleri", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 01/2004.

Kuzu, Burhan: "Neden Başkanlık Hükümeti", **Cumhuriyet'in 75. Yıl Armağanı**, İstanbul Üniversitesi, 1999.

Meray, Seha L.: **Devletler Hukukuna Giriş**, C.2, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1975.

Meray, Seha L.: **Devletler Hukukuna Giriş**, C. 2, Ankara, 1975.

Meray, Seha L.: **Uluslararası Hukuk ve Uluslararası Örgütler El Kitabı**, A.Ü. SBF, 2.Baskı, Ankara, 1979.

Keren, Michael: A. Sylvan, Donald, **Sovereignty versus Responsibility**, Frank Cass London, 2002, 6'ncı Bölüm.

Michael Stephen, "How The International Community Made A Cyprus Settlement Impossible", **Journal Of International Affairs**, March - May 2001 Volume VI - Number 1, London, 1997.

MYY:454-2, **Savaş Hukuku El Kitabı**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1990.

Nalcioğlu, Orhan: **Birleşmiş Milletler Barışı Koruma Harekâtını Hukuksal Esasları**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1997.

Odman, M. Tevfik: **Uluslararası Uyuşmazlıkların Yargı Dışı Barışçıl Yöntemlerle Çözülmesi ve Barışı Destekleme Operasyonları**, Çağ Üniversitesi Yayınevi, Adana, 2002.

Okman, Cengiz: "Birleşmiş Milletler Barış Gücü Konsept-Kuruluş ve Uygulama", **Deniz Harp Okulu Bülteni**, İstanbul, 1990, C.217, S.26.

Osmançavuşoğlu, Emel: "Challenges To UN Peacekeeping Operations In The Post-Cold Era", **Perceptions (JIA)**, Volume IV, Number 4, December 1999- February 2000.

Öcal, Mehmet: "Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Bölgesel Ve Küresel Güvenlik Ve Barışa Katkısı", **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 28 Yıl: 2010/1.

Öncü, Mehmet, "BM Barışı Koruma Operasyonlarının Hukuki Temelleri", **Uluslararası Hukuk ve Politika**, C:2, S:6, 2006.

Özbudun, Ergun: **Türk Anayasa Hukuku**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2003.

Pazarcı, Hüseyin: **Uluslararası Hukuk**, Turhan Kitabevi, Ankara 2012.

Sander, Oral: **Siyasi Tarih 1918-1994**, İmge Kitabevi, Ankara, 2005.

Sezer, Abdullah: **1982 T.C. Anayasası**, İstanbul, 2004.

Şener, Bülent: **Türk Dış Politikasında Güç Kullanma Seçeneği (1923-2010)**, Barış yayınları, Ankara, 2013.

Tanör, Bülent: Yüzbaşıoğlu, Necmi: **1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2000.

Tarhanlı, Turgut: Kuvvet Kullanma Meşruiyet ve Hukuk, **Anayasa Yargısı Dergisi**, S. 20, 2003.

Turhan, Mehmet: Değişen Egemenlik Anlayışının Hak ve Özgürlüklerin Korunmasına Etkileri ve Türk Anayasa Mahkemesi, **Anayasa Yargısı**, 2003.

Tülen, Hikmet: **Türk Anayasa Hukukunda Bakanların Cezai Sorumluluğu ve Meclis Soruşturması**, Mimoza Yayınları, Konya, 1999.

Türkkaya, Ataöv: 11 Eylül: Terörle Savaş mı Bahane mi, Alkım Yayınevi, İstanbul, 2004.

Türkkaya, Ataöv: Lockerbie Olayı, **Libya'ya Karşı Kararlar ve Hukuksallık**, (The Lockerbie Case: Decisions Against Libya and Legality), MBD, XVI. 146 (Aug. 1992).

Uluslan, Şayan: Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne(Cemiyet-İ Akvam) Girişi, **ÇTTAD**, VII/16-17, (2008/Bahar-Güz).

Uluşahin, Nur: **Savaş Hali İlanı ve Silahlı Kuvvet Kullanılmasına İzin Verme Yetkisi ve Anayasa Mahkemesi'nin 24.9.1990 Tarihli Kararı**, Prof. Dr. Turgut Kalpsüz'e Armağan, Ankara, Turhan Kitabevi Yayınları, 2003.

White, Nigel D.: **The United Nations and The Maintenance of international peace and security**, The Manchester University Press, 1993.

White, Nigel D.: The Blue Helmets, A Review of United Nations Peace-keeping Forces, **United Nations Publications**, Newyork, 1990.

Yalvaç, Faruk: "Hegel, Dünya Tarihi ve Özgürlük Mücadelesi Olarak Uluslararası İlişkiler", **Uluslararası İlişkiler**, Cilt 6, Sayı 21 (Bahar 2009).

Yapıcı, Utku: "Uluslararası Hukukta Terörizme Karşı Kuvvet Kullanımı Sorunu", **Uluslararası Hukuk ve Politika**, Cilt 2, No: 7.

Yüzbaşıoğlu, Necmi: **Anayasa Hukukunun Temel Metinleri**, Beta yayınları, İstanbul, 2012.

Yönetmelik ve Tutanaklar:

Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, 18.4.1961, C. 3.

Danışma Meclisi Tutanak Dergisi, 139. Birleşim, 31.8.1982.

Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, C. 3, 18.04.1961.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: 19, Yasama Yılı:2, Cilt:22, Birleşim: 36, 08.12.1992.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: 19, Yasama Yılı:1, Cilt:26, Birleşim: 51, 24.12.1992.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: 19, Yasama Yılı:4, Cilt:7, Birleşim: 63, 28.12.1994.

JP 3-07.3, **Joint Tactics, Techniques, and Procedures for Peace Operations**, 1999.

Peace Support Operations (AJP-3.4.1), NATO, 2001.

MT 145-12, **Barışı Destekleme Harekatı**, Gnkur. Basımevi, 2001.

İnternet Kaynakları:

<http://www.ataturkinkilaplari.com/adp/48/>

http://www.uhdigm.adalet.gov.tr/sozlesmeler/coktarafilsoz/bm/bm_01.pdf

<http://www.erdemdenk.com/mcmisaki.doc>

<http://www.mfa.gov.tr/turkce/gruph/hc/27.htm>

<http://www.un.org/Docs/scres/1991/scres91.htm>

http://www.uhdigm.adalet.gov.tr/sozlesmeler/coktarafilsoz/bm/bm_01.pdf.

http://tr.wikipedia.org/wiki/Birleşmiş_Milletler_Güvenlik_Konseyinin_1441_sayılı_kararı.

<http://www.un.org/Depts/dhl/resguide/resins.html>,

http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/mevzuat_CDRS.htm

<http://www.ici-cij.org/iciwww/idecisions/isummaries/inussummary860627.htm>

http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/377.pdf

<http://www.uhdigm.adalet.gov.tr/sozlesmeler/coktarafilsoz/bm1.htm>

<http://www.yale.edu/lawweb/avalon/diplomacy/britian/brl842m.htm>

<http://www.yale.edu/lawweb/avalon/imt/kbpact.htm>

http://www.unicankara.org.tr/doc_pdf/3814.pdf

<http://www.icj-cij.org/icjwvw/idecisions/isummaries/inussummary860627.htm>

<http://almanakturkiye.awardspace.com/1964.html>

http://www.tsk.tr/4_uluslararası_iliskiler/4_1_türkiyenin_barışı_destekleme_harekatin_a_katkilari/konular/türk_silahlı_kuvvetlerinin_barışı_destekleme_harekatin_katkilari.htm

<http://www.unicankara.org.tr/today/2.html>

http://www.un.org/en/peacekeeping/resources/statistics/contributors_archive.shtml

<http://www.un.org/Depts/dpko/contributors/2012>

http://www.tsk.tr/8_tarihten_kesitler/8_4_türk_tarihinde_önemli_günler/kore_savaşı/kore_savaşı.htm

http://www.usak.org.tr/kose_yazilari_det.php?id=571&cat=340#.UeuqxtLJRic

<http://www.un.org/en/sc/documents/resolutions/index.shtml>

http://www.ydh.com.tr/HD1036_birlesmis-milletler-in-1701-sayili-kararin-tam-metni.html

<http://www.tdksozluk.com/s/baris/>

<http://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa21.htm>